

শ্রীমানকৃষ্ণ দাস কবিরাজ গোস্বামী
বিরচিত

শ্রীক্ষৈত্রে চরিতাঘতের
মধ্যম লীলাৰ অষ্টম পৱিচ্ছেদ
ও
তীহাৰ অর্থাস্বাদন
কাব্যমঞ্চুৱি ও ধৰণী পদাবলী।

প্রকাশক
শ্রীগোকুল চন্দ্ৰ মিত্র।

ଏସ୍. କେ, ମାହୀ : ପ୍ରିଣ୍ଟାର ।

ବିଜ୍ଞାପନ ।

ଶ୍ରୀଚିତନ୍ତ ଚରିତାମୂଳର ବହୁ ପ୍ରଚାର ଭାବି କୋନ ସ୍ଟନ୍ଡର ପର୍ଯ୍ୟାମ ଲଙ୍ଘିତ ହିତେଛେ । କେହ ବା ଶ୍ଲୋକାର୍ଥ ଅନୁବାଦ, କେହ ବା ଶ୍ଲୋକ ପ୍ରଯାବାଦିର ଅନୁବାଦ, କେହ ବା କଚିତ୍ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଟିକ୍ଟନୀ, ଆର କେହ କେହ ବା ସାଧାରଣ ଭାବାର୍ଥ ସହ ଶ୍ରୀଚିତନ୍ତଚରିତ ଗ୍ରହ ପ୍ରଚାରକ ଉପକାର ସାଧନ କରତ ଆପନାରାଓ ଚରିତାର୍ଥ ହିତେଛେ । ପରବଶେ କେଜାନେ କେନ, ବହ ଗ୍ରହାଦି ସଂଗ୍ରହ କରିଯାଛି । ଏମନ କି କଏକ ଧାନି ଗ୍ରହ ମୂର୍ଦ୍ଵାକ୍ଷମ ଜଣ୍ଠ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହିବାଛେ । ଯାହା ଆମାର କରିବାର ତାହା କରିତେଛି ଓ କରିଯାଛି ଏଥିନ ଅଧୋକ୍ତାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସଫଳ ହିଲେଇ କୃତାର୍ଥ ହିବ ।

ଏହ କାନ୍ଦୁନୀର ଯୁଗେ ନା କାନ୍ଦିଲେ କୋନାର କାର୍ଯ୍ୟହି ଶୁଣିବ ହୁଯ ନା କିନ୍ତୁ ଆମାର କୋନ ଆବଶ୍ୱକ ନାହିଁ ଆର ଅଯୋଜନେର ଓ ଅଭାବ ତାଇ କାନ୍ଦା ଆମେ ନା । ତବେ ପରବଶଚିତ୍, ପରେର ଦାସେ କାନ୍ଦିତେ ବଲିତେଛେ ଆର ନିରୋଗକାରୀ କାନ୍ଦିଯା କନ୍ଦାହିତେଛେ, ତାଇ ନା କାନ୍ଦିଲେ ଆର ଚାରା ନାହିଁ । ଶୁଭମୟ ଜଗତ ଅନ୍ଧକାରେ ଡୁବିଯା ଆହେ ତାହାର ମଧ୍ୟେ ନିଜମନେ କତ କାନ୍ଦିଲାମ—କାନ୍ଦା କିନ୍ତୁ ଅନ୍ଧକାରେ ମିଶାଇଯା ଗେଲ—ଆର ଫିରିଯା ଆସିଲ ନା । ଭାବିଲାମ କାନ୍ଦିଯା କନ୍ଦାହିତେଛେ କାରଣ ସେ ଆମାକେ ଧରିଯାଛେ ଆସି ଏକଜନକେ ଧରିଯା ନା କାନ୍ଦିଲେ, କାନ୍ଦା ଆର ଫିରିଯା ଆସିବେ ନା । ଚଲିତେ ଫିରିତେ ସଦି ଏକଜନ ପାଇ ଏହ ମନେ ଭେବେ ଚଲିଲାମ ଫିରିଲାମ, ମେଲାଯ ଖେଲାଯ ମିଟ୍‌ମିଟ୍ ଆଲୋର ଆଭାସ ଦେଖାଲାମ ଗୋକୁଳ ଟାନ୍ଦକେ ଧରିଲାମ, ବଲିଲାମ ଭାଇ ! ବଡ ଗଲାଟିପେ ଧରେଛେ କାନ୍ଦା ପାଇଁ ନା ତବୁ କାନ୍ଦିତେ ହିତେଛେ, ବଡ ବିଷମ ଦାସେ ଟେକେଛି ଏହ ବଲ୍‌ତେ ନା ବଲ୍‌ତେ କାନ୍ଦିଯା କନ୍ଦାହିଯା ଦିଲ ଆସି କାନ୍ଦିଯା କାନ୍ଦିଯା କହିଲାମ ।

ଗୋରାଶ୍ରେଷ୍ଠର ମାର୍ଥ ଜଣ୍ଠ ଏହ ଗ୍ରହଶୁଳି ପ୍ରକାଶ କରିଯା ଦିତେ ହିବେ । ଅକାଶିତ ଗ୍ରହର ଦାମ ନାହିଁ, ଦର ନାହିଁ ଭିକ୍ଷାରୀର ହକୁମ ଭିକ୍ଷାଯ ଜାରି କରିଯା ଦିତେ ହିବେ, ଇହାଇ କର୍ତ୍ତାର ଇଚ୍ଛା । ଧର ଏହ ନାଓ ତୋମାର ବୋର୍ଦାର ଉପରେ

ଏହି ଶାକ ଆଟି ଚାପାଇଁଯା ଆମି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହାଇ । ସେମନ ଚାପାଇଲାମ ଅମନି
ଗୋକୁଳ ଟାଙ୍କ କାନ୍ଦିଲ । ଭାରେର ଉପର ଆବାର ଭାର ଦିଲାମ କାନ୍ଦିବେ ବହି କି !

ଆହା ! କାନ୍ଦ ଜନମ ଭରିଯା କାନ୍ଦ ଭାଇରେ ।

କାନ୍ଦିତେ କାନ୍ଦିତେ ଜନେ ଜନେ ଗୁଣ ଗାଇ ରେ ॥

କାନ୍ଦିତେ ଆଇନୁ ଭବେ, କାନ୍ଦିତେ ଜନମ ଯାବେ,

ହୁଧାରେ କାନ୍ଦିଯା ସେନ ଗୋରାପଦ ପାଇ ରେ ।

ଅଭାବ ସ୍ଵଭାବ ହବେ, ସବ ହୃଦ ଦୂରେ ଯାବେ;

କାନ୍ଦିଯା ଧୁଇୟା ଶୁଖ ଥାରା ସାରା ଚାଇ ରେ ॥

ଭାବେ ଯାରା ଶୁଖ ହବେ, ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ସଙ୍ଗେ ରବେ,

ଚଲି ଚୁଲି କାନ୍ଦି ଗାଇ ଗୌର ନିତାଇ ରେ ।

ଯାବତ ଜନମ ହୟ, ଏମତି ମାନମ ରୟ,

ଧରଣୀ ଜୁଡ଼ିଯା ଚଲେ ନିତାଇ ନିମାଇ ରେ ॥

ଜନମେ ଜନମେ ଆର କିଛୁ ନାହି ଚାଇ ରେ ॥

କାନ୍ଦାର ଯୁଗ କଲି, କାନ୍ଦିଯାଇ ସଫଳ କର । ଏହି ସୁଗେର ମହାଜନ ରାଇ
କିଶୋରୀ, ଗୋରାଟାଙ୍କ ପ୍ରେମ ଭିଥାରୀ, ତିନି ସେ ଧର୍ମ ଓଚାର କରିଯାଛେନ ତାହା
ତେପୂର୍ବ ପ୍ରଚାର ଛିଲ ନା । ଗୁଡ଼ ଗୌରଲୀଲାୟ ଯାହାଦେର ଗତି ଛିଲ ମେହି ସକଳ
ଅନୁଗତ ଜନଇ ତାହା ଜ୍ଞାନିତେନ । ଯାହାରୀ ଜ୍ଞାନିତେନ ତାହାଦେର ମଧ୍ୟ ରାମାନନ୍ଦ
ରାୟ ପ୍ରଥମ ଧରା ଦିଯାଛେନ । ଅତ୍ରବ ଗୌର ରାମାନନ୍ଦ ସମ୍ବାଦ ବା ରାମାନନ୍ଦ
ମିଳନ, ପରବର୍ତ୍ତୀ ସର୍ବଗ୍ରହେର ମୂଳ । ପ୍ରଥମତଃ ଇହାଇ ପ୍ରଚାର କର । ସେନ କାଙ୍ଗ୍ରେ
ପାଥାରେ ମଜିଯା କାନ୍ଦାର ସୁଗେ କାନ୍ଦିତେ ଭୁଲିଓ ନା ।

ଧରଣୀଧର ଦାସ ।

ଓঁ গোরায় নমঃ ।

সূচনা ।

কে তুমি ওখানে দাঢ়াঞ্চা কেন ?
কি বুঝি মনেতে ভাবিছ যেন ॥
ঝর ঝর ঝরে নয়ানে জল ।
কাঙ্গল পাথারে নাহিক স্থল ॥
চঞ্চল ও শুগ অকুণ আঁধি ।
চকিতে চাহিছ কি যেন দেখি ॥
হলিয়া হেলিয়া আসিছ ধীর ।
আসিয়া দাঢ়াও চকিত স্থীর ॥
পুন বাহড়িয়া ঘাইছ কেন ?
ঠমকি নাচিয়া ধঞ্জন যেন ॥
আসি ঘাই কর কিসের লাগি ।
ইক ভয়, কেন বা রহিছ কাগি ॥
দেখিয়ে আসিতে মানস বটে ।
তবে কেন বল রহিছ তটে ॥
আজ্ঞা জোর ভার, পাঠাল তোমা ।
অনর্গল দিতে ভক্তি প্রেমা ॥
আগু পাছু আৱ ভাবিতে নাই ।
দিলেই সকলে মিলিয়া পাই ॥
গুণ দোষ দেখি বিচারি দিলে ।
আজ্ঞা ভঙ্গ হবে খণ্ডিত হলে ॥
অথগু দানের অধিকারি যে ।
ভাহারে এমত কভু না সাজে ॥

ତା' ନୟ ତା' ନୟ ତୁମି ସୀରେର ବାପ ।
 ଭାବିଛ କେମନେ ଘୁଚାବେ ତାପ ॥
 ଶ୍ରୀର ହଞ୍ଜ ଦେଖି ଚରଣ ଚାଇ ।
 ଟୁଟିଲ ଧୈରଜ ନାଚିଛ ତାଇ ॥
 ଚଞ୍ଗଲ ନର୍ତ୍ତନେ ଉଡ଼ିଛେ ଧୂଳୀ ।
 ଧୂଳୀ ସନେ ମନ୍ଦ ପବନ କେଲି ॥
 ଶାତଲ ପବନ ବହିଯା ଧ୍ୟ ।
 ଯାହାରେ ପରଶେ ତାରେ ଜୁଡ଼ାସ୍ତ ॥
 ଏହି ଛଲେ ତାପ ନାଶିଛ ବୁଝି ।
 ପ୍ରେମେର ବାନ୍ଦଳ କରିବେ ସୁଝି ।
 ବୁଝିଯା ସୁଝିଯା ଏଥାନେ ଆସା ।
 ପାତ୍ରାନ୍ତର ଦେଖ ନାହିକ ଆଶା ॥
 ତୋମା ସନେ ଆମି ନାରିବ ଭାଇ ।
 ଝକଟି ମାରିବେ ନା ପାବ ହାଇ ॥
 ସମବଳ ସେଇ ତାହାରେ ବଳ ।
 ବଲିତେ ବଲିତେ ହଇବେ ଭାଲ ॥
 ଆମି ହୀନ ବଳ ସାହସେ କ୍ଷୀଣ ।
 ସହଜେ ଆମାର ସ୍ଵଭାବ ଦୀନ ॥
 ସନ୍ଦି ବଳ ଦିଇ ଅଭ୍ୟାରେ ଡେକେ ।
 ପାରିବେ ମେହ ମେ ସଙ୍ଗେତେ ଥାକେ ।
 କହିତେ ଲାଫାଞ୍ଜା ଧରିଲ ଚୁଲେ ।
 ସଜୋରେ ଲାଥି ମେ ମାରିଲ ମୂଳେ ॥
 ଅଚେତନ ହଞ୍ଜ ପଡ଼ିଲୁ ତାୟ ।
 ଜ୍ଞାନ ବୁଝି ହତ ଜଡ଼େର ପ୍ରାୟ ॥
 ବୀର ମାପେ ବଳା ବୁକେତେ ବନି ।
 କି କହେ କହ ନା, ମୁଖେତେ ହାସି ॥
 ହାସ୍ୟ ରାଶି ମୋହେ ଚନ୍ଦ୍ରର ସ୍ଵଧା ।
 ଦେଖିଲେ ମେ ହୟ ଚାନ୍ଦେର କୁଧା ।

ଅମିଆ ମନୁର ବଚନ କହେ ।
 ଜଡ଼େତେ ଅମିଆ ତରଙ୍ଗ ବହେ ॥
 ଅନ୍ଧୁତ ରିହରେ ନିତାଇ ଚାନ୍ଦ !
 କେ ନା ବନ୍ଧ ମେଇ ପ୍ରେମେର ଫାନ୍ଦ ॥
 ସେ ଫାନ୍ଦେ ପଡ଼ିଆ କହନା କହି ।
 ଜଡ଼େତେ ଚିତନ୍ୟ ଅପୂର୍ବ ମେଇ ॥
 ହେଲ ଖେଳା ଖେଲେ ନିତାଇ ମୋର ।
 ଦେଥିଛ ଚାହିଆ ଭାଙ୍ଗୁକ ଘୋର ॥
 ଧରଣୀ କହିଛେ ସା ବଲି ସଲି ।
 ତୋମରା ବୁଦ୍ଧି ଡକତ ମେଲି ॥

ଓ গোরায় নমঃ ।

রামানন্দ মিলন ।

শ্রীচৈতন্য চরিতাম্বতের মধ্যলীলার
অষ্টম পরিচ্ছেদ ।

সঞ্চার্যরামাভিধ ভক্ত মেথে,
স্বভক্তি সিদ্ধান্তচয়া মৃতানি ।
গোরাক্ষিরেতে রমনাবতৌর্ণে,
স্তজজ্ঞত্ব রত্নালয়তাং প্রয়াতি ॥ ১ ॥

গোরাক্ষি গোর প্রেমসমুদ্রঃ,—গোরাঙ্গঃ রামাভিধ ভক্তমেষ তুল্য, স্বভক্তি-
স্বকীয়-নিজ ভক্তি সিদ্ধান্তানাঃ, দাস্য, সখ্য, বাংসল্য, মধুর-স্বভক্তি সিদ্ধান্তানাঃ
চয়ানি, সমুহাদিনিঃ, অমৃতানি-বারিতুল্যানি, সঞ্চার্য-সঞ্চারণঃ কুস্তা; অমুনা-
রামানন্দ মেষেন এতে ভক্তি সিদ্ধান্তময় জৈল বিস্তির্ণে, বিস্তারণেঃ তদা-
মৃতানি জ্ঞাত্ব-বোধত্বঃ; তেন বোধেন রত্নালয়তাং রত্নসমুদ্রাতাং প্রয়াতি-
পরিপূর্ণত্বঃ প্রাপ্নোতিত্যর্থঃ। যথা সমুদ্রজল প্রদানেণ মেষস্তন্ত্রিন् বর্ষস্তি,
শঙ্খমুক্তাদিশু রত্নাদি সন্তুষ্টি অতএব সমুদ্ররত্নালয়তাং প্রাপ্নোতি তদ্বৎ । ১ ॥

গ্রন্থকার শ্রীমান্ কবিরাজ গোস্বামী মধ্যলীলার অষ্টম পরিচ্ছেদের
উপরিউক্ত কৃপ স্তুত শ্লোক দ্বারা পরিচ্ছেদে যে যে বিষয়ের আলোচনা
করিয়াছেন তাহারই আভাস প্রদান করিয়াছেন। এই শ্লোকে পরিচ্ছেদের
ব্যক্তব্য মুখ্যার্থ নিশ্চয় করিয়াছেন। রসিক ভক্তগণের প্রাণস্বরূপ-রহস্য
সাধনাঙ্গ ব্যক্তাবাক্তৃপে, কেবল অনুগ্রা ভক্তগণের জন্য, শেষে ব্যক্ত করিয়া-
ছেন। অতএব রসিক ভক্তগণই ইহা বুঝিয়া স্ফুরিয়া করণ করিবার পাত্র ।

সুদীন দরিদ্র আমি নাহি প্রেমধন ।

মরম না জানি লিখি শুনিলু ষেমন ॥

ଶୁନିଯା ନା ଜାନି ଦୁଃଖ ସଦାଇ ଅନ୍ତରେ ।
 କରଣ ନା କୈକୁ ତାର ସର ବହୁ ହରେ ॥
 ଭକ୍ତ ସଙ୍ଗେ ଭକ୍ତି ମୁଖ ତାହାତେ ବଞ୍ଚିତ ।
 ଜାଲାସ ଜଳିଯା ଗେଲ ସା ଛିଲ ସଞ୍ଚିତ ॥
 ମଞ୍ଚିତାର୍ଥ ପାଇବାରେ କରିଯେ ଉଦେଶ ।
 ଭକ୍ତ ଭୁକ୍ତ ଶେଷ ପାଇ ଥଣ୍ଡିବାରେ କ୍ଳେଶ ॥
 ଧରଣୀ ମୁବୁଦ୍ଧି ଧରି ମୁବୁଦ୍ଧିର ଧାର ।
 ଆସ୍ଵାଦଯେ ତୀର ଶେଷେ ହେତେ ଭବପାର ॥

ଅତଏବ ସାବରଣେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚିତ୍ତ ପ୍ରଭୁକେ ବନନୀ କରିଯା ମହାପ୍ରଭୁର
ମଧ୍ୟଲୀଲାର ରାମାନନ୍ଦ ସମ୍ମାନନ୍ଦଙ୍କପ ରସମୟ ଅଷ୍ଟମ ପରିଚ୍ଛେଦ ଆସ୍ଵାଦନେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ
ହଇଲାମ ।

ସୂତ୍ର ଶୋକେ ସମୁଦ୍ର ହଇତେ ମେଘ ଉଦୟ ହଇଯା କିନ୍କରିପେ ସମୁଦ୍ର ରତ୍ନାଳର ହୟ
ଏହି ପ୍ରାକୃତ ଦୃଢ଼ାନ୍ତ ଦ୍ୱାରା ଅପ୍ରାକୃତ ଓ ସୁପ୍ରାକୃତେର ଲକ୍ଷଣ ବିଚାର କରିଯାଛେ ।
ଅତଏବ ପ୍ରାକୃତ ଦୃଢ଼ାନ୍ତମୁଗ୍ରତ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସମୁହ ସମୟକ ବୁଦ୍ଧିଯା ଅପ୍ରାକୃତ ଓ ସୁପ୍ରା-
କୃତେର ଲକ୍ଷଣ ବୁଝିତେ ହେବେକ ।

ସମୁଦ୍ର ବାରିରାଶି—ମେହି ବାରିରାଶିର ବାରି ଶ୍ରୟକୌରଣେ ଆକୃତ ହଇଯା
ବାଞ୍ଚିରାପେ ପରିଣତ ହଇଲେ ଶ୍ରୀର ବାୟୁ ସଂଘାତେ ମେଘେର ଶୃଷ୍ଟି ହୟ । ମେଘ ଶୃଷ୍ଟି
ହଇଲେଇ ଯେ ବୃଷ୍ଟିପାତ ହୟ ଏମନ ନୟ । ପଶିମେ ମେଘ ଉଦୟ, ଦକ୍ଷିଣେ ବିଦ୍ୟାତମଙ୍ଗାର,
ପୂର୍ବୀର ବାୟୁ ବହନ, ଓ ମେଘେ ଦୌଦାମିନୀ ଉତ୍ତାଷଣ କାଳେ ଚନ୍ଦ୍ର ରଜୋଭବ ଶୈତ୍ୟେର
ସଂଚର୍ଷେ ବାରିପାତ ହଇଯା ଥାକେ । ଦେଇ ବାରିପାତ ଜନ୍ମ ଯେ ଜଳ ରାଶି ରତ୍ନ ପ୍ରସୁ
ପୃଥିବୀକେ ସରମ କରିଯା ତେଭୁକ୍ତାବଶିଷ୍ଟ ରସ ସହ ପ୍ରବହମାନ ହଇଯା ସମୁଦ୍ରେ ପୁନଃ
ପତିତ ହଇଲେ, ରତ୍ନ ସମୁହ ସମୁଦ୍ରଗ୍ରତ ହୟ ଅର୍ଧାୟ ସମୁଦ୍ର ରତ୍ନ ସମୁହେର ଜନ୍ମ ଭୂମି
ହନ । ଅତଏବ ସମୁଦ୍ର ରତ୍ନାଳର ହୟ । ଏଥନ ଏହି ଦୃଢ଼ାନ୍ତେର ଅନୁମରଣ କରିଯାଇ
ଶୋକାର୍ଥ ବୋଧ କରିତେଛି ।

ପ୍ରେମ ଦୁଇ ପ୍ରକାର—ଶ୍ୟାମ ଓ ହେମ । ଶ୍ୟାମ ପ୍ରେମ ମାଗର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ହେମ
ପ୍ରେମମାଗର ଶ୍ରୀମତି ରାଧା । ଶ୍ୟାମ ପ୍ରେମମାଗର ବାରି ହଇତେଇ ଭକ୍ତ ମେଘେର
ଉତ୍କଳି । ମେହି ମେଘେ ରାଧିକାର ପ୍ରେମମୂଳ୍ତ ବାରିର ସଙ୍ଗାର ଗୌରାଙ୍ଗି ହଇତେ
କିନ୍କରିପେ ହଇଲ ତାହାଇ ଶୋକେର ଭାବାର୍ଥ । ମହା ସତ୍ତା କାମ-ଶ୍ରୟା ପ୍ରେମର କିରଣେ
ଶ୍ୟାମ ପ୍ରେମମାଗରେର ବାରି, ଭାବକ୍ରିୟା ଉର୍କିଗ୍ରତ ହଇଯା, ମେଘେର ଆକାର ଧାରଣ
କରେ । ଓ ସର୍ବାଙ୍ଗିନ ପୂଣ୍ଡ ହଇଲେ ମେଘେର ଉଦୟ ହୟ । ଶ୍ୟାମ ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି

ପ୍ରଭାବେ, ପଶ୍ଚିମେ ଭକ୍ତ ମେଘେର ଉଦୟ ହିଲେ, ବୃଷ୍ଟି ହଇବାର ଆମୁସିଙ୍ଗିକ କାରଣ ସମ୍ମହ ସହଜଧର୍ମ ପ୍ରଭାବେ ଆପନି ଆସିଯା ଉପଚ୍ଛିତ ହୟ । ଲୀଲାମୟ କୃଷ୍ଣାଭୁଗତ ଶ୍ରୀମତି ରାଧିକାର ଶ୍ୟାମ ଅନୁକୂଳା ସଥୀଗଣ ଶ୍ୟାମ ପ୍ରେମମାଗରେର ବାରିଦ୍ଵାରା ମରମିକୁତା ହିଲେ ତଦାବଶେଷ ଭୁକ୍ତ ଭକ୍ତମେଘ, ରାମାନନ୍ଦ । ଆର ହେମ, ଅର୍ଥାଏ ରାଧା ପ୍ରେମମାଗରେର ଅମୃତ ତୁଳ୍ୟ ବାରି ଭାବ ରତ୍ନିକ୍ରମ ପ୍ରେମଚନ୍ଦ୍ରେର ଶୈତ୍ୟାକର୍ଷେ ଆକୃଷ୍ଟ ହିଯା ବିଦ୍ୟୁତ-ମାଳା ଅର୍ଥାଏ କାନ୍ତି ମାଳାର ସୃଷ୍ଟି କରେ ; ମେହି ବିଦ୍ୟୁତଦାମ ମେଘେ ସଞ୍ଚାର ହିଲେ ଓ ବର୍ଷନାମୁକ୍ରମ ଅନ୍ତାଗୁ ସୁସଂଯୋଗ ହିଲେ, ବାରିବର୍ଷଣ କରେ । ମେହି ରାଧା ଭାବକାନ୍ତି ଅନ୍ତିକାର କରିଯା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୌରାଙ୍ଗ ହିଯାଛେ । ଅନ୍ତଃକୃଷ୍ଣ ସହିଃ ଗୌର ଶ୍ରୀମାନ ଶଚୀନନ୍ଦନ ଗୌରାଙ୍ଗ ପ୍ରେମମାଗରେ ଶ୍ୟାମ ପ୍ରେମମାଗର ଅନ୍ତଃନିବିଷ୍ଟ । ସମ୍ୟକ ରାଧା ପ୍ରେମାସ୍ଵାଦ ହୟ ନାହିଁ ବଲିଯା ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ।

ନିଃଶକ୍ତେ କହିଯେ ତାରେ ସାବ ଅବଧାନ ।

ଅବଧାନେ ହଦେ ବୁଝି ହୟ ସାବଧାନ ॥

ମରମ ଉଦ୍ଧାଡ଼ି କଥା କହିବାର ନୟ ।

ତଥାପି କହିଯେ କରି ମର୍ମ ପରିଚୟ ॥

ପରିଚୟ ତାରି ମନେ ଯେ ଭଜେ ନିତାଇ ।

ନିତାଇ ଚିତ୍ତରୁ ଏହୁ କଭୁ ଭେଦ ନାହିଁ ॥

ଭେଦ ନାହିଁ ଭେଦ ଆହେ ଅନ୍ତଃକୃଷ୍ଣ ଲାଗି ।

ରାଧା ପ୍ରେମାସ୍ଵାଦ ଲୋତେ ଗୌର ଅନୁରାଗୀ ॥

ଅନୁରାଗ ହଦେ ଧରି ସାଧେ ନିଜ କାଜ ।

ଅନ୍ତଃକୃଷ୍ଣ ଲାଗି ପଡ଼େ ସତ ଇତି ବ୍ୟାଜ ॥

ଅତେବେ ସନ୍ତ୍ତାସ କରି ଭରେ ଇତି ଉତି ।

ଆସ୍ଵାଦିବ ମନେ ସାଧ ରାଧା ପ୍ରେମ ରୌତି ॥

ଅପରମେ ସଞ୍ଚାରିଯେ ତାର ଆସ୍ଵାଦନ ।

ତାହା ଦେଖାବାରେ ରାମାନନ୍ଦେର ମିଳନ ॥

ସରଣୀ ଭାବିଯା ମନେ ନାହିଁ ପାଯ ସ୍ଥାଇ ।

ଭରମା କେବଳ ମାତ୍ର ଏକଳା ନିତାଇ ॥

ଅତଏବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ବ୍ରଜ, ବ୍ରଜ ଗୋପାକୀ ନିଚୟ, ଦାସ, ସଥା, ଇତ୍ୟାଦି ଶୁଦ୍ଧ ଚତୁର୍ବିଧ ଭାବମହ ଶୁମ୍ଭୁର ରାଧାକ୍ରମ ସଭକ୍ରି ତ୍ୱରିକଣ୍ଠ ଚର୍ଯ୍ୟାମ୍ଭ ତୁଳ୍ୟ ବାରି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୌରାଙ୍ଗ ଅମ୍ପର୍ଣ୍ଣଭାବେ—ମୁଦ୍ରେର ନିଜବାରି ମେଘେ ସଞ୍ଚାରବ୍ୟ-ରାମାନନ୍ଦକ୍ରମ ଭକ୍ତ ମେଘେ ସଞ୍ଚାର କରିଯା ପୁନ ହେମ ସାଗରେ—ଅର୍ଥାଏ ରାଧା ପ୍ରେମ

জয় জয় শ্রীচৈতন্য জয় নিত্যানন্দ ।
 জয়াদৈতচন্দ্ৰ জয় গৌর ভক্ত বৃন্দ ॥
 পূর্ব-ৱীতে প্ৰভু আগে গমন কৰিলা ।
 জিয়ড় নৃসিংহ ক্ষেত্ৰে কত দিনে গোলা ॥
 নৃসিংহ দেখিয়া কৈল দণ্ডবৎ নতি ।
 প্ৰেমাবেশে কৈলুবহু নৃত্য গীত স্মৃতি ॥
 শ্ৰীনৃসিংহ জয় নৃসিংহ জয় জয় নৃসিংহ ।
 প্ৰাহলাদেশ জয় পদ্মামুখ-পদ্মভূষণ ॥
 আগমে । উগ্ৰোপ্যনুগ্রা এবাৱং স্বভক্তানাং নৃকেশৱী ।
 কেশৱীবস্ত্রপোতানামন্ত্রেষামুগ্রা বিক্ৰমঃ । ২ ॥

অয়ঃ দৃশ্যমানঃ নৃকেশৱী নৃসিংহ দেবঃ স্বভক্তানাং অহুকুলা ভক্তানাং
 সম্বন্ধে অহুগ্র—কৃপাকৃপঃ । অপি উগ্ৰোপি নিশ্চকুপোপিভবেৎ । যথা
 কেশৱী সিংহ ইব স্বপোতানাং স্বস্য নিজপুত্ৰাণাং স্বস্বন্ধে মহাদয়ালু ; অয়েষাঃ
 পৰ্যাদীনাং সম্বন্ধে উগ্ৰবিক্ৰমঃ মহাকুৰ ইব । ২ ॥

সাগৱের অমৃতবাৱি আস্বাদনে গৌৱাকি রত্নালয়তা প্ৰাপ্ত হইয়া পৱিপূৰ্ণ
 হইয়াছিলেন । ১ ॥

জয় জয় শ্রীচৈতন্য স্বয়ং রসধাম ।
 জয় নিত্যানন্দ প্ৰভু যাহাতে বিশ্রাম ॥
 জয়াদৈতচন্দ্ৰ দৈত নহে কভু ।
 জয় গৌর ভক্তগণ যাৱ সাঁথে প্ৰভু ॥
 তিন প্ৰভু এক এবে ভেদ না ভাবিহ ।
 তাহা বুৰাইতে কহে নিশ্চয় জানিহ ॥
 বৃন্দন্তি বিৱাজ কৱে সবে এক ঠাই ।
 ভক্ত ভাবে ভিন্ন ভেদ ইথে কভু নাই ॥
 অতএব ভক্ত পদ সবা হৈতে বড় ।
 ধৰণী লোটিএও ধৰ মন কৰি দড় ॥ ২ ।

ଏହି ମତ ନାନାଶ୍ଳୋକ ପଢ଼ି ସୃତି କୈଲ ।
 ନୁସିଂହ ଦେବକ ମଳା ଅସାଦ ଆନି ଦିଲ ॥
 ପୂର୍ବବ୍ୟ କୋନ ବିଥ କୈଲ ନିମ୍ନଗଣ ।
 ମେହି ରାତ୍ରି ତାହାରହି କରିଲା ଗମନ ॥
 ପ୍ରଭାତେ ଉଠିଯା ଚଲିଲା ପ୍ରମା ବେଶେ ।
 ଦିକ୍ ବିଦିକ୍ ନାହିଁ ଚଲେ ରାତ୍ରି ଦିବସେ ॥
 ପୂର୍ବବ୍ୟ ବୈଷ୍ଣବ କରି ସର୍ବ ଲୋକଗଣେ ।
 ଗୋଦାବରୀ ତୀରେ ପ୍ରଭୁ ଆଇଲା କତ ଦିନେ ॥
 ଗୋଦାବରୀ ଦେଖି ହୈଲ ଯମୁନା ଶ୍ଵରଗ ।
 ତୀରେ ବନ ଦେଖି ଶୃତି ହୈଲ ବୃକ୍ଷବନ ॥
 ମେହି ବନେ କଥୋକ୍ଷଣ କରି ନୃତ୍ୟ ଗାନ ।
 ଗୋଦାବରୀ ପାର ହଞ୍ଚା ତାହା କୈଲ ଆନ ॥
 ଘାଟ ଛାଡ଼ି କଥୋ ଦୂରେ ଜଳ ସନ୍ନିଧାନେ ।
 ବଦି ପ୍ରଭୁ କରେ କୁଷଙ୍ଗ ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନେ ।
 ହେନ କାଳେ ଦୋଲାୟ ଚଢ଼ି ରାମାନନ୍ଦ ରାୟ ।
 ଆନ କରିବାରେ ଆଇଲା ବାଜନା ବାଜାୟ ॥
 ତାର ମୁକ୍ତେ ବହୁ ଆଇଲ ବୈଦିକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ।
 ବିଧିମତ କୈଲ ତିଂହ ସ୍ଵାନାଦି ତର୍ପଣ ।
 ପ୍ରଭୁ ତାରେ ଦେଖି ଜାନିଲ ଏହି ରାମରାୟ ।
 ତାହାରେ ମିଲିତେ ପ୍ରଭୂର ମନ ଉଠି ଧାୟ ॥
 ତଥାପି ଧୈର୍ଯ୍ୟ କରି ପ୍ରଭୁ ବହିଲା ବସିଯା ।
 ରାମାନନ୍ଦ ରାୟ ଆଇଲା ସନ୍ୟାସୀ ଜାନିଯା ॥
 ଶୂର୍ଯ୍ୟ ଶତ ସମ କାନ୍ତି ଅକ୍ରମ ବମନ ।
 ଶୁବଲିତ ପ୍ରକାଶ ଦେହ କମଳ ଲୋଚନ ॥
 ଦେଖିଯା ତାହାର ମନ ହୈଲ ଚମକାର ।
 ଆସିଯା କରିଲ ଦଗ୍ଧବ୍ୟ ନମକାର ॥
 ଉଠି ପ୍ରଭୁ କହେ ଉଠ କହ କୁଷଙ୍ଗ କୁଷଙ୍ଗ ।
 ତାରେ ଆଲିଙ୍ଗତେ ପ୍ରଭୂର ହନ୍ଦମ ସତ୍ୱ ॥

ତଥାପି ପୁଛିଲ ତୁମି ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ ।
 ତିଂହ କହେ ହଙ୍ଗ ମୁହି ଦାସ ଶୁଦ୍ଧ ମନ୍ଦ ॥
 ତବେ ତାରେ କୈଲ ପ୍ରଭୁ ଦୃଢ଼ ଆଲିଙ୍ଗନ ।
 ପ୍ରେମାବେଶେ ପ୍ରଭୁ ଭୃତ୍ୟ ଦୋହେ ଅଚେତନ ॥
 ସ୍ଵାଭାବିକ ପ୍ରେମ ଦୋହାର ଉଦୟ କରିଲ ।
 ଦୁଃଖ ଆଲିଙ୍ଗିଯା ଦୁଃଖ ଭୂମିତେ ପଡ଼ିଲ ॥
 ସ୍ତନ୍ତସ୍ତେଦ ଅକ୍ଷ କଞ୍ଚେ ପୁଲକ ବୈବର୍ଣ୍ଣ ।
 ଦୁଃଖାର ମୁଖେତେ ଶୁଣି ଗନ୍ଧ ଗନ୍ଧ କୁଷ୍ଠବର୍ଣ୍ଣ ॥ ୩ ॥

- କାବ୍ୟମଞ୍ଜରୀ । ରାମାନନ୍ଦ ରାୟ ପ୍ରଭୁର ଭକ୍ତ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ।
 କୃପାୟ ଆସିଯା ପ୍ରଭୁ ମିଳେ ତାର ସଙ୍ଗ ॥
 ଅର୍ଥମେ ସାମାନ୍ୟରୂପେ ଗୋଦାବରୀ ତୀରେ ।
 ଉଭୟେ ମିଲିଲା, ବାକ୍ୟ ବାହ ବ୍ୟବହାରେ ॥
 ଉଭୟ ମିଳିଲେ ଭାବ ହଇଲ ସାହିକୀ ।
 ତାହାରେ କହିଲେ ସେଇ ଭାବ ସ୍ଵାଭାବିକୀ ॥
 ତଥୁତେ ଉନ୍ନବ ହୟ ବିନା କାରଣେତେ ।
 ସ୍ଵଭାବିକ ତାରେ କହେ ଅଲକ୍ଷାର ମତେ ॥
 ତନ୍ ଭୋ ସାହିକ ଆଟ ହେ ମନ ଭୋ ହେ ବେଷାନ୍ତିଶ ।
 ଅଶ୍ଵାୟୀ ନାହିଁ ମେ ବ୍ୟଭିଚାରୀ ତେତିଶ ॥
 ଅଷ୍ଟ ସାହିକ । ଶେଦ ଶ୍ରୀ ରୋମାଙ୍କ ସ୍ଵରଭଙ୍ଗ କଞ୍ଚ ବୈବର୍ଣ୍ଣ ।
 ଅକ୍ଷ ପ୍ରଣୟ ଇହ ଆଟ ଯୋ ସ୍ଵାତିକ ଭାବ ଅକର୍ମ ॥ ୩ ॥

କାବ୍ୟମଞ୍ଜରୀ ଚରିତାମୃତେର ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶେ ତାହା ଉପରେ ଉନ୍ନତ ହଇଲ । ଏଥନ ବିଚାର୍ୟ ବିସ୍ତର ରାଜା ରାମାନନ୍ଦ ରାୟ ଓ ସମ୍ବ୍ୟାସୀରୂପ ଶ୍ରୀମନ୍ ମହାପ୍ରଭୁ ଗୌରାଙ୍ଗେର ପ୍ରଥମ ମିଳନ । ଚରିତାମୃତ ରଚିତାର ବର୍ଣନାରେ ରାଜା ରାମାନନ୍ଦେ ଭକ୍ତଭୂଷଣ ଦୈତ୍ୟ ଓ ସମ୍ବ୍ୟାସୀରୂପ ଗୌରାଙ୍ଗେ ଶକ୍ତିସାର-ପ୍ରଭାବ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୟ । ରାଜାତେ ଦୈତ୍ୟ ଓ ସମ୍ବ୍ୟାସୀତେ ପ୍ରଭାବ ବିକଳଦ୍ଵର୍ଷ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବାହଲକ୍ଷଣେ ଅବୈଧିକ ରୀତି ଦୃଶ୍ୟମାନ । ପୂର୍ବାପର ବିଚାର କରିଯା ରାମାନନ୍ଦ ଚମ୍ବକାର ହଇଯା ତ୍ରକାଳୋପଯୋଗୀ ନମକ୍ଷାର

দেখিয়া ব্রাহ্মণগণ হৈল চমৎকার ।
 বৈদিক ব্রাহ্মণ সব করেন বিচার ॥
 এই ত' সন্ন্যাসী, তেজে দেখি ব্রহ্ম সম ।
 শুধ্রে আলিঙ্গিয়া কেনে করেন ক্রন্দন ॥
 এই মহারাজ মহা পশ্চিত গন্তীর ।
 সন্ন্যাসীর স্পর্শে মত হইলা অস্থির ॥ ৪ ॥

বন্ধনাদি করিলে, মহাপ্রভু জানিয়া তাহাকে আলিঙ্গন করিতে সত্য হৃদয় হইলেও পরিচয় প্রহণ করত, আলিঙ্গন করিলে, প্রভু ভৃত্য উভয়ে অচেতন হইলেন। তখন বাহুভাব অস্তর্গত হইয়া গেল। স্বাভাবিক প্রেম উদয় জন্ম প্রণয় ভাবে উভয়ে ভূমিতে পতিত হইলেন। সন্ত, শ্঵েত, অশ্ব, কম্প পুলক বৈবর্ণ উদয় হইল ও স্বরভঙ্গে গদ্যগদ কৃষ্ণবর্ণ কহিতে লাগিলেন।

সহজ প্রেমই বা কি ? আর তাহার প্রভাবে যে অষ্ট সাত্ত্বিক ভাবের উদয় হয় তাহাই বা কি ? প্রেমও ভাবাদি সম্বন্ধে অনেক শ্লোক, অনেক পয়ার, অনেক পদপদাবলী বর্ণিত হইয়াছে, তাহা অনুসরণ করিয়া প্রেম ও ভাবাদি বুঝিতে চেষ্টা করিয়া চেষ্টার গতি রোধ হইয়া যায়। প্রেম ও ভাবাদি অনন্ত-অথল-গন্তীর সমুদ্র তাহা পার হইতে বা ডুবিয়া থল পাইতে কেহ পারে না ; অতএব বর্ণনও অসাধ্য। সহজ প্রেম ও ভাবাদি যাহাতে উদয় হয় সে কিছু কিছু বুঝিতে পারে কিন্তু বর্ণন করিতে পারে না। প্রেম, ভাবাদি, ও তাহাদের আধাৰ সহ জাত অতএব কেহ কারণ অভ্যন্তর দেখে নাই—ইহারা সদা বৰ্তমান অতএব কেহ কাহারও ভূত ও ভবিষ্যত জানে না। সহজ প্রেম ও সহজ ভাবাদি সতঃ অবিদিত অতএব তাহা লোক চক্ষের অগোচর। তজ্জন্য ব্রাহ্মণগণের বিতর্কভাব উদয় হইয়াছিল। ৩ ॥

ব্রাহ্মণগণ শ্রীগৌরাঙ্গে ও রামানন্দে সহজ প্রেমের উদয় ও তাহার কার্য দেখিয়াও বিচারে কিছু নিরাকরণ করিতে পারিল না। কারণ লোক বুদ্ধির তত্ত্ব গতি নাই। লোকে ছায়াকুপে ব্রজভাবের উপ স্পর্শ হইলেও অনাহু-ভূত এবং অনোপলক্ষ বস্থাতেই বিতর্ককালে অস্তর্হিত হয়। ৪ ॥

ଏଇମତ ବିପ୍ରଗଣ ଭାବେ ମନେ ମନେ ।
 ବିଜାତୀୟ ଲୋକ ଦେଖି କୈଳ ସମ୍ବରଣେ ॥ ୫ ॥
 ସୁହୁ ହଞ୍ଚା ହଁଛେ ସେଇ ସ୍ଥାନେତେ ବସିଲା ।
 ତବେ ହାସି ମହାପ୍ରଭୁ କହିତେ ଲାଗିଲା ॥ ୬ ॥
 ସାର୍ବଭୌମ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ କହିଲ ତୋମାର ଶୁଣେ ।
 ତୋମାରେ ମିଲିତେ ମୋରେ କରେଛେ ଯତନେ ॥
 ତୋମା ମିଲିବାରେ ମୋର ହେଥା ଆଗମନ ॥
 ଭାଲ ହେଲ ଅନାୟାସେ ପାଇଲ ଦର୍ଶନ ॥ ୭ ॥

ଆଙ୍ଗଣଗଣେର ବିତର୍କ ଓ ବିପ୍ରଗଣେର ବିଚାର ଏହି ବିବିଧକାର୍ୟ ଦ୍ୱାରା ବିଜାତୀ-
 ଯତା ଅନୁଭୂତ ହଟିଲେ ସହଜେ ମହାପ୍ରଭୂର ଓ ରାମାନନ୍ଦ ରାୟେର ଭାବ ସମ୍ବରଣ ହଇଯା
 ଗେଲ କାରଣ ପ୍ରେମ ଓ ଭାବେର ମୂଳ ଭିତ୍ତିଇ ବିଶ୍ୱାସ । ବିଶ୍ୱାସ ଥଣ୍ଡିତ ହଇଲେଇ
 ତାହାକେ ବିତର୍କ ବଲେ । ୫ ।

ସୁଧାରେ ଧୈର୍ଯ୍ୟଲାଭେ ଶ୍ଵୀରତା ପୋଷ ହଇଯା ଦୁଇଜନାର ସେଇ ସ୍ଥାନେ ବସିଲେ ମହା-
 ପ୍ରଭୁ ହାସ୍ୟ କରିଯା କହିତେ ଲାଗିଲେନ । ଏହି ହାସ୍ୟେର ତାତ୍ପର୍ୟ-ମାୟାର ବିକାଶ-
 ପ୍ରକାଶେ ମାୟା ବିନ୍ଦାର କରିଯା ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତ ରାମାନନ୍ଦେର ପରୀକ୍ଷା ଅତଏବ
 ମହାପ୍ରଭୁ ପରିକ୍ଷାଛଲେ କହିଲେନ, ସାର୍ବଭୌମ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ ଶାନେ ତୋମାର ସହଜ-
 ଶୁଣେର କଥା ଶୁଣିଯାଛି ଆର ତିନି ଆମାକେ ତୋମାର ସହିତ ମିଲିବାର ଜଞ୍ଜ
 ସବୁ କରିଯା କହିଯାଛେନ । ପୁନଃ ଶୈଷ ବାକ୍ୟେ କହିଲେନ, ଆମାର ଏଥାନେ
 ଆସିବାର କଥା ନୟ ତାତ୍ତ୍ଵ ତୋମାର ସହିତ ମିଲିବାର ଜନ୍ୟଇ କେବଳ ହେଥା
 ଆଗମନ କରିଯାଛି । ନିକ୍ରମିତ ପଦ୍ଧତି ଅନୁମାର କର୍ମାମୁଢ଼ାନଇ ଧର୍ମ, ତାହାକେ
 ଅତିକ୍ରମ କରିଯା ସେ କାର୍ଯ୍ୟ କରା ଯାଏ ତାହାଇ ବିକ୍ରନ୍ଦ ଧର୍ମ । ଅତଏବ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟେର
 ଦ୍ୱାରା ମହାପ୍ରଭୂର ବିକ୍ରନ୍ଦ ଧର୍ମମୟତ୍ ପ୍ରକଟିତ ହଇଲ ! ପୁନରାୟ ସକେତ ବାକ୍ୟେ
 କହିଲେନ, ହେ ରାମାନନ୍ଦ ବଡ ଭାଲ ହଇଲ, ଅନାୟାସେ ତୋମାର ଦର୍ଶନ ପାଇଲାମ ।
 ଅତଏବ ବୁଝିଲାମ ସହଜ ମାନ୍ୟ ସହଜେଇ ମିଲିଯା ଥାକେ ଅର୍ଥାଂ ଅନ୍ତାଶେର
 ଆବଶ୍ୟକ ହୟ ନା । ୬ । ୭ ॥

ରାୟ କହେ ସାର୍ବଭୌମ କରେ ଭୃତ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ।
 ପରୋକ୍ଷେହ ମୋର ହିତେ ହୟ ସାବଧାନ ॥
 ତାର କୁପାୟ ପାଇଲୁ ତୋମାର ଚରଣ ଦର୍ଶନ ।
 ଆଜି ସେ ସଫଳ ହେଲ ମନୁଷ୍ୟ ଜନମ ॥
 ସାର୍ବଭୌମେ ତୋମାର କୁପା ତାର ଏହି ଚିହ୍ନ ।
 ଅମ୍ପଶ୍ୟ ସ୍ପର୍ଶଲେ ହଞ୍ଚା ତାର ପ୍ରେମାଧୀନ ॥
 କାହା ତୁମି ସାଙ୍କାଂ ଦ୍ଵିତୀୟ ନାରାୟଣ ।
 କାହା ମୁହି ରାଜ ସେବକ ବିଷୟୀ ଶୁଦ୍ଧାଧମ ॥
 ମୋର ସ୍ପର୍ଶେ ନା କରିଲେ ସ୍ଥଗା ଭେଦ ଭୟ ।
 ତୋମାର କୁପାୟ ତୋମାର କରାୟ ସଦୟ ॥
 ତୋମାର କୁପାୟ ତୋମାର କରାୟ ନିନ୍ଦ୍ୟକର୍ମ ।
 ସାଙ୍କାଂ ଦ୍ଵିତୀୟ ତୁମି କେ ଜାନେ ତୋମାର ମର୍ମ ॥
 ଆମା ନିଷ୍ଠାରିତେ ତୋମାର ଇହା ଆଗମନ ।
 ପରମ ଦୟାଲୁ ତୁମି ପତିତ ପାବନ ॥

ଶୁଦ୍ଧୀର ରାମାନନ୍ଦକେ ମହାପ୍ରଭୁର ହାନ୍ୟମଣ୍ଡି ମାସୀ ଆଚନ୍ନ କରିତେ ପାରିଲ ନା ।
 ଅତଏବ ସ୍ଥାଯୀ ଭାବେର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ନା ହତ୍ୟାର ସହଜ ଦୀନ ରାମାନନ୍ଦ କହିଲେନ, ହେ
 ପ୍ରଭୂ, ଜ୍ଞାନେ ଆମି ସାର୍ବଭୌମେର ଭୃତ୍ୟ, ଅତଏବ ଜ୍ଞାନେର ଗତି ପରୋକ୍ଷେ ତିନି
 ଆମାର ହିତ ସ୍ଵର୍ଗେ ସାବଧାନ ହଇଯାଛେନ ବଲିଯା ତାହାର ମେହି କୁପା ଜନ୍ମ
 ତୋମାର ଚରଣ ଦର୍ଶନ ପାଇଲାମ । “ଦ୍ଵିତୀୟ ମାନୁଷେର ବଶ କେହ କେହ ଜାନେ ।”
 ସାର୍ବଭୌମେର ପ୍ରତି କୁପାପରବଶ ତୁମି ଯେ ତାହାର ପ୍ରେମାଧୀନ ତାହା ଅମ୍ପଶ୍ୟ
 ଆମି ଆମାକେ ସ୍ପର୍ଶ କରାୟ ବୁଝା ଗିଯାଛେ । ଅତଏବ ମେହି ଜନ୍ୟଇ ଆଜ ଆମାର
 ମନୁଷ୍ୟ ଜନ୍ମ ସଫଳ ହଇଲ । ରାମାନନ୍ଦ ଆପନାକେ ଅମ୍ପଶ୍ୟ, ରାଜ ସେବକ, ବିଷୟୀ,
 ଶୁଦ୍ଧ, ଅଧିମ ଓ ପତିତ ବଲିଯା ଓ ମହାପ୍ରଭୁକେ କୁପାପରବଶ, ପ୍ରେମାଧୀନ, ସାଙ୍କାଂ
 ଦ୍ଵିତୀୟ, ନାରାୟଣ, ସ୍ଥଗାଭେଦ ଓ ଭୟ ରହିତ, ପରମ ଦୟାଲୁ ଓ ପତିତପାବନ ମନେ
 କରିଯା ନିଜ ଓ ପରୋଧର୍ମେର ସହଜ ଉପଲକ୍ଷ କରିଯାଇଲେନ ବଲିଯା ବୋଧ ହୟ ।
 କାରଣ ଉପକ୍ରମ “ମହାନ୍ତସ୍ତବାବ” ଇତ୍ୟାଦି ବାକ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦନ
 କରିଲେନ । ମହାନ୍ତେର ସ୍ଵଭାବ ପାମର ତାରଣ, ତାହାର ଭାବ ନିଜକାର୍ଯ୍ୟ ହୀନତା

মহান্ত স্বভাব হয় তারিতে পামর ।

নিজকার্য নাহি তবু যান তার ঘর । ৮

শ্রীমদ্ভাগবতে । মহদ্বিচলনং নৃনাং গৃহীনাং দীনচেতসাং ।

নিঃশ্বেষ সায় ভগবন् কল্পতে নান্যথা কচিঃ ॥ ৩ ॥

হে ভগবন्, হে গর্গ, মহতাঃ সাধুনাং বিচলনং

আগমনং গৃহিণাং গৃহাশঙ্কনাং দীন চেতসাম নৃনাং

মনুষ্যানাং নিঃ শ্বেষসায়, সাকলে মঙ্গলায় কল্পতে,

মন্যতে, কচিঃ অন্যথা, স্বার্থায় কল্পতে । ৩ ॥

তত্ত্বাচ স্বভাব বশে দীন চিত্ত গৃহির ঘরে আগমন করেন । কিরূপ ভাবাপন্ন
গৃহীগণকে দীন চিত্ত বলা বায় তাহা রামানন্দ নিজ বাক্য ও আচরণ দ্বারা
প্রতিপন্ন করিয়াছেন । লোক শিক্ষা জন্ম এই ঘোর তামসী কলি যুগে কলি
পাবন শ্রীমন্ত গৌরাঙ্গ গৃহি রামানন্দকে আশ্রয় করিয়া কল্যান্ত্ব বিষয়াশঙ্ক
গৃহিগণের পক্ষে রামানন্দ চরিত্রই যে অতি উপাদেয় শিক্ষার স্থল তাহাই
নির্দেশ করিয়া পিষ্ঠাছেন । অশক্ত বিষয়ী, অনাশক্ত বিষয়ী ও বিষয়ী এই
ত্রিবিধ বিষয়ী গৃহির মধ্যে রামানন্দ আপনাকে বিষয়ী অভিমান করিয়াছেন ।
আশক্ত বিষয়ী সে বিষয় ভিন্ন আর কিছুই জানে না । অনাশক্ত বিষয়ী সে
বিষয়কে তুচ্ছ ও মিথ্যা জ্ঞান করে । বিষয়ী বিষয় তুচ্ছ বা মিথ্যা বলিয়া মনে
করে না—বিষয় আছে বলিয়া তাহার সত্ত্বায় কর্ত্তার অবস্থান আছে তাহা
ভাবিয়া ও জানিয়া স্বকীয় কর্তৃত্বাভিমান ত্যাগ করে । অতএব কর্ত্তার সত্ত্বায়
বিষয় বর্ত জানিয়া অনুসন্ধেংস্ত অনুসন্ধানে ক্রমশঃ পরম অপ্রেমেরের অবস্থান
উপলক্ষি করিয়া দীন চিত্ত হয় । এইরূপ দীন চিত্তবিষয়ী গৃহস্থ আপনাকে
সর্বাপেক্ষা অধম মনে করে কারণ সদা সর্বত্র কর্ত্তার সত্ত্বার অবস্থান সন্দর্শন
করিয়া থাকে । সর্বত্র আপনা অপেক্ষা উৎকৃষ্টতা পরিদর্শন করিয়া ক্ষুকমনে
আপনাকে পতিত বা পামর মনে করে । এই রূপ পামরতা বিষয়ীর
সহজ ভাব, সেই সহজ ভাবে মহান্ত স্বভাবকে আকর্ষণ করে, অতএব ভাবে
মহান্ত নিজ কর্ম্যহীন হইলেও পরবশে দীন চিত্ত গৃহির নিকট আগমন
করেন । ৮ ॥

আমার সঙ্গে ব্রাহ্মণাদি সহস্রেকজন ।
 তোমার দর্শনে সবার দ্রবীভূত মন ॥
 কৃষ্ণ হরি নাম শুনি সবার বদনে ।
 সবার অঙ্গ পুলকিত অঞ্চ নয়নে ।
 আকৃতি প্রকৃতি তোমার ঈশ্বর লক্ষণ ।
 জীবে না সন্তবে এই অপ্রাকৃতি শুণ ॥
 প্রভু কহে তুমি মহা ভাগবতোভূম ।
 তোমার দর্শনে সবার দ্রব হৈল মন ॥
 অন্যের কি কথা আমি মায়া বাদী সন্ধ্যাসী ।
 আমিহ তোমার স্পর্শে কৃষ্ণ প্রেমে ভাসি ॥

যাহার দর্শনে বহুলোকের—এমন কি বহু ব্রাহ্মণাদির অর্থাৎ বেদাদি জ্ঞানে
 সম্পূর্ণ ব্রাহ্মণগণেরও চিন্ত দ্রব হয় । আদ্র চিন্ত হইলে বদনে রঁশের সঞ্চার
 জন্য হরিকৃষ্ণাদিনাম আপনা হইতেই উচ্চারণ হয় । এবং নামের শুণে
 অঙ্গে পুলক ও নয়নে অঙ্গপাত হয় । যাহার দর্শনে এইরূপ ভাব হয় তাহা-
 কেই মহান্ত বলিয়া জানিবে । রায় রামানন্দ মহাপ্রভুতে এই সমস্ত লক্ষণ
 সমৰ্পণ করিয়া তাহাকে মহান্ত স্বভাব নিষ্কার করিয়া বলিয়াছেন আমার সঙ্গে
 সহস্রেক ব্রাহ্মণাদি জনগণ তোমার দর্শনে দ্রবীভূত মানস হইয়া সকলেই
 গদ গদ স্বরে হরি কৃষ্ণ নাম কহিয়া পুলকাঙ্গ হইয়া নয়নে অঞ্চ বর্ষণ করি-
 তেছে অতএব আকৃতে তোমার মহান্ত লক্ষণ ও প্রাকৃতে ঈশ্বর লক্ষণ দেখা
 যাইতেছে । কারণ এই সকল অপ্রাকৃত শুণ জীবে সন্তবে না । ৯ ॥

মহাপ্রভু ও রামানন্দকে লক্ষ্য করিয়া নিজ স্বভাব গোপন প্রয়াস জন্য
 আরোপ বাক্যে কহিলেন, সহজের ধর্মাই গোপন হইবার প্রায়াস ও তৎজন্যই
 মহাপ্রভুর আরোপবাক্য দ্বারা রামানন্দকে প্রকাশ করিবার চেষ্টা । ইহা যে
 কেবল আরোপ বাক্য তাহা কখনই হইতে পারে না । মহাপ্রভু স্থির
 নিষ্কার বাক্যে রামানন্দকে মহা ভাগবতোভূম কহিয়াছেন, রামানন্দ সতঃসিদ্ধ
 মহা ভাগবতোভূম, কারণ যাহার দুর দর্শনে কৃষ্ণ স্মৃতি হয় যাহার সাম্রিধ্য
 জন্য বৃন্দাবন যমুনাদি স্মৃতি হয় সে যে মহা ভাগবতোভূম হইবে তাহাতে

কৃষ্ণ জানি কঠিন মোর হৃদয় শোধিতে ।
 সার্বভৌম কহিলেন তোমারে মিলিতে ॥ ১০ ॥
 এই মত হুঁহে স্তুতি করে হুঁহার গুণে ।
 হুঁহে হুঁহার দরশনে আনন্দিত মনে ॥
 হেন কালে বৈদিক এক বৈষ্ণব ভ্রান্তণ ।
 দণ্ডবৎ করি কৈল প্রভুর নিমস্তুণ ॥

আর বিচিত্র কি । গোদাবরী তীর সান্নিধ্য বনে মহাপ্রভুর বৃন্দাবন স্থৃতি, গোদাবরীতে যমুনা জ্ঞান, প্রেমে গান নৃত্যাদি কেন হইল ? অন্যত্র ভ্রমণ কালে যখন একপ হয় নাই তখন ইহাই বুঝিতে হইবে যে সর্বজ্ঞ ভগবান শ্রীমন् গোরাঙ্গ সুন্দর সার্বভৌম বাক্যে রামানন্দকে স্মরণ করিয়াছিলেন, কারণ স্মরণ দ্বারাই আকর্ষণ হইয়া থাকে । মহাপ্রভুর এই স্মৃতির বশেই পূর্ব ভাবের উদয় হইয়াছিল । অতএব রামানন্দ ও রামানন্দের বাস ভূম্যাদি যে সেই উদ্দীপনের কারণ তাহার আর সন্দেহ নাই । যিনি সর্বজ্ঞগতের স্মরণের বস্তু সেই ভগবানের স্মরণের বস্তু রামানন্দ—তাহাকে যে মহাপ্রভু মহাভাগবতোম বলিয়া আপনাকে গোপন করিতে চেষ্টা করিয়াছেন তাহাতে বৈচিত্র কিছুই নাই । অবিদিত প্রেম ভক্তিই যাহার উপাসনা যাহার স্থিতি স্থান ও যাহার নিজ স্বক্ষণের দুর দর্শনের এতাদৃশ মহিমা তাহাকে দর্শন করিয়া যে মায়ামঙ্গল স্থিত জনগণের চিন্ত দ্রব হইবে তাহা আর বেশি কথা কি ? অতএব ভগবান শ্রীমন্ গোরাঙ্গ প্রভু, মহাভাগবতোম রামানন্দের গোরব বাঢ়াইবার জন্য বলিয়াছেন “আমি তোমার স্পর্শে কৃষ্ণপ্রেমে ভাসমান হইলাম ; আমার মায়াবাদিত্ব, অর্থাৎ মায়ার পক্ষপাতিত্ব ও সর্বপ্রকার গুণময়ী বস্তু দূরে ত্যাগ করিয়া যে আমার সন্ধ্যাসীত্ব, আর রাখিতে পারিলাম না । মায়াবাদিত্ব, ও সন্ধ্যাসীত্ব জন্য আমার যে কঠিন হৃদয় তাহার শোধন আবশ্যক জানিয়া, কৃষ্ণ বাক্যরূপে, সার্বভৌম দ্বারে, ক্ষুত্রি পাইয়া আমাকে তোমার মিলন জন্য নির্দেশ করিয়া দিয়াছেন । ১০ ॥

মহাপ্রভু ভাগবতোম রামানন্দ মুখে কৃষ্ণকথা শুনিবেন বলিয়া ও রামানন্দ রায়কে সেই কথার বক্তা হইতে হইবে জানিয়া উভয়ের স্তুতি

ନିମ୍ନଗ୍ରମ ମାନିଲ ତାର ବୈଷ୍ଣବତା ଜାନିଯା ।
 ରାମାନନ୍ଦେ କହେ ଅଭୁ ଉଷ୍ଟ ହାମିଯା ॥
 ତୋମାର ମୁଖେ କୃଷ୍ଣ କଥା ଶୁଣିତେ ହସ ମନ ।
 ପୁନରପି ପାଇ ଯେନ ତୋମାର ଦର୍ଶନ ॥
 ରାସ କହେ ଏଲେ ସଦି ପାମାର ଶୋଧିତେ ।
 ଦର୍ଶନ ମାତ୍ର ଶୁଦ୍ଧ ନହେ ମୋର ଦୁଷ୍ଟ ଚିତେ ॥
 ଦିନ ପାଚ ମାତ୍ର ରହି କରଇ ମାର୍ଜନ ।
 ତବେ ଶୁଦ୍ଧ ହସ ମୋର ଏହି ଦୁଷ୍ଟ ମନ ॥
 ସଦାପି ବିଛେଦ ଦୁଃଖ ହାର ସହନେ ନା ଯାସ ।
 ତଥାପି ଦଗ୍ଧବଂ କରି ଚଲିଲା ରାମ ରାସ ॥
 ଅଭୁ ଯାଇ ଦେଇ ବିପ୍ର ସବେ ଭିକ୍ଷା କୈଲ ।
 ଦୁଇ ଜନାର ଉତ୍କର୍ଷାତ୍ମ ଆସି ସନ୍ଧ୍ୟା ହୈଲ ॥ ୧୧ ॥
 ଅଭୁ ମାନ କୃତ୍ୟ କରି ଆହେନ ବସିଯା ।
 ଏକ ଭକ୍ତ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ରାସ ମିଲିଲା ଆସିଯା ॥

କାବ୍ୟମଞ୍ଜରୀ । ପରେ ମନ୍ଦ୍ୟାକାଳେ ଦୋହେ ମିଲିଲା ନିର୍ଜନେ ।
 ଏକଭକ୍ତ୍ୟ ଛିଲ ମାତ୍ର ରାମାନନ୍ଦ ସନେ ॥
 ମେ ଜନେର ନାମ ଗାହେ ନା କୈଲ ଲିଖନ ।
 ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠୋ ପ୍ରଶ୍ନ କରେ ମେହି କୋନ ଜନ ॥

କରିଯାଛିଲେନ । ମହାଅଭୁର ପ୍ରେରଣାୟ ରାମାନନ୍ଦେର କୃଷ୍ଣ କଥା—ମେହି କଥା
 ବାକ୍ୟକ୍ରମରେ ଶର୍ତ୍ତ ସଂପ୍ରୟୋଗେ, ଦାମ୍ୟଭାବେ ରାମାନନ୍ଦେର ଗ୍ରହଣ ହେଉଥାଏ, କ୍ଷୁଦ୍ର
 ପାଇଯାଛିଲ । ସଂପ୍ରୟୋଗକାରୀର ସଂପ୍ରୟୋଗ ଜନ୍ୟ ଓ ଗ୍ରହଣକାରୀର ତନ୍ତ୍ରାବେ
 ଆମୁଗତ୍ୟ ଜନ୍ୟ ଉତ୍କର୍ଷାର ଉଦୟ ହଇଯା ତୃତୀବ ଧାରଣ ପୋଷଣେ, ଜ୍ଵଯୋଗ୍ୟ ସମୟ
 ମହଜେ ଆସିଯା ଉତ୍କର୍ଷିତ ଓ ଉତ୍କର୍ଷିତେର ପରମ୍ପର ମିଳନ କରିଯା ଦେଇ । ଅତ-
 ଏବ ଦେଖିତେ ଦେଖିତେଇ ସେନ ସନ୍ଧ୍ୟା ହଇଯାଛିଲ । ୧୧ ॥

ନମଶ୍କାର କୈଳ ରାସ ପ୍ରଭୁ କୈଳ ଆଲିଙ୍ଗନେ ।
ହୁଇ ଜନେ କୁଷ କଥା କର ମେହି ସ୍ଥାନେ ॥ ୧୨ ॥

ଯାର ସଙ୍ଗେ ଶ୍ରାନ୍ତ କାଳେ ସହଶ୍ରେଷ୍ଠ ଲୋକ ।
ତାର ସଙ୍ଗେ ଏକ ଭୂତ୍ୟ ନିର୍ଜୀବ ଶ୍ଵଚକ ॥ ୧୨ ॥

ମହାରାଜ ମେ ରାମାନନ୍ଦ ରାସ ।
ଦୋଲାସ ଚଡ଼ିଯା ନାହିତେ ଯାଏ ॥
ସଙ୍ଗେ ସହଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯାହାର ଲୋକ ।
ସନ୍ଦ୍ୟାସ କେନ ମେ ନିରାଲା ଏକ ॥
ଏକଜନ ମାତ୍ର ସଙ୍ଗେତେ ଲସେ ।
ଅଭୂର ମିଳନେ ଯାଏ ଚଲିଯେ ॥
ଏକ ଭୂତ୍ୟ ମେହି କେ ବଟେ କହ ।
ଧରଣୀ ମନେତେ ସନ୍ଦେହ ଏହ ॥
ଇଟିଆ ଗମନ ନିରାଲା ହୟ ।
ରହସ୍ୟ ଜ୍ଞାପନେ ଇହାଇ କୟ ॥
ପୂର୍ବାଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗାର ରମେର ମେହି ।
ଗମନେତେ ବାଧା ଅନେକେ ଦେଇ ॥
ଅନେକତ୍ୱ ଯଥା ପ୍ରେକ୍ଟ ରସ ।
ଶୃଙ୍ଗାର ଭାବେ ମେ ସମର୍ଥୀ ନୟ ॥
ସମର୍ଥୀର ଗନ ବିଚାରି ଦେଖ ।
ରାମାନନ୍ଦେ ତାର ମାଝାରେ ଲେଖ ॥
ମେ ବୁଝି ସଙ୍କେତ-ମରମବାଣୀ ।
ଯା କହିଲ ତାରେ ସନ୍ଧ୍ୟାସୀ ମଣି ॥
ଉତ୍ୱକର୍ତ୍ତା ବାଡ଼ିଲ ହିମାର ମାଝ ।
ଭେଟିବାରେ ଯାଏ ରସିକ ରାଜ ॥
ଲୋକଜନ ତାର ନା ରବ ମନେ ।
ମେହ ନାହି ଜାନେ ଯବମ ବିବେ ॥

ମରମେ ଜାଗାରେ ମରମ କଥା ।
 ଉତ୍କର୍ଷା ମରମ ଦେଖିତେ ସଥା ॥
 ସଙ୍କେତ ଅଁଥର ଜାଗରେ ମନେ ।
 ଆଚହିତେ ସାଯ୍ ପ୍ରଭୂର ହାନେ ॥
 ମେ କେନ ଲହିବେ ଭୃତୋରେ ମନେ ।
 ଉତ୍କଟିତେର ଏତ ନା ରାସ ମନେ ॥
 ଗମନ ଦେଖିରେ ଭୃତ୍ୟ ମେ ସାଯ୍ ।
 ଅନୁଗତ ଲକ୍ଷଣ ତାହାତେ କର ॥
 ଏକ ଭୃତ୍ୟ ମେହ ତାହାରି ମତ ।
 ବୁଝିରେ ମନେର ମରମ ସତ ॥
 ଅତ୍ୟବ ପାଛେ ଗମନ କରେ ।
 ମରମୀ ଜନାର ମରମ ଧରେ ॥
 ମର୍ମୀ ଭୃତ୍ୟ ସାଯ୍ ଆପନ ମନେ ।
 ବିପ୍ର ବାଧା ମେହ କିଛୁ ନା ମାନେ ॥
 ରମମୟ ଭୃତ୍ୟ ତାହାର ମାଥୀ ।
 ମରମ ଜାନିଯା ବ୍ୟଥାର ବ୍ୟଥୀ ॥
 ତାଦେର ଗମନ ଦେଖିଲ ଯେଇ ।
 ଏକଥା ଶୁଜନ କହିଲ ମେହ ॥
 ରାମାନନ୍ଦ ପ୍ରଭୁ ମିଲିତେ ସାଯ୍ ।
 ଉଲ୍ଲେଖେ ରହସ୍ୟ ଭାଙ୍ଗିଲ ତାଯ ॥
 ବିଦିତ ସାହା ମେ ରହସ୍ୟ ନୟ ।
 ଅନୁଭବେ ରମ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହୟ ।
 ଗ୍ରହକାର ଭୃତ୍ୟ ନାମ ନା ଲେଖେ ।
 ରହସ୍ୟ ମାର୍କାରେ ତାହାରେ ରାଖେ ॥
 ଯେ ଦେଖିଲ ମେ ଅତି ରମ ମାର ।
 ଅକୈତବ ଜାନିନ୍ ଏମବ କାଜ ॥

প্রভু কহে পড় শ্লোক সাধ্যের নির্ণয় ।

রাম কহে স্বধর্মাচারণ বিষ্ণু ভক্তি হয় ॥ ১৩

বিষ্ণুপূর্বাগে । বর্ণশ্রমাচার রতা পুরুষেণ পরঃপুমান् ।

বিষ্ণুরারাধ্যতে পছা নান্য স্তোষকারণং ॥ ৪ ॥

বর্ণশ্রমাচাররতা, আঙ্গণ, ক্ষত্রিয়, বৈশঃ, শুদ্রজাতীয় ধর্ম যুক্তেণ পুরুষেণ
কর্তৃভূতেন পরঃপুমান, প্রধানঃ পুরুষঃ, বিষ্ণুরারাধ্যতে, আরাধনীয় ভবতি ।
তত্ত্বোষ কারণং বিষ্ণুস্তোষ হেও রণ্য পছা অন্যোমত নাস্তি । ৪ ॥

কাব্যমঞ্জরী । প্রভু কৈল প্রশ্ন রাম করিলা উত্তর ।

প্রশ্নাত্ত্বে প্রকট হৈল সিদ্ধান্ত সাগর ॥

বিষয় বাসনা জীবের হয় নিজ ধর্ম ।

বাহান্তরে করে তার অমুগত কর্ম ॥

ইহাতে মিলন হয় মনোব্যবহার ।

নিশ্চল করণে জীবে আছে অধিকার ॥

তাহার উপায় শ্লোক পড়িতে কহিল ।

সধর্ম আচার পথ রাম দেখাইল ॥ ১৩

বুঝিতে মরমে লাগিল ধাঙ্গা ।

ধরণী কহিছে চকোর চাঙ্গা ॥ ১২ ॥

বৈদিক আঙ্গণ বৈষ্ণব হইলে মহাপ্রভু সেইরূপ আঙ্গণের ঘরেই ভিক্ষা
গ্রহণ করিতেন ।

মহাপ্রভুর ইষৎ হাস্যের তাংপর্য তোমাতে আমাতে বাহ্য পরিচয় যাহা
হইবার হইল এখন অন্তর পরিচয়ের আবশ্যক ।

রামানন্দ সদৈন্যে নিজ দুষ্ট চিত্ততার উল্লেখ করিয়া তাহার শোধন ও
মার্জন উপলক্ষে মহাপ্রভুকে “দিন পাঁচ সাত” রহিতে বলিয়াছেন । শোধন
আবর্জনা দ্রবীকরণ, মার্জন ধৌত করিয়া পরিষ্কার করণ । দুষ্ট মনে এই
বিবিধ ক্রিয়ার ও তৎসম্বন্ধীয় সময়ের নিরূপণ করায় মহাপ্রভুর অতি উৎকর্থার
কারণ হয় । ১২

প্রভুত' কহিল সাধ্য নির্ণয় করিতে ।
 সাধ্য কিবা হয় ইহা না পারি বুঝিতে ॥
 আগে সাধ্য বুঝি পরে নির্ণয় করয় ।
 উভয়ে বুঝয়ে সাধ্য নির্ণয় লাগি কয় ॥
 প্রেরণা ধারণা বলে জানি মনোবৃত্তি ।
 সাধ্যের নির্ণয় রাখ কহে যথা শক্তি ॥
 নির্ণয় করণ পাছে বুঝিব গোসাঙ্গী ।
 সাধ্য কিবা হয় তাহা কহ মোর ঠাই ॥
 সাধ্য পছা এই মাত্র কহে গ্রহকার ।
 আরাধ্য পছা শাস্ত্রে পুন কহে আর বার ॥
 সাধ্যারাধ্য দুই এক কিবা হয় দুই ?
 বর্ণজ্ঞান নাহি কথা কি বুঝিব মুই ॥
 শুন-বক্ষ পছা এককূপ মাত্র দুই ।
 অনুকূপে এককূপ সর্বত্র একুই ॥
 বাহুবল্প আহরিয়া করয়ে সাধন ।
 আন্তরৌক বল্প লঞ্চা হয় আরাধন ॥
 ইন্দ্ৰিয় বিষয়ে যাহা মায়াময় সেই ।
 বাহুবলি শাস্ত্র কার তারে বলে তেঞ্জী ॥
 মায়াবশ জীব সেই বাসনায় বশ ।
 ইন্দ্ৰিয় বিষয়ে সদা তাহাৰ লালস ॥
 মনো অনুগত হয় ইন্দ্ৰিয় ব্যাভাৰ ।
 বাহ্যান্তরে করে কৰ্ম্ম অনুগত তার ।
 তাহাতে উপজে বল্প কৰ্ম্ম অনুগত ।
 সে নহে নির্মল কভু সতত অসত ॥
 স্বভাব নির্মল জীবে আছে অধিকাৰ ।
 নির্মল করণে কাৰ্য্য সাধ্য খ্যাতি তাৰ ॥
 চতুবৰ্ণী জীব সেই দ্বাৰে কৃষ্ণ ভজে ।
 সকৰ্ম্ম কৱিতে সে রোৱবে পঢ়ি মজে ॥

କାବ୍ୟମଞ୍ଜରୀ । ଶୋକେ ପ୍ରସାଦ ଗୁଣ ଭାବେତେ ସଙ୍କାରୀ ।
 ଯାହାତେ ଉଦୟ ମତି ଭାବ ବ୍ୟାଭିଚାରୀ ॥
 ଅଲଙ୍କାର ସମାହତ ଇହାତେ ନିଶ୍ଚଯ ।
 ପ୍ରମାଣ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଇହା ମୋର ବାକ୍ୟ ନଯ ॥
 ସଙ୍କାରୀ । ସଙ୍କାରୀ ସଂଘୋଗ ତେ ପାଇସେ ସବ ଅଳୁଭାବ ।
 ପଥମନ୍ ବନ୍ଦହିଁ ସ୍ଵମତି ଜନ ଯେନ ତେ କଛୁନ ଦୁର୍ବାସ ॥
 ମତିଭାବ । ସଥାର୍ଥ ଜ୍ଞାନେର ନାମ କହି ମତି ଭାବ ।
 ଶ୍ରୀ ଶାନ୍ତ ପ୍ରମାଣ ତାର ହୟତ' ବିଭାବ ॥
 ଶିକ୍ଷା ଶିକ୍ଷ ଅଳୁଭାବ ସ୍ଵମତିର ହୟ ।
 ଉପାଲଙ୍କ ଉପଦେଶ ଅଳୁନୟ ବିନୟ ॥ କ ॥

ସ୍ଵର୍ଗ ଆଚାର କରେ ବିଷ୍ଣୁର ସନ୍ତୋଷ ।
 ବିଷ୍ଣୁ ଆରାଧନ ପହା ଇଥେ ନାହି ଦୋଷ ॥
 ମେହ ବିଷ୍ଣୁ ଭକ୍ତି ପହେ ଅନ୍ତିତ ନିନ୍ଦାର ।
 ସଥୀ ବିନ୍ଦୁ ଯୋଗେ ହସ୍ତ ବିନ୍ଦୁର ଉଦ୍ଧାର ॥
 ଧରଣୀ ପ୍ରବୋଧି କହେ ଏ ବାହୁ ସାଧନ ।
 ଅଭୂତ ଇହାତେ କେନ ତୁଟ୍ଟ ତବେ ମନ ॥ ୧୩ ॥

ରତିହୈତେ ମତି ହସ୍ତ ଶୁନ କଥା ସାର ।
 ଜ୍ଞାନ ନେତ୍ର ବିକାଶେ ସଥାର୍ଥ ଜ୍ଞାନ ତାର ॥
 କ୍ରପ ରତି ବିନ୍ଦୁ ମତି ଶ୍ରିତିର ନିର୍ଣ୍ଣୟ ।
 ଯାର ହସ୍ତ ତାର ଜ୍ଞାନ ନେତ୍ରେର ଉଦୟ ॥
 ହେନ ଜ୍ଞାନ ବାଣେ ମତି ବିନ୍ଦୁ ଶ୍ରିବ ହଲେ ।
 ମତି ମାର ତାରେ କହେ ଭାବୁକ ମହଲେ ॥

কাব্যমঞ্জরী । কার্য্যারভ্রে কেহ যদি আপনি আইসে ।
 কার্য্য সিদ্ধি করি দিলে সমাহত ভাষে ॥
 বিষয় ব্যাপার রত রহি মুর্খ জনে ।
 সাধু মুখে নিবেধ বিধি করয়ে শ্রবণে ॥
 শুন্দ মতি হয় তার শুন্দ ক্রিয়া কর্ম ।
 বর্ণের আচার করে যথা বিধি ধর্ম ॥
 বিধি ধর্ম স্থষ্টি হয় স্তজন লাগিয়া ।
 চতুব'গী স্থষ্টি করে স্বভাব জানিয়া ॥
 ব্যবহার শুন্দ ইথে মন শুন্দ নয় ।
 তে কারণে ইহ বাহ্য করি প্রভু কয় ॥ ১৩ ॥

রে যাহা তাহারে তাহা জানে মতিমান ।
 দাঢ় লাগি শান্ত গ্রন্থে দেখয়ে প্রমাণ ॥
 শিক্ষা শিক্ষা অনুভাব সুমতির হয় ।
 প্রেমাত্ম উপালভ তাহার আশ্রয় ॥
 অতিকূল কোপাত্ম কভু নাহি লয় ।
 উপদেশ পাই তারে তথনি ত্যজয় ॥
 উপদেশে অনুনয় আগম তাহার ।
 অনুনয়ে নয় এই বিনয় ব্যবহার ॥
 বিনয়ে সতত নীত ভীত অতিশয় ।
 প্রৌতি সাধু জনে হয় ক্রমেতে উদয় ॥
 ধর্মাচার উপকার পর হয় মদি ।
 ধরণী অবশ্য তারে জানিহ সুমতি ॥ ক ॥

অভু কহে ইহ বাহু আগে কহ আৱ।

য়াৱ কহে কৃষ্ণে কৰ্ম্মপূৰ্ণ সাধ্যসাৱ ॥ ১৪ ॥

ভগবদ্গীতা। যৎ করোসি ষদ্ শ্লাসি যজ্ঞু হোসি দদাসি যৎ।

যৎ তপস্ত্বিসি কৌন্তেয় তৎ কুরুমৰ্মণং ॥ ৫ ॥

হে কৌন্তেয়, হে কুন্তীনন্দন অর্জুন, যৎ করোসি, যৎ কৰ্ম্মাদি নিত্য নৈমিত্যাদি; ষদ্ শ্লাসি, যৎ দ্রব্যাদিকং ভূংক্ষেপসি; যৎ অর্জুহোসি, যৎ হোমাদিকং করোসি; যৎ দদাসি, যৎ দ্রব্যাদিক দানং করোবি; যৎ তপস্ত্বিসি, যৎ তপস্ত্বাদিকং করোষি; তৎ কৰ্ম্মাসন হোম দান তপস্ত্বাদিকং সর্বমৰ্মণং অপি সম্পূৰ্ণ তৎ কুরুম্ব ॥ ৫ ॥

কাব্যমঞ্জরী। অলঙ্কারে যমকগুণ প্রসাদ আধ্যান।

ভাবেতে সংঘারী ইথে ধৃতি ভাব নাম ॥

সন্তোষেরে ধৃতি কহি সত্ত্বাসে বিভাব ।

উপাগ্রাহুপাগ্রে দুঃখে দৈর্য অভুভাব ॥

আহার বিহার আৱ তপস্যা নিয়ম ।

যত কৰ্ম্ম ক্ৰিয়া কৱে কৃষ্ণে সম্পূৰ্ণ ॥

তাহার অন্তৰে ধৃতি ভাব হয় স্থারী ।

স্বথ দুঃখ সম জ্ঞানে দৈর্য অধিকাই ॥

অভু কহে ইথে শুন্দ ব্যবহার মার্গ ।

দেব দেহ পেয়ে ভোগ কৱে স্বথ সৰ্গ ॥ ১৪ ॥

বণ্ণশ্রমাচাৰ ধৰ্ম্ম সে কেবল কৰ্ম্ম ।

পুন পুন গতাগতি এই তাৱ মৰ্ম্ম ॥

মৰ্ম্মে কেবা আছে সেই কেন আসে যাব ।

কৰ্ম্মান্তৃগত কাৰ্য্যে তাৱ কিবা দায় ॥

বুৰুহ যতনে ভাই কথা কৱি দৃঢ় ।

আদ্য অন্ত মধ্য সম কেবা তাৱ বড় ॥

ପ୍ରଭୃ କହେ ଈହା ବାହ୍ୟ ଆଗେ କହ ଆର ।

ରାସ କହେ କର୍ମ ତ୍ୟାଗ ଭକ୍ତି ସାଧ୍ୟ ସାର ॥ ୧୫ ॥

ଭାଗବତେ । ଅଜ୍ଞାତେବ ଶୁଣାନ୍ ଦୋଷାନ୍ତାନ୍ତିଷ୍ଠାନପିଶକାନ୍ ।

ଧର୍ମାନ୍ ସଂତ୍ୟଜ୍ୟ ସଃ ସର୍ବାନ୍ ମାଂ ଭଜେ ସଚ ସତ୍ତମ ॥ ୬ ॥

ହେ ଉନ୍ନବ, ସୋ ଜନୋ ମୟାନ୍ତିଷ୍ଠାନ୍, ଯମ ଆଦେଶାନ୍, ପୂର୍ବକଥିତାନ୍, ସ୍ଵକାନ୍,

ଆଦ୍ୟ ଅନ୍ତେ ମଧ୍ୟେ ସେଇ ମେଇ ବଞ୍ଚ ସତ୍ୟ ।

ବୁଝିତେ ବିଷମ ତାର ତିନ ଭାବ ନିତ୍ୟ ॥

ଆରଙ୍ଗେ ଆଇମେ ଆଛେ ନିତ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ।

କ୍ରମେତେ ବିକାଶ ତାର ମେହ ସତ୍ୟ ଜାନ ॥

ଅନ୍ତେ ସମାପନେ କାର୍ଯ୍ୟ ଗମନ ତାହାର ।

ସଂହରଣ ସମାପନ ଲୀଲା ବ୍ୟବହାର ॥

ତ୍ରିବିଧିତେ ହିତି ସାର ମେଇ ହୟ ନିତ୍ୟ ।

ଏ ତିନ ଦଶାନ୍ ନିତ୍ୟ ମେଇ ସତ୍ୟ ସତ୍ୟ ॥

ସର୍ବାବସ୍ଥା ସର୍ବକାଳେ ତାରେ ସତ୍ୟ ଜାନି ।

ବର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରମାଚାର ଧର୍ମେ ଭଜେ ଟାନାଟାନି ।

ଟାନାଟାନି ପ୍ରାଣ ସାର ରାଖିତେ ନା ପାରେ ।

ପ୍ରାପ୍ତ ସ୍ଵସ୍ତରୁପ ମେଇ ଅନ୍ୟ ମୋନି ଦ୍ୱାରେ ।

ଦ୍ୱାରେ ଦ୍ୱାରେ ଗତାଗତି ଧରିତେ ନା ପାରି ।

ଆହରଣ କରି ଧରେ ମେଇ ବୁଝେ ହରି ॥

ମନୁଃ ଚକ୍ରେ ସର୍ବ ଭାବେ ହରି ଧରି ପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ସ୍ଵଭାବେତେ ସିଂହ ହୟ ସର୍ବାଭବ ଶୂନ୍ୟ ॥

ଅଭାବ ଶୂନ୍ୟେର ତୋଷ ସର୍ବତ୍ର ସମାନ ।

ଉପାର୍ଥାନୁପାରେ ସ୍ଵତ୍ଥ ଦୁଃଖ ସମ ଜ୍ଞାନ ॥

ସନ୍ତୋବ କରିଲେ ତାରେ ଅତେବ କହିଲେ ।

ସନ୍ତୋଷେତେ ଲାଭ ଯାହା ତାହାରେ ଧରିଲେ ॥

স্বজাতীয়ান্ গুণান্ সর্বান্ অধুনা দোষানেবমাজ্ঞায় আজ্ঞাত্বা তান্ সর্বান্
ধর্মান্ বর্ণাশ্রমোপযুক্তান্ সংত্যজ্য, তাক্তা মাৎ পরমেশ্বরং ভজেৎ শরণং ব্রজেৎ
সচ সন্তম । ৬ ॥

ভগবদগৌতা । সর্ব ধর্মান্ পরিত্যজ্য মামেকং শরণং ব্রজে ।

অহং স্বাং সর্ব পাপেভ্যো মোক্ষযিষ্যামি মাঙ্গচঃ । ৭ ॥

মন্ত্রজ্ঞেব সর্ব ভবিষ্যতি ইতি দৃঢ় বিশামেন বিধি কৈক্ষ্যং ত্যক্তা দেক
শরণোভব, এবং বর্তমানঃ কর্মত্যাগ নিমিত্তং পাপং স্যাদিতি মাঙ্গচঃ শোকং
মাকর্ষীঃ যতস্তাঃ মদেক শরণং সর্ব পাপেভ্যো হহং মোক্ষযিষ্যামি । ৭ ॥

কাব্যমঞ্জরী । নাট অঙ্গপ্রাশ গুণ প্রাসাদে জড়িত ।

সঞ্চারী সংযোগে স্মৃতি ভাব উপণিত ॥

স্মৃতিভাব । প্রেমীজন বিরহে তক্ষপ অঙ্গভব ।

তাহারে স্মরণ হয় সেই স্মৃতি ভাব ॥

কুঁফের বচন শুনি যাও ধর্ম লোভ ।

তত্ত্বজ্ঞান শুনিবারে সদা মনে ক্ষোভ ॥

ধৃত বস্ত্র বিভাব সত্ত্বা ধৃতি ভাব হৰ ।

উর্ক্কগতি দেব দেহ সুখ সর্ব ময় ॥

ধৈরজ ধরম তার উদ্দেশ অর্পন ।

অর্পণের ভাবে নহে শুক্র সমর্পন ॥

বাহ্যান্তরে বাহ্য বস্ত্র লঞ্চা তার কাজ ।

কৈতব সমৰ্পকে দেখ সর্বত্তই ব্যাজ ॥

ধরণী কহিছে সার, কপট কর্মার্পণে ।

কভু নাহি পাই ব্রজে ব্রজেলু নন্দনে ॥ ১৪ ॥

কোনও কোন গ্রহে “স্বধর্মত্যাগ” এইরূপ পাঠ আছে। কর্মই স্বধর্ম
অতএব পাঠান্তর জন্য কোনও দোষ পরিলক্ষিত হয় না। প্রমাণ শ্লোকে
“ধর্মান্ সংত্যজ্য” প্রয়োগ থাকায় “স্বধর্মত্যাগ” পাঠ দিলেই ভাল হয়।

আহার্য জ্ঞানেতে স্মৃতি জ্যোতিষ্ময় ধাম ।
 সম্বিতের অঙ্গ কিন্তু নহে ভক্তি জ্ঞান ॥
 এই হেতু বাহ্য কহি কৈল প্রভু বাদ ।
 সম্বিতের সার হয় ভক্তির সম্বাদ ॥ ১৫ ॥

পূর্ব আজ্ঞা বেদ যাবে শুণ কহে ।
 এবে কহে সর্ব দোষ শুণ নাই তাহে ॥
 কর্ম করি কর্মাভ্যাস সর্ব জীবে হয় ।
 জীবন মরণ গতি গতি এই কয় ॥
 কর্মাপণে ধৃতি ভাবে হয় দিব্য গতি ।
 সর্বপূজ্য লোকমান্য সবে করে স্মৃতি ॥
 স্তৰ্যমান তেজিয়ান যেই সত্ত্বাবলে ।
 বৈদিক কর্মের বশে সেই সত্ত্বা ভূলে ॥
 ধরি পুষি পালি হয় আত্ম ভাবে মৃচ ।
 বিমৃচাত্মা নাহি জানে পর ভাব গৃচ ॥
 অতএব সর্বদোষ শুণ কিবা তায় ।
 সাধু সঙ্গে জীব ষদি এবা বুদ্ধি পাও ॥
 সর্ব ধর্ম ত্যজি ভজে পরম ঝিখর ।
 ঝিখর স্বভাবে হয় মে বস্ত গোচর ॥
 গোচরে শুরণ হয় পূর্বাপর যত ।
 স্বভাব ছাড়িয়া হয় তার অমুগত ॥
 অমুগত নহিলে সঞ্চার কেন হবে ।
 সঞ্চার যথন তার আজ্ঞা হয় তবে ॥
 সেই আজ্ঞা বলে ভক্তের শ্রদ্ধা ষদি হয় ।
 সর্ব ধর্ম ত্যাগ করি শ্রীকৃষ্ণ ভজয় ॥
 সঞ্চারী সংযোগে রূপ লহরের মাৰ ।
 স্মৃতি ভাবে উপনিত হয় বন রাজ ॥

প্রভু কহে এহ বাহ্য আগে কহ আর ।

রায় কহে জ্ঞান মিশ্রা ভক্তি সাধ্য সার ॥ ১৬ ॥

তগবদ্ধীতা । ব্রহ্ম ভূত প্রসন্নাঙ্গা ন শোচতি ন কাঞ্জতি ।

সমঃ সর্বেষু ভূতেষু মন্ত্রিতি লভতে পরাং ॥ ৮ ॥

হে অর্জুন, ব্রহ্ম ভূতঃ ব্রহ্মস্বরূপে অবস্থিতঃ, প্রসন্নাঙ্গা প্রসন্নং নিষ্ঠলং
চিন্তঃ যস্য তথা ভূতঃ সন্ন ন শোচতি নষ্টঃ প্রতি শোকং ন করোতি, ন কাঞ্জতি,
গ্রাহ্যবস্তু প্রতি ন স্পৃহয়তি, দেহাদ্যভিমানাদ্যভাবাঃ, সর্বেষু ব্রহ্মাদিত্তণাণেষু,
ভূতেষু জীবাদিষু সমস্তন্য জ্ঞানৌসন্, রাগ দ্বেষাদি কৃত বিক্ষেপাভাবাঃ অতএব
সর্বেষু ভূতেষু মন্ত্রজ্ঞানাং লক্ষণাপরাং পরমাং মন্ত্রিতিৎ লভতে । ৮ ।

কাব্যমঞ্জরী । এহত' সঞ্চারী ইথে সঞ্চার যে ভয় ।

বেদের নিষিদ্ধ কর্ম্মে প্রবর্ত না হয় ॥

বিধিমতে করে ভক্তি মনে ভয় সদা ।

পাপ ভয়ে সর্বভূতে করে মরিজানা ॥

ভয়ের জনক জ্ঞান তদাহুগা ভক্তি ।

পিরিতি বিরোধ করে তাহার অঙ্গতি ॥

শ্লোকেতে কষ্ট বাক্য বিধিবেদ সার ।

না করিলে অপরাধ হইবে আমাৰ ॥

এই ভয়ে ভক্তি করে পিরিতি বিহীন ।

বাহ শুন্দ তম হয় এই তাৰ চিন্তন ॥ ১৬ ॥

সংযোগে স্মরণ বন্ধমূল হয় যবে ।

স্বভাব ছাড়িয়া সেই তাৰ হয় তবে ॥

প্রভু কহে এহ বাহ আগে কহ আর ।

স্মৃতিভাবে স্বভাব মুৱণ কথা সার ।

ধৰণী ধৰিল যেই সে করে প্রচার ॥ ১৫

প্রভু কহে এই বাহু আগে কহ আর ।
 রাম কহে জ্ঞান শূন্য ভক্তি সাধ্য সার ॥ ১৭ ॥

ভাগবতে । জ্ঞানে প্রয়াস মুদ পাস্য নমন্ত এব
 জীবন্তি সম্মুখরিতাং ভবদীয় বাৰ্ত্তাং ।
 স্থানস্থিতাং শ্রতি গতাং তনুবাঙ্গ মনোভিঃ,
 যে প্রায় শোহজিত জিতোহপ্য সিতৈ স্ত্রিলোক্যাং ॥ ৯ ॥

হে রাজন्, জ্ঞানে, ব্ৰহ্মামুসন্ধান প্ৰয়াসং, মনোধোগং, উদ্পাস্য, সংত্যক্ত।

ভূক্তি হৈতে উৎপন্ন বস্ত ধৱিলে পুষিলে ।
 পালিলে ধাকৰে যদি স্বভাব নিশ্চলে ॥
 নিশ্চল স্বভাব ছাড়ে তার আজ্ঞা পায় ।
 বাক্যরূপ তেজ বিন্দু জ্যোতিৰ হিয়াৱ ॥
 জ্যোতিৰ্মূল ধাম সেই শূতি ভাব কহি ।
 অৱৰণে আইসে মনে আজ্ঞা সজ্জা মাহি ॥
 চাহিতে চাহিতে নারে মনে হয় হয় ।
 প্ৰসন্ন মানস কিন্তু সব শূন্যমৰ ॥
 আদ্য বস্ত উদিত ব্ৰহ্ম সম সৰ্বভূতে ।
 জানিয়া সন্তুষ্ট হয় সমন্ত জগতে ॥
 অনন্ত অপার ধাম জলন্ত বিস্তাৱ ।
 পাৱ হ'তে সাধ কিন্তু নারে তৱিবাৱ ॥
 ভৱে ভৌত স্মৃথ দৃঃখ সব একাকাৱ ।
 বৃহতে ভঁমেৰ ভাব এ ভজ্যে প্ৰচাৱ ॥
 ভঁয়েৰ জনক জ্ঞান ভক্তি শুন্দি নয় ।
 শ্ৰেষ্ঠ ভক্তি বিৱোধি সে জানিহ নিশ্চল ॥
 পিৱীতি পৱম রঞ্জ প্ৰভু উৱে ধৱে ।
 এই শুন্দি তম সদা মাৱা সঙ্গী কৱে ॥
 ধৱণী শুনিয়া কথা ভাবে মনে মন ।
 সাধু সঙ্গ কৱি কৱি মাৱাৰ শোধন ॥ ১৬

ভবদীয় বার্তাঃ, ভগবৎ গুণলীলাঃ তমু বাঙ্গ মনোভিঃ কাঞ্চনম ঘোগ করনৈ,
যে জনাঃ নমস্ত এব, সৎকার কুর্বন্তএব সন্ত জীবন্তি, প্রাণ ধারযন্তি, যৈজনৈঃ
কর্তৃভূতৈরসি, তৈরক্লেশঃ গুণেশ্ববণঃ করণভূতেঃ তৈঃ প্রাঞ্চে বাহ্যেন
ত্রিলোক্যাঃ সর্গমন্ত পাতালে অজিত জাতোভবান्, জ্বোভবতি। কথস্তুতা
জনাঃ স্থান স্থিতোঃ একাসনোপবেশিতাঃ নতু চাঞ্চল্যেন তিষ্ঠতি। পুন
কথস্তুতাঃ ভবদীয় বার্তাঃ সন্মুখিরিতাঃ সাধুমুধাৰ্নিগতাঃ বার্তাঃ শ্রাতি গতাঃ কর্ণ
দ্বারে প্রাপ্তামিতি। ইযন্ত্র বৈধি ভক্তি । ৯ ॥

কাব্যমঞ্জরী । বিপ্র লক্ষ রসে হয় দশ বিধ তাপ ।

শ্রদ্ধা চিন্তা আদি শেষ যাহাতে প্রলাপ ॥

শ্রদ্ধা বস সঞ্চার এই শ্লোকে প্রমাণ ।

যাথে সাধু সঙ্গ করে শুনে লীলাগান ॥

অন্তর শুন্দের এই কারণ এক হয় ।

প্রভু কহে কহ রায় ইহা শুনিচয় ॥১৭

ইত পূর্ব রামানন্দ রায় জ্ঞানযোগ ভক্তির কথা বলিতেছিলেন এবং
মহাপ্রভু সেই সমস্তকেই বাহ্য কহিয়া উপেক্ষা করিয়াছেন বটে কিন্তু উভয়কে
উভয়ে জ্ঞানিয়া ও বুদ্ধিয়াও এইরূপ কহিবার ও কহাইবার প্রয়োজন, জীবে
দম্পা—অর্থাৎ ক্রমোদ্ধন উপায় দ্বারা তাহার উদ্ধারের উপায় প্রচার, দ্বিতী-
য়তঃ ভক্তগণকে প্রসাদ অর্থাৎ আস্তাদ্য বস্ত্র অবশেষ দান; তৃতীয়তঃ
নিজকার্য—নিজমাধুরী, শুন্দ সখ্য ও শুন্দ রাধার প্রেম আস্তাদন। ১ স্বধর্ম্ম-
চরণ, ২ কৃষ্ণে কর্মার্পণ, ৩ স্বধর্ম্মত্যাগ, ৪ জ্ঞানবিশ্বাভক্তি, এই চতুর্বিধি
বাহ্যান্ত সাধন। মহাপ্রভু ‘ইহাবাহ্য’ ইত্যাকাৰ উক্তি দ্বারা ইহাই নিদ্বাৰ
করিয়াছেন। আৱ রামানন্দ, প্ৰেমানন্দ রসময় গুৰু, যোগ্য শিষ্যেৰ কিৰূপে
অধিকাৰ ভেদ কৰিতে হয় তাহারই পত্রা দেখাইয়াছেন। জ্ঞান অনন্ত
তেজোৱাশিৰ মধ্যে যেমন শৈতাসিঙ্গু বিলুক্রপে বৰ্তমান তেমনি অনন্ত জ্যোতি
জ্ঞানময় ব্ৰক্ষে মাধুৰ্য্যময় কৃষ্ণেৰ অবস্থিতি তাহা সাধু কৃপা ব্যতিৱৰকে উপলক্ষ

ପ୍ରଭୁ କହେ ଈହ ହସ୍ତ ଆଗେ କହ ଆର ।

ରାଯ କହେ ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି ସର୍ବ ସାଧ୍ୟ ସାର ॥ ୧୮

ପଦ୍ୟାବଲୀ । ନାମୋପଚାର କୃତ ପୂଜନ ମାର୍ତ୍ତିବଙ୍କୋঃ,

ପ୍ରେମୈବ ଭକ୍ତ ହୃଦୟଂ ଶୁଖଂ ବିଜ୍ଞତଃ ସାଂ ।

ସାବଃ କୁଦୁଷି ଜଠରେ ଜର୍ଣ୍ଣା ପିପାସା,

ତାବଃ ଶୁଦ୍ଧାର ଭବତୋ ନମ୍ବୁଭକ୍ଷ୍ୟ ପେଯେ ॥ ୧୦

ହେ ଆର୍ତ୍ତିବଙ୍କୋঃ ଭଗବତଃ ନାମୋପଚାର କୃତ ପୂଜନଂ ଭକ୍ତ ହୃଦୟଂ ଶୁଖଂ ନ
ଭବତି । ପ୍ରେମା କରିବେ ଭକ୍ତ ହୃଦୟଂ ଶୁଖଂ ନିଶ୍ଚିତଂ ବିଜ୍ଞତଃ ସାଂ ଦ୍ରବିଭୂତ
ଭବନ୍ତି । ନମ୍ବ ଭୋ କୃଷ୍ଣାସ୍ତ ମାହ ଜଠରେ ସାବଃ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତଃ ଜର୍ଣ୍ଣା ବଳବାନ କୁଦୁଷି, ଜର୍ଣ୍ଣା
ପିପାସାସି, ଭକ୍ଷ୍ୟ ପେଯେବେ ତାବଃ ଶୁଦ୍ଧାର ମହାନନ୍ଦାର ଭବତଃ । ମହଂ କୁଂ
ପିପାସାଯାଃ ପାନଭୋଜନେ ସଥାସନ୍ତୋଷଃ ଭବେ ତେବେ ତେବେ ଭଗବତଃ ଶୁଖଂ ଭବେ
ଭକ୍ତାନାଶ । ୧୦ ।

ପଦ୍ୟାବଲୀ । କୁଷ ଭକ୍ତି ରସ ଭାବିତା ମତି:

କ୍ରୀଯତାଃ ସଦି କୁତୋ ହପି ଲଭ୍ୟତେ ।

ତତ୍ର ଲୌଲ୍ୟ ମର୍ପି ମୂଲ୍ୟ ମେକଳଃ

ଜନ୍ମ କୋଟି ଶୁରୁତି ନ ଲଭ୍ୟତେ ॥ ୧

ନିର୍ମଳ ରାଗ ଲକ୍ଷଣ ମାହ । ସଦି କଦାଚିତ୍ କୁଷପ୍ରେମ ରସ ଭାବିତାମତି: କୁଷ
ପ୍ରେମ ରସ ଭାବ୍ୟତେ ସମ୍ମା ମତ୍ୟା ମାର୍ତ୍ତିଃ, କୁତୋପି, ଆକ୍ଷାଂ ଲଭ୍ୟତେ ତଦାତ୍ସା
କ୍ରିୟତାଃ । ତତ୍ର ଏକଳଃ କେବଳ ଲୌଲ୍ୟଃ, ଲୋଭଃ, ରାଗଃ ଅପି ମୂଲ୍ୟଃ ଧନଃ

ହଇବାର ନହେ । ବ୍ରକ୍ଷ ହଇତେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହଇବା ବ୍ରକ୍ଷେ ଲସ ପାଯ ସେ ମକଳ, ମେହି ସକଳ
ବସ୍ତ ହଇତେ ବ୍ରକ୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜ୍ଞାନେର ପ୍ରୟାସ ମିନ୍ଦ ଆର ତଦତିରିକ୍ତ ସାହା ତାହା ସାଧୁ
ସଙ୍ଗେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରସେର ଉଦୟ ନା ହଇଲେ, ବ୍ରକ୍ଷ ଓ ବ୍ରକ୍ଷ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସାହା କିଛୁ ତାହାର
ଅନ୍ତରେ ମାଧ୍ୟମୟ କ୍ରମେର ଅବସ୍ଥାନ, କ୍ରାୟମନବାକ୍ୟେ ଅମୁଭବ କରିବାର ପ୍ରୟାସ
ବ୍ୟର୍ଥ ହସ୍ତ । ଅତଏବ ବାହ୍ୟ ବସ୍ତ ହଇତେ ଯେ ଜ୍ଞାନେର ପ୍ରୟାସ ତାହା ତ୍ୟାଗ କରିଯା,
ଜ୍ଞାନ ଶୂନ୍ୟ ଭକ୍ତି ସେ ସାଧ୍ୟ ସାର ଇହାଇ ରାମାନନ୍ଦ ରାଯ ଦ୍ୱାରା କଥିତ ହଇଲେ,
ମହାପ୍ରଭୁ “ଇହା ହସ୍ତ” ଏହିରୂପ ଉତ୍କି ଦ୍ୱାରା ବସ୍ତର ବାହ୍ୟାନ୍ତରେ ଶିତି ନିନ୍ଦାର
କରିଯାଇଛେ । ୧୭ ॥

ভবেৎ। তল্লোলাঃ লোতঃ জন্ম কোটি স্বর্কুর্তৈ বৰ্হ জন্মাঞ্জিত পুন্য, ন
লভাতে। কৃষ্ণ তন্তুকু কাৰণ্যেন লভ্যতে ইতি খনিতং। ১১।

কাব্যমঞ্জরী। শান্ত রস স্থায়ী ভাব নির্বেদ বিচারি।

প্ৰেম তত্ত্ব জ্ঞানে রসে হয় অধিকারী॥

নির্বেদভাব। তত্ত্ব জ্ঞান দুঃখ শোকেতে যাঁহা জগকে অপমান।

তাহি নির্বেদ বাধানিৱে নবহুৰসকে প্ৰাণ॥

মানা উপচারে পূজা প্ৰেমেৰ সহিতে।

তবে স্বৰ্থ বৃদ্ধি ঘৈছে তোজন ক্ষুধাতে॥

এই শান্ত রসে চিত্ৰ নিৰ্মল কহিল।

আগে কিছু কহ কহি প্ৰভু প্ৰশ্ন কৈল॥ ১৮

প্ৰেম সে কেমন কাহারে কয়।

তবে ভক্তি ইহা জানিতে হয়॥

জানিয়া গুণিয়া ভক্তি কৰে।

শান্তৰসে স্বরূপ বুঝিতে পাৰে॥

কৃষ্ণে এক নিষ্ঠ স্বরূপ বুঝি।

তবে সে পূজন ভাবেতে স্বৰ্থ॥

আত্ম বন্ধু প্ৰভু দুখিৰে তাৰে।

মানা উপচারে পূজয়ে তাৰে॥

পূজিতে পিৱীতি ভাব সে হয়।

সৰ্বানন্দ ধাম তাহারে কয়॥

বৈধি ভক্ত্যে হয় এতেক লাভ।

ইহাতে জানিয়ে ভক্তি ভাব॥

দ্রবৌভূত হয় হৃদয় তাহে।

স্বধিয়া নিৰ্মল অন্তৰ যাহে॥

নিৰ্মল অন্তৰে উদয় ঘেষে।

পৰম পদাৰ্থ জানিবে সেই॥

প্রভু কহে ইহ হৰ আগে কহ আৱ।

রাম কহে দাস্য প্ৰেম সৰ্ব সাধ্য সাৱ॥ ১১

ভাগবতে। যন্নাম শ্রুতি মাত্ৰেণ পুমান ভবতি নিৰ্মলঃ।

তস্য তীর্থ পদঃ কিঞ্চা দাসা নামবশিষ্যতে॥ ১২

যৎ যস্য গোবিন্দস্য নাম শ্রুতি মাত্ৰেণ পুমান পুৰুষো নিৰ্মলঃ সৰ্বোপাধি
বিনিমুক্তঃ ভবতি তস্যতীর্থ পদস্য ভগবতঃ কৃষ্ণস্য দাসানাং নিত্য সেবকাণাং
কিং বা, ইতি বিশ্বারে, অবশিষ্যতে॥ ১২

মৰ্বীনন্দ ধামে তাহার স্থিতি।

স্বরূপ আচার তাহার রৌতি॥

শান্ত রসে ভজি নিৰ্বেদে স্থাই।

বৈধি প্ৰেম ভক্তি হইয়ে গাই॥

অবিধি আচার নিৰ্মল রাগ।

সে ভক্তি লক্ষণে নাহিক দাগ॥

সাক্ষাৎ ভজন বাগের রৌতি।

বলিলে কহিলে নহে প্ৰতীত॥

তথাপি কহয়ে ভক্ত জন।

কৃষ্ণ ভক্তি রসে ভাবিত মন॥

কৃষ্ণ কৃপা হেতু সুকৃতি যেই।

তাহারি নয়নে লাগায় সেই॥

সহজে পাইয়ে সহজ জনে।

কৃতাৰ্থ মানায় আপন মনে॥

শুক্লোভ মূল্যে কিনিয়ে তারে।

ইহা বিনা তারে কিনিতে নাবে।

হেন প্ৰেম ভক্তি নিতাই দিল।

ধৱণী চৰণে শৱণ নিল॥ ১৮

ভবন্ত মে বামুচরম্ভিরস্তরঃ,
প্রশান্তি নিঃশেষ মনোরথান্তরঃ ।
কদাহইমে কাণ্ঠিক নিত্য কিঞ্চরঃ
প্রহর্যবিষ্যামি সনাথ জীবিতং ॥ ১৩

হে গোপ্য, অহং কদা কশ্মিন् সময়ে নিরস্তরং সর্বদা ভবন্তং গোবিন্দং
অমুচরণং, পশ্চাংগচ্ছন্ সন् । স নাথ জীবিতং মৎপ্রাণাধিষ্ঠরং গোবিন্দং
প্রসূর্ধবিষ্যামি, মহাহৰ্ষ যুক্তং করোমি । কথস্তুতোহং প্রশান্তি নিঃশেষ মনো-
রথান্তরং, প্রশমণং নির্মলং নিঃশেষ উদ্বেগ রহিতং যস্য সোহং কদাচ্চি পুন
কিং কুর্বন্ত একাণ্ঠিকেণ, একাগ্র চিত্তেণ, নিত্য ভৃত্য ভবন্ত সন্ । ১৩

কাব্য মঞ্জুরী । অসং প্রয়োগা রতি দাদা রসে স্থিতি ।

সেবা পর হয় সেই এই তার বীতি ॥
সেবা বিনা নাই তার কামনা অপর ।
সদাই সে বনে সেই হয় ত' তৎপর ॥
বাহান্তর শুন্দ তার রায় কহে সার ।
প্রভু কহে সত্য এই কহ কিছু আর ॥ ১৯

এখানে প্রথম বৈধিদাস্য প্রেম ভক্তির ও পরে অবৈধ দাস্য প্রেম ভক্তির
উল্লেখ করা হইয়াছে । বৈধ দাস্য প্রেমভক্তি সাধন দ্বারা আমিহের অবশেষ
থাকে না কেবল নিত্য দাসস্ত্বেরই অবশেষ থাকে ।

সহজেতে সঙ্গ পাইল ঘার ।
প্রশান্ত হিয়ার আমি সে তার ॥
নিঃশেষ করিবে যতেক আশ ।
ঐকাণ্ঠিকে হই তাহারি দাস ॥
সেবন আশেতে সদাই সঙ্গ ।
ইহাতে না হয় কভু সে ভঙ্গ ॥

ଅକୁଣ୍ଡ ହରଷେ ରାଖିଯେ ତାରେ ।
 ତାର ସୁଧେ ଥାକି ଜୀବନ ଧରେ ॥
 ମେ ନାଥ ଜୀବିତ ଆମି ମେ ତାର ।
 ଆମାର ଲେଗେଛେ ତାହାରେ ଭାର ॥
 ନିତ୍ୟଦାସ ଧରଣୀ ଧରେର ବାଣି ।
 ନିତାଇ ଚରଣ ଅମିଳା ଥନି ॥

ପୂର୍ବ ଚତୁର୍ବିଧୀ ବାହ୍ୟ ସାଧନ ଦ୍ୱାରା ବାହ୍ୟଶୁଦ୍ଧିର କଥା ବଲିଯା ଏଥିନ ରାମାନନ୍ଦ ରାୟ ତ୍ରିବିଧ ବାହ୍ୟାନ୍ତରାଙ୍ଗ ସାଧନ କହିଲେନ । ଜ୍ଞାନ ଶୂନ୍ୟ ଭକ୍ତି, ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି ଓ ଦାସ୍ୟ ଭକ୍ତି । ଇହାର ଅନ୍ତିମ ଆଛେ ଅର୍ଥାଏ ଏହି ତିନ ପ୍ରକାର ସାଧନ ଦ୍ୱାରା ସେ ବଞ୍ଚିଉଂପରି ହସ୍ତ ତାହା ଆର ନଷ୍ଟ ହସ୍ତ ନା ଅର୍ଥାଏ ତାହାର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଆଛେ ଅତ୍ରେବ ଅଭ୍ୟାସ କହିଯାଇଛେ ଇହା “ହସ୍ତ” ଅର୍ଥାଏ ଇହା ମତ୍ୟ ।

ବ୍ୟକ୍ତବ୍ୟ ବାହଲ୍ୟ ଭୟେ ନା ସାୟ ଲିଖନ ।
 ଅତ୍ରେବ ସଂକ୍ଷେପେତେ କରିଲ ସୁଚନ ॥
 ଅପରୋକ୍ଷ ପରୋକ୍ଷ କ୍ଷିବିଧ ସତ୍ୟ ହସ୍ତ ।
 ପରୋକ୍ଷ ଜାନିଯେ ଅପରୋକ୍ଷେତେ ପ୍ରତ୍ୟସ୍ତ ॥
 ବିଶ୍ୱାସେତେ ପାଇ ବଞ୍ଚ ମେ ହସ୍ତ ନିଶ୍ଚିତ ।
 ହେରିଯେ ହାରାସ ମେହ ମନେର ସମ୍ବିତ ॥
 ଆମାର ପାଇକ କୁଣ୍ଡ ଏହି ଅଭିମାନ ।
 ଦୃଢ ଭକ୍ତି ଘୋଗେ ଭଜେ ଜାନିଯେ ସନ୍ଦାନ ॥
 ଅନୁମାନ ପ୍ରମାଣ ହସ୍ତ ପ୍ରେମେ ପରତେକ ।
 ସର୍ବତ୍ର ହେରିଯେ ମାତ୍ର ମେହ ବଞ୍ଚ ଏକ ॥
 ତ୍ରିକାନ୍ତିକ ହୈଲେ ହସ୍ତ ଦାସ୍ୟ ପ୍ରେମ ମାର ।
 କୁଣ୍ଡ ଏକ ଅଭ୍ୟ ଘୋର ଏହି ମନ ତାର ॥
 ଶୁଦ୍ଧ ଦାସ୍ୟ ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି ବୁଝିବାରେ ନାହିଁ ।
 ଧରଣୀ ପଡ଼ିଯେ ଆଛେ ଶ୍ରୀଚରଣ ଧରି ॥

ଅଭୁ କହେ ଈହ ହସ୍ତ ଆଗେ କହ ଆର ।

ରାସ୍ତ କହେ ସଥ୍ୟ ପ୍ରେମ ସର୍ବସାଧ୍ୟ ସାର ॥ ୨୦

ଭାଗବତେ । ଈଥିଂ ସତାଃ ବ୍ରକ୍ଷ ସୁଧାରୁ ଭୂତ୍ୟଃ

ଦାସ୍ୟଃ ଗତାନାଃ ପର ଦୈବତେନ ।

ମାୟା ଶ୍ରିତାନାଃ ନର ଦାରକେଣ,

ସାର୍ଦ୍ଧିଂ ବିଜିତ୍ତୁଃ କୃତ ପୁଣ୍ୟ ପୁଞ୍ଜାଃ ॥ ୧୪

ମାୟାଶ୍ରିତାଃ ସୋଗ ମାୟାଶ୍ରିତ ମାନସଃ ସମ୍ବନ୍ଧେନ ନରଦାରକେନ ସଶୋଦାନନ୍ଦନେନ
ସାର୍ଦ୍ଧିଂ ସହ ବିଜିତ୍ତୁଃ କୃତଃ ପୁଣ୍ୟଃ ପୁଞ୍ଜାଃ ଶ୍ରୀଦାମୋଦରୋ ଗୋପାଳାଃ । ଈଥିଂ ଅନେନ
ଓକାରେଣ ବିଜିତ୍ତୁଃ, ବିହାରକୃତ ବସ୍ତଃ । କଥଭୂତେନ ସଶୋଦାନନ୍ଦନେନ, ସତାଃ,
ଜ୍ଞାନିନାଃ ବ୍ରକ୍ଷ ସୁଧାରୁ ଭୂତ୍ୟା, ବ୍ରକ୍ଷସୁଧାରୁଭାବେନ କରନେଣ, ଦାସ୍ୟଃ ଗତାନାଃ,
ଆଶ୍ରାମାନାଃ, ପର ଦୈବତେନ, ପରମ ବ୍ରଜ ସ୍ଵରୂପେଣ, ଏବଭୂତେନ ଗୋବିନ୍ଦ ସହ ଗୋପାଳାଃ
କୌଣ୍ଡନି ଅତଏବ ଯହା ସୁକୃତିନଃ । ୧୪

କାବ୍ୟମଞ୍ଜରୀ । ସଂପ୍ରୋଗ ବିଷୟା ଉତ୍ତି ହର ସଥ୍ୟ ରମେ ।

ସମାନ ସମାନ ରୂପ ସମାନ ବସୁମେ ॥

ସମ ଭାବେ କରେ କୌଡ଼ା ସ୍ଵଭାବେ ନିର୍ଭୟ ।

କାଙ୍କେ ଚଢେ କାଙ୍କେ କରେ ନା କରେ ସଂଶୟ ॥

ଶ୍ରୀଦାମାଦି ଭାବ ଏହି ଅପରେ କେମତେ ।

ଉଦୟ ହଇବେ ଇହା ବିଚାରହ ଚିତେ ॥

ସଥା ସହ କୁଷଳୀଲା ଆରଣେ ଯାହାର ।

ହଇବେ ପ୍ରକଟ ଦେହେ ଭାବେର ବିକାର ॥

ଅସ୍ତ ପ୍ରୋଗେତେ ମେହି ଭାବେର ସଂଘୋଗେ ।

ସଥା ରମ ଆସ୍ତାଦିବ ଏହି ରାଗ ମାର୍ଗେ ॥

ଅତଏବ ଇହୋତ୍ତମ ପୁଛେ ଅଭୁ ଆର ।

ସାଂସଲ୍ୟ ରମ ରାସ କରିଲ ପ୍ରଚାର ॥ ୨୦

ଅଭୁ କହେ ଏ ହୋତମ ଆଗେ କହ ଆର ।

ରାସ କହେ ବାସଲ୍ୟ ପ୍ରେମ ସର୍ବ ସାଧ୍ୟ ସାର ॥ ୨୧

ଭାଗବତେ । ନନ୍ଦଃ କିମ କରୋଦ୍ବନ୍ଧନ୍ ଶ୍ରେଯୋ ଏବ ମହୋଦୟଂ ।

ସଶୋଦା ବା ମହାଭାଗା ପପୌ ସମ୍ୟାଂକ୍ଷନଂ ହରିଃ ॥ ୧୫

ହେ ବ୍ରଙ୍ଗନ୍, ହେ ମହାୟୋଗେଦର ଶୁକ ଦେବ, ସମ୍ୟ ଗୃହେ ଏବଂ ମହା ଚମକାରଣୀୟ ମହୋଦୟଂ ମହିଂ ବ୍ରଙ୍ଗନ ଉଦୟଂ ଶ୍ରେଯୋ ମନ୍ତଳଂ ଭବତି । ଅତଏବ ନନ୍ଦ ଗୋପଃ କିଂ ତପସ୍ୟାଦିକଃ ଅକରୋଽ, ପୂର୍ବଜନ୍ମନି କିଂ ବା କୃତ ବାନ୍ । ବା ଇତି ବିଶ୍ୱରେ ସଶୋଦା ମହା ଭାଗା, ପୁଣ୍ୟବତୀ, ସମ୍ୟ ସ୍ତଣଂ ହରି, ଗୋବିନ୍ଦଂ ପପୌ ପାନ କୃତ-ବାନ୍ ॥ ୧୫

ଭାଗବତେ । ନେମଂ ବିରିକ୍ଷେ ନଭବୋ ନଶ୍ରୀରପ୍ୟାନ୍ ସଂଶ୍ରାଣ୍ ।

ଶ୍ରୀମଦ୍ ଲେଖିତରେ ଗୋପୌ ସପଂ ପ୍ରାପ ବିମୁକ୍ତି ଦାୟ ॥ ୬

କୋନିଏ ସ୍ତ ଏକ ସ୍ଥାନ ହଇତେ ଅନ୍ୟତ୍ର ନିକ୍ଷେପେର ନାମ ପ୍ରୟୋଗ । ସମ୍ୟକେ ଅରୋଗ ହଇଲେ ତାହାକେ ସଂପ୍ରୋଗ ବଲେ । ଅସଂପ୍ରୋଗ, ଯାହା ନିକ୍ଷିପ୍ତ ହଇଯାଓ ଏକ ସ୍ଥାନ ହଇତେ ଅନ୍ୟତ୍ର ପ୍ରୟୁକ୍ତ ହୟ ନା ଅର୍ଥାତ୍ ସେଥାନକାର ବଞ୍ଚ ସେଇ ଥାନେଇ ଥାକିଯା ଯାଏ ।

ବଲିବ ବାସନା ମନେତେ କରି । ମୁଖେ ନା ଆଇମେ ବଲିତେ ନାରି ॥

ନା ବଲିଲେ କେହ ବୁଝିତେ ନାରେ । କହିତେ କଥା ମେ ପ୍ରାଣ ବିଦରେ ॥

ବଲେ ବଲେ କଥା ଆମି ନା ଜାନି । ସମ୍ପର୍କଲେ ଥାକି କୁପାର ଆଗୀ ।

ବୁଝିବ ମରମ ରମିକ ଭାଇ । ଆନେ ନାହି ଜାନେ ଇହାଇ ଚାଇ ॥

ସତ୍ୱାର ବ୍ରଙ୍ଗେ ସୁଧାନୁଭବ । ବିଷୟ ଜାତୀୟ ଜାନି ଏ ସବ ॥

ତାହାତେ ମମତା ସାହାର ହୟ । ବିଷୟା ଏରତି ଏମତି କର ॥

ଦାମ୍ୟ ଭାବେ ହୟ ପ୍ରୟୋଗ ତାର । ପ୍ରୟୋଗେ ଅପ୍ରୟୁକ୍ତ ଧର୍ମ ଯାର ॥

ପ୍ରୟୋଗ ଆଛୟେ ପ୍ରୟୋଗ ନାହି । ଆପାତେ ଆପନି କରସେ ଥାଇ ॥

ତାଥେ ଦାମ୍ୟ ରସେ ଏ ରତି ହିତି । ଦେବା ପର ହୟ ଏହ ମେ ରୀତି ॥

ଦେବାତେ ମାକ୍ଷାଂ ପର ଦେବତା । ନରଦାର କୁକୁର ଏ ମାରାଶ୍ରିତା ॥

ମମାନ ମମାନ ମମାନ ସବ । ମଥ୍ୟ ଭାବେ ହୟ ଏ ଅନୁଭବ ॥

ମମରଣ ଭାବ ଇହାରେ କର । ମଥ୍ୟ ମନେ ଲୀଲା ମମରଣ ହୟ ।

ସଂପ୍ରୋଗ ହଲେ ବିଷୟା ରତି । ମଥ୍ୟ ରସେ ହୟ ତାହାର ହିତି ॥

ଦଢ଼ାଏଣ ବୁଝିବ ମରମୀ ଭାଇ । ଧରଣୀ କହିଛେ ଚରଣ ଚାଇ ॥ ୨୦ ॥

ହେ ରାଜନ୍, ହେ ପରୀକ୍ଷିତ, ଗୋପୀଃ ସଶୋଦାଦି ଗୋପ୍ୟଃ ବିମୁକ୍ତି ଦାଂ
ଆମୁକୁଳାଂ ସଂ ପ୍ରସାଦଂ ସଂ ପ୍ରସାଦଂ ଲେଭିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ବନ୍ତ, ଇଙ୍ଗଃ ପ୍ରସାଦଂ ବିରିକ୍ଷି
ବ୍ରଙ୍ଗା ନ ଆପୋତିଷ୍ଠ ଦ୍ରବଃ ଶିବୋପିନ ଇଙ୍ଗଃ ପ୍ରସାଦଂ ଆପୋତିଷ୍ଠ, ଅଙ୍ଗ ସଂଶ୍ରାଵା
ନିଜାଙ୍ଗ ଶ୍ରୀରା ଶ୍ରୀରପି ଲଙ୍ଘି ରପି ଇମଂ ପ୍ରସାଦଂ ନ ଆପୋତିଷ୍ଠ, ସଶୋଦା ଶୁଦ୍ଧ ସତ
ପ୍ରେସା ବଧାତି ତଥା ନ୍ୟେନ ବନ୍ଧନଂ ହୃତବନ୍ତ । ୧୬

କାବ୍ୟ ମଞ୍ଜରୀ । ଏରମେତେ ସ୍ଥାନୀ ରତି ଶୁଦ୍ଧ ସ୍ନେହମୟ ।

ଆପନେ ପାଲକ କୁଣ୍ଡେ ପ୍ରତିପାଳ୍ୟ କର ॥

ନିଜ ମୁଖେ ଛିର୍ଷ କୁଣ୍ଡେ କରଯେ ପ୍ରଦାନ ।

ଚରଣେର ଧୁଲୀ ଦିଲ୍ଲୀ କରଯେ କଲ୍ୟାଣ ॥

ଶୁନିଯା ସେ ଭାବ ସବେ ପାଇବେ ଆନନ୍ଦ ।

ମେହି ସେ ବୁଝିବେ ଏହି ପ୍ରମେର ଅବନ୍ଧ ॥

ପୁନ ପ୍ରଶ୍ନ କରେ ପ୍ରଭୁ ପାଇ ମହା ମୁଖ ।

ଶୁନିତେ ମାଧ୍ୟୟାଧିକ ପରମ ଉତ୍ସୁଦ୍ଧ । ୨୧

ଗୋଶଦେ ପୃଥିବୀ ହୟ ଏ ପୃଥ୍ବୀ ଆକାର ।

ଶୁଦ୍ଧ ଚିତ୍ତମୟ ବନ୍ତ ସର୍ବ ସାର ସାର ॥

ତାତେ ଚିତ୍ର କରେ ଯେହି ସ୍ନେହ ମୋହ ଦିଲ୍ଲୀ ।

ନିବର୍ତ୍ତିତ ବିନ୍ଦୁ ପୁନ ବସାୟେ ଆନିଯା ॥

ପୁରାତନ ପରିଜନ ଯତେକ ଯାହାତେ ।

ସତ୍ତ୍ଵେ ଧରେ ପୁଷେ ସେହ ଗୋବିନ୍ଦ ତାହାତେ ॥

ଅମାୟା ମୋହନ ଅହେତୁକୀ ଇହା ଜାନି ।

ବ୍ରଜେ ଗୋପ କୁଳେ ତାରା ହୟ ଗୋପାଲିନୀ ॥

ତାଦେର ଚରଣ ଧୁଲୀ ସେହ ବ୍ରଜ ରଜ ।

ଅପ୍ରାକୃତ ବନ୍ତ ତାହେ ନାହିକ ଗରଜ ॥

ଧରଣୀ କହିଛେ ସାର ଏହି ମର୍ମ ବାଣୀ ।

ଗରଜ ଚାଡ଼ିଯା ଭଜ ଇନ୍ଦ୍ର ନୌଲମନି ॥

প্রভু কহে ইহোভম আগে কহ আর ।

বাস্তু কহে কান্তা প্রেম সর্বসাধ্য সার ॥ ২২

ভাগবতে । নায়ঃ শ্রীয়োহঙ্গ উনিতান্তরতেঃ প্রসাদঃ

স্বর্যোবিতাং চ নলিন গঙ্ক কুচাং কুতোন্যং ।

রামোৎসবেহস্য ভূজদণ্ড গৃহীত কঠঃ ।

লক্ষ্মাশিষাং য উদগান্তুজ শুন্দরীনাং ॥ ১৭

মধুর লক্ষণমাহ । হে রাজন्, ব্রজশুন্দরী ণাংসমন্তুর প্রসাদঃ প্রসন্নতাঃ উদগান্ত, উদয় ভবতি । হে অঙ্গ হে মহারাজ অমুং প্রসাদঃ উনিতান্তরতে, প্রাপ্তান্তরায়া শ্রিযঃ লক্ষ্মীঃ সম্বক্ষে ন ভবতি । স্বর্যোবিতাং দেবকগ্নাগণানাং সম্বক্ষে ন ভবতি । নলিন গঙ্ককুচাং পদ্মগঙ্কা-পদ্মবদ্ন নীনাং সম্বক্ষে ন ভবতি । কথন্তুতানাং ব্রজশুন্দরীণাং রামোৎসবানন্দে অস্য গোবিন্দস্য ভূজদণ্ড গৃহীত কঠেণ লক্ষ্মাশিষাং প্রাপ্ত মঙ্গলঃ যা ভিঃ তাসাং । ১৭

ভাগবতে । তা সা মাবির ভুজেছারিঃ স্বর্যমান মুখাম্বুজঃ ।

পীতাম্বুর ধরঃস্বগী সাক্ষান্মাথ মন্মথঃ ॥ ১৮ ॥

রাধা ললিতাদিসহ রামবিহারি নো গোবিন্দস্য বন্দর্পমোহনস্তমাহ । শৌরিঃ শ্রীগোবিন্দঃ স্বর্যমানঃ মন্দহাস্য যুক্তং মুখাম্বুজং মুখপদ্মং যসাসঃ গোবিন্দ । তাসাং রাধা ললিতা দিনাং গোপাঙ্গণানাং মধ্যে অবিরভূৎ আগত বাণিত্যর্থঃ । কথন্তুত গোবিন্দঃ । পীতাম্বুর ধরঃ গলিত স্বর্ণ বসনং ধর্তুং ধারিতু শৈলং যশ্চ সঃ । পুনকথন্তুতঃ শ্রগী পুষ্পহারাদিধারী । পুনঃ কথন্তুতঃ সাক্ষাৎ মুর্তিমান মন্মথানাং কন্দর্পণাং মন্মথঃ । মোহন কর্তৃং শৈলং যস্য সঃ । অতএব দেবতা মন্মথ্য পশু পক্ষী স্থাবরাদিনাং মনোহারিত্ব মিতিধ্বনিতং । ১৮

কাব্যমঞ্জরী । সংপ্রয়োগা রতি রস শৃঙ্গার আধ্যান ।

স্বামী জ্ঞানে কৃষ্ণ সেবা কান্তা প্রেমনাম ॥

সামঞ্জস্য রতি তারে কহে ভক্ত গণে ।

প্রসন্নতা সম নহে ব্রজ বধু সনে ॥

আদ্য রংস এই সর্ব রসের প্রধান ।

একে জ্ঞান শূন্য আরে জ্ঞান সমাধান ॥

ଜ୍ଞାନ ଶୂନ୍ୟ ହସ୍ତ ମେହି ରମ ପରକୀୟା ।
 ଜ୍ଞାନେର ପ୍ରଧାନେ ରମ କହିରେ ସ୍ଵକୀୟା ॥
 ଇନ୍ଦ୍ରିୟେର ଶକ୍ତି ଲକ୍ଷ ସ୍ଵକୀୟା ଯେ ରମ ।
 ଅତୀତିର ପରକୀୟା ମହାଭାବେ ସଥ ॥
 ପରକୀୟା ଯେହି ମେହି ସାମର୍ଥ୍ୟ ଜାନିବେ ।
 ଭେଦେରେ ବିଲାସ କହେ ଅମୁରାଗ ସବେ ॥
 ସାମଙ୍ଗସା ସାଧାରଣୀ ସାମର୍ଥ୍ୟ ରିଚାର ।
 କୁଷ୍ଠ ପ୍ରିୟାଗଣେ ଏହି ତିନ ରତି ସାର ॥
 ସାମଙ୍ଗସା ସାଧାରଣୀ ଜ୍ଞାନ ପରତେକ ।
 ସାମର୍ଥ୍ୟ ସେ ରତି ମେହି ଜ୍ଞାନ ସ୍ୟତିରେକ ॥
 ସ୍ଵକୀୟାର ସାମଙ୍ଗସା ପୁରି ଦ୍ୱାରକାୟ ।
 ସାଧାରଣୀ ରତି ଲେଖା ହସ୍ତ ମଥୁରାୟ ॥
 ଦେହ ପରକୀୟା କିନ୍ତୁ ଦାମ୍ୟ ଧର୍ମତାର ।
 ବ୍ରଜେତେ ସାମର୍ଥ୍ୟ ପରକୀୟା ଆଖ୍ୟା ସାର ॥
 ତିନ ଧାମେ ତିନ ରତି କହେ ଦର୍କ ଜନେ ।
 ବ୍ରଜଧାମେ ମେହି ତିନ ଆଛେ ବର୍ତ୍ତମାନେ ॥
 କାତ୍ୟାସ୍ତନୀ ବ୍ରତ ପରା ସତ ଗୋପୀଗଣ ।
 ଗନ୍ଧର୍ବ ବିବାହ ନୋହି ଜାନେ ଗୁରୁ ଜନ ॥
 ଭାବେତେ ସ୍ଵକୀୟ ରହେ ପରକୀୟା ମତେ ।
 ବିହାର କରଯେ ସାମଙ୍ଗସା ଏହି ରୀତେ ॥
 ବଂଶୀଗାନ ଆକର୍ଷଣେ ପ୍ରବେଶିଯା ରାମେ ।
 କୁଷ୍ଠ ସଙ୍ଗେ ବିହାର କରିଲ ଗୋପୀ ବେଶେ ॥
 ମେହି ପରକୀୟା ସାଧାରଣୀ ସନେ ଲେଖା ।
 କୁଷ୍ଠେର ପ୍ରେୟସୀଗଣେ ଆଛେ ଏହି ସଂଖ୍ୟା ॥
 ଚଞ୍ଚାବଳୀ ଆଦି ଗୋପୀର ଭାବ ପରକୀୟା ।
 ଅପ୍ରାକୃତ ରମ ତୁ ନହେ ଅତୀନ୍ଦ୍ରିୟା ॥

ନିର୍ବଳ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ଶୁଦ୍ଧ ଅମୁରାଗମୟ ।
 ଅତୀକ୍ରିୟ ରାଧା ଭାବ ବିନା ଆନନ୍ଦମୂଳ ॥
 ରାଧା ସୁଥେଷ୍ଠରୀ ଆର ତାର ସଥିଗଣେ ।
 ଏ ରମ ମାଧୁରୀ ସବେ କରେ ଆସ୍ଵାଦନେ ॥
 ଅତେବ କହେ ରାମ ମହାପ୍ରଭୁ ପାଶ ।
 ସାହାର ଶ୍ରୀବଣେ ପ୍ରଭୂର ପରମ ଉଲ୍ଲାସ ॥ ୨୨

ବ୍ରଙ୍ଗଭାବ ବିଦ୍ୟମାନେ ନାମ ସାଧାରଣ ।
 ସର୍ବତ୍ର ମମାନ ଜ୍ଞାନ ଏ ତାର ଲକ୍ଷଣ ॥
 ସାଧୁ ଶୁଦ୍ଧ କୃପ ବଳେ ବିଶେଷ ଦର୍ଶନେ ।
 ତାହେ ଯୁକ୍ତ ହସ ସଦି କାର ବାକ୍ୟ ମନେ ॥
 ମଂ ପ୍ରୋଗେ-ମେହ ଭାବ ବ୍ରତି ନାମ-ଧରେ ।
 ସେ ବ୍ରତି ଉତ୍ସବ ପାଦେ କାଳ ଶର୍ଷା ଦର୍ଶନେ ॥
 ଏହି ସେ କ୍ରିୟାର ନାମ ଅଦ୍ୟ ଶୃଙ୍ଗାର ।
 ତାହାତେ ଉତ୍ସବ ରମ ଶୃଙ୍ଗାର ପ୍ରଚାର ॥
 ରମରତି ଘୋଗେ କାମ ସତ୍ତା ସିନ୍ଧ ହସ ।
 ଅତ୍ରଭାବ ସାଧାରଣୀ ତୋଳକିଭାବୀପ୍ରକାଶ ।
 ସାଧାରଣୀ ବ୍ରତି ସେବେ ସାଧାରଣ ଭାବେ
 ସମ୍ଭବ ଉତ୍ସବ ତାତୀ ନିଜ ନିଜ ଲାଭେ ॥
 ନିଜ ଲାଭେ ସାଧାରଣୀ ଭାବେର ବିଷଳ୍ପ
 ବିଷଳ୍ପ ଆଶ୍ରମ ତାଥେ ପରମ୍ପର ହସ ॥
 ଭାବେର ପ୍ରାବଳ୍ୟ ସାଧାରଣୀ ସାଧାରଣୀ ।
 ନାମାଶ୍ରମ ଯାତ୍ରି ଇଥେ ଭକ୍ତ ଯୁଧେ ଶୁଣି ॥
 ସମ ସମ ରମ ନହେ ନହେ ବ୍ରତି ସମ ।
 ସମ ସମ ଭାବେ ନୂମ୍ୟାଧିକ ହସ ପୁନ ॥
 ଶୁଣୌ କହିଛେ ଇଥେ ସବ ବାହ କାର୍ଯ୍ୟ ।
 ସାଧାରଣୀ ସାଧାରଣୀ ବ୍ରତି ଭାବ ତ୍ୟାଗ୍ୟ ॥ ୧୧

এক নিষ্ঠ বৃক্ষ ভাব পরমাঞ্চা হয় ।
 আত্ম উপরতি দ্বারে ভাব সিদ্ধ কয় ॥
 শুণাকৃষ্ট কৃষ্ণ ভজে জানিয়া বিশেষ ।
 নাম চিন্তামণি দ্বারে পুজুরে পরেশ ॥
 এই দে স্বকীয় ভাব শ্রেষ্ঠ সর্ব শুণে ।
 সে ভাব আশ্রয় করে সামঞ্জস্য শুনে ॥
 সাধারণী সামঞ্জস্য কহিয়ে ইহারে ॥
 স্বামী জ্ঞানে সমাযুক্ত কৃষ্ণ সেবা করে ॥
 ভক্তি ভাবে সম রস সদা রতি নিষ্ঠ ।
 সাধারণী সামঞ্জস্য শুণেতে গরিষ্ঠ ॥
 জ্ঞান গতীয়ান ইথে প্রসন্ন নহে মন ।
 প্রাকৃতা প্রাকৃত সৃষ্টি ইহার লক্ষণ ॥
 ক্রম জানি কার্য করে সিদ্ধ হয় কাজ ।
 ধৰণী কহিছে যদি ভজ রসরাজ ॥ ২ ॥
 শুচি ভাবে পরমাঞ্চা নিষ্ঠ ভগবানে ।
 দেথিয়া মোহান ক্রপ ভাবে ঘনে ঘনে ॥
 শুণে জারে রসে মারে ক্রপ পুষ্ট করে ।
 সাধারণী সামর্থ্য বলি জানিবে তাহারে ॥
 ব্রহ্মের সমাজ শাব্দ বস্তি তাহার ।
 স্বকীয়াতে পরকীয়া ইহাতে প্রচার ॥
 রসিকা অধিকা ইথে প্রফুল্লিত মন ।
 রতি রস প্রাধান্যে প্রসন্ন সর্বক্ষণ ॥
 ভক্তি ভুষ্টে ক্রপ পুষ্ট এই ব্যবহার ।
 শঙ্কার রসেতে হয় মাধুর্যের সার ॥
 জ্ঞান প্রাধান্য নাশে শুমধুর রতি ।
 বিজ্ঞানে প্রবৰ্ষ ভাব সিদ্ধে এই রীতি ॥
 মাথুর প্রবাসী প্রাপ্ত ব্রজভূমি এবে ।
 বৃক্ষরামী সঙ্গে সদা রসরাজে সেবে ॥

ধরণী কহিছে ধরি নিতাই চরণ ।
 ক্লপ রঘুনাথ পদে ডুবাইয়া মন ॥
 সিদ্ধের প্রবর্ত্ত দশা ধার অমৃতব ।
 সে জানি পাইল এই ভাব রতি লব ॥ ৩
 সম সম ক্লপ শুণ নাম লুক্ষ চিত ।
 সামঞ্জস্য সাধারণী তার এই রীত ॥
 নিজ শুধে সদা মগ্নি বিষম বাসনা ।
 প্রকাম সম্প্রতি স্বামী ভাবেতে ভজনা ॥
 ধরয়ে পোষয়ে পালে নিজ শুখ লাগি ।
 শুক্ষ চিত্ত নহে অমুরাগ কাম দাগি ॥
 বিলাস বাসনা সদা চঞ্চল চরিত ।
 শৃষ্টিকৃপা কাম লঞ্চ ব্যবহার নিত ॥
 বৈধ ধর্ম স্বামী পঞ্জি ভাব অমুগত ।
 প্রত্যবাস্তুমৈ হয় ভাব অমুরত ॥
 শান্ত শাসনামুগত ভাব প্রীত শূন্য ।
 প্রসন্নতা নহে তাতে যাথে নহে গণ্য ॥
 সামঞ্জস্য সাধারণী রতি ত্যজ্য হয় ।
 ব্যক্তি করি ভক্তগণ এই কথা কলা ॥
 তবে সাধু সঙ্গে রতি শুক্ষ যদি হয় ।
 সমক্লপ শুণ নাম শুক্ষ চিত্তে লব ॥
 শৃষ্টিকৃপা কাম যাও বাসনা বিনাশে ।
 কৃষ্ণ নাম শুণ যশে সদাচি বিলসে ॥
 সম ভাব লাভ তার সাধু সঙ্গ করি ।
 সামঞ্জস্য সাধারণী আপেক্ষিক ভাবি ॥
 ধরণী কহিছে লাভ বহু দুরাদুরে ।
 সিদ্ধাসিদ্ধ ভাব সেই অপেক্ষামুসারে ॥ ৪
 ক্লপশুণ নামের পরশে মন শুক্ষ ।
 সামঞ্জস্য সামঞ্জস্য মন্ত্রাশ্রয়ে শুক্ষ ॥

ସମରସ ଶୁଙ୍ଗାର ରିଲାସେ ଅମୁଖାନି ।
 ସାମଞ୍ଜସୀ ସାମଞ୍ଜସୀ ରତି ଏ ବାଦାନି ॥
 ଭାବେ ଭାବେ ଅମୁଗ୍ରତି ରସେ ରସେ ଥେଲା ।
 ଏ ରତି ବିଲାସେ ପ୍ରେମ ନାହିଁ ନିର୍ମଳା ॥
 ରତି ଅମୁଗ୍ରତ ପ୍ରେମ ଭାବ ଅମୁକୁପ ।
 କୁପେ ଶୁଣେ ନାମେ ସାଧି ପ୍ରେମେର ସ୍ଵରୂପ ॥
 ଇଥେ ସାଧି ଭାବ ରତି ସଦି ହସ୍ତ ଷାଇ ।
 ସର୍ବାନନ୍ଦ ଧାମ ପ୍ରେମ ତାହା ହେତେ ପାଟ ॥
 ସାମଞ୍ଜସୀ ସାମଞ୍ଜସୀ ଶୁଙ୍କ ରତି ନର ।
 ଅତ୍ଯାବ ପ୍ରସରତା ଇଥେ ନାହିଁ ହସ୍ତ ॥
 କ୍ଷୀଣ ଜ୍ଞାନେ କ୍ଲୌଷ୍ଟ ମନେ ଶୁଖେ ଦୃଃଥ ରହେ ।
 ଶୁଖେ ହୃଦେ ଆଦ୍ୟାମାଧି ଜ୍ଞାନ ଶୂନ୍ୟ ନହେ ॥
 ଜ୍ଞାନ ଶୂନ୍ୟ ନହେ ତାଇ ଅମୁରାଗେ କ୍ଷୀଣ ।
 ହୃଦେ ଏକ ଭାବ ନହେ ତାହେ କାମ ଚିନ୍ ॥
 ସାଧୁ ଶୁଙ୍କ କୁପ୍ତ ହସ୍ତ କାମ ଗନ୍ଧ ଦୀର୍ଘ ।
 ଭକ୍ତି ରସେ ତୁଣ୍ଡ ରାପ ପୂଣ୍ଡ ହସ୍ତ ତାରା ।
 ନିରସ୍ତର ନାମ ଚିନ୍ତାମନି ସଦି ଭଜେ ।
 ଧରଣୀ କହିଛେ ପାଯ ବ୍ରଜେ ରମରାଜେ ॥ ୫ ॥
 ଭାବେ ଶୁଙ୍କ ମନ ଦୀର୍ଘ ମନ୍ତ୍ର ଚଳ ଚଳ ।
 ସ୍ଵାମୀ ଗତ ପ୍ରାଣ ପତ୍ରି ଭାବ ଅଚଞ୍ଚଳ ॥
 ବାହ ବାହାନ୍ତରେ ନାହିଁ କପଟେର ଲେଶ ।
 ସ୍ଵଭାବ ମୋହିନୀ କାଞ୍ଚା ଭାବ ଶୁଣୁ ବେଶ ॥
 କୁପେ ଶୁଣେ ସ୍ଵାମୀ ମନ ମୁଣ୍ଡ କରି ବଶି ।
 ଶିଙ୍ଗ କରି ମୁଦ୍ରା ସେନ ସାରଦୀୟ ଶଶୀ ॥
 ପତି ପ୍ରାଣ ନିଜ ପ୍ରାଣ ଅଧିକାଇ ବାଶେ ।
 ଆୟୁତ୍ରୀ କରିଯା ଧୂରେ ନିଜ ଶିତ୍ରୋ ଦେଶେ ॥
 ପତିପ୍ରାଣା କୁଳବତ୍ରୀ ମତୀ ରତି ନିଷ୍ଠ ।
 ସାମଞ୍ଜସୀ ସାମର୍ଦ୍ଦୀର ଲକ୍ଷ୍ମଣ ବିଶିଷ୍ଟ ॥

ମେ ରତି ଆଶ୍ରମେ ଭାବ କ୍ଳପେ ରମେ ପୁଷେ ।
 ଭାବାଶ୍ରମୀ ରତି ରମେ ପତି ପ୍ରାଣ ତୁଷେ ॥
 ଭାବାଧିକେଯ ସାମଞ୍ଜସୀ ସାମର୍ଥୀ ଗରବେ ।
 ପତି ଗତି ଜାନି ସଦୀ ମରେ ତାର ଲେତେ ॥
 ଏ ହେନ ରତନ ଧରି ଚିନ୍ତାମଣି ସେବେ ।
 ଭାବ ଯୋଗ୍ୟ ଦେହ ପେଣେ ଶିତି ବୁଜ ଭାବେ ॥
 ଧରଣୀ କହିଛେ ସଦି ମେଇ ଏହି ହୟ ।
 ପରେଶ ଲଭିଯା ସିଦ୍ଧେ ପରେଶ କରୁଥ ॥ ୬ ॥
 ସମ ଅର୍ଥ ସମର୍ଥ ମେ କାମ ହୈତ ହୟ ।
 ଧର୍ମ ଅର୍ଥ କାମ ମୋକ୍ଷ ମଧ୍ୟ କାମ ନଥ ॥
 ମୋକ୍ଷ ହୈତେ ସେଇ କାମ ମେଇ କାମ ଏହି ।
 ଇହାର ସେବନେ ସତଃ ମିଳ ଅର୍ଥ ଦେଇ ॥
 ପ୍ରାପ୍ତ ଅର୍ଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୈଲେ ସମ ଭାବ କହି ।
 ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କାଳୟ ଅନୁମତ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଯେଇ ॥
 ହେନ ଅର୍ଥ ଆଛେ ବାର ମେଇ ମେ ସମର୍ଥୀ ।
 କହିଲେ କହିଲ ନହେ ବିଷମ ଏ କଥା ॥
 ମେ ଅର୍ଥେ ଉପଜେ ବିନ୍ଦୁ ରତି ତାରେ କର ।
 ସାମର୍ଥୀ ରତିକେ କୁଳବୀଜୁଳବୀଜ ॥
 ସାମର୍ଥୀ ରତିର ଅନୁ ଆନନ୍ଦ ଆଶ୍ରମେ ।
 ସାଧାରଣ ଭାବେ ତୋବେ ଆଧାର ଧରିଯେ ॥
 ତାଥେ ସାମର୍ଥୀର ସାଧାରଣୀ କହି ଭାବେ ।
 ଭକ୍ତେ ସୁଖ ଦେଇ କୁଳ୍ପ ଏହି ରତି ହାରେ ॥
 ସାମର୍ଥୀର ସାଧାରଣୀ ରତି ଭାବେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ।
 ସମାନ ସମାନ ସବ କ୍ଳପେ ରମେ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ॥
 ନାମ ନାମୀ ହଜୁଏକ ଶ୍ଵର୍ଗପ ପ୍ରକାଶ ।
 ମେ ପ୍ରକାଶ ମନେ ହସ୍ତ ଏ ରତି ବିଲାସ ॥
 ରତି ରାଗ ମନ୍ତ୍ରବ ଅତି ମେ ଅନୁପାମ ।
 ହରଶନେ ରମୋରାମ ଭାବ ପରିଗ୍ରାମ ॥

রসাঞ্চিত ধর্মে করে বুজ উপাসনা ।
 কায় বাক্য মনে তার আত্ম সমর্পণা ॥
 তুমি আমি ভাব শূন্য সর্বত্রই তুমি ।
 তোমা অমৃগন্ত ভাবে তোমার সে আমি ॥
 কৃষ্ণ নিষ্ঠ চিন্ত কৃষ্ণ ভিতর বাহিরে ।
 যেখানে যেখানে নেত্র সেখা কৃষ্ণ হেরে ॥
 রাধা ভাবে সামর্থীর সাধাৰণী রতি ।
 বুজ বধুগণ সহ কৃষ্ণ সেবে নিতি ॥
 শ্রীবুজ মণ্ডলে বাস নহ বুজ মাঝ ।
 রসিকিণী বটে নহ রসিকা সমাজ ॥
 ভাবে রতি ইতি রসে শৃঙ্গারে সমর্থী ।
 কহিলে কহিল নয় এই মৰ্ম্ম বাধা ॥
 সঙ্কেতে ধৰণী কহে বিশেষ আভাস ।
 নিতাই চৱণ দুটি একমাত্র আশ ॥ ৭ ॥
 রসময়ী রসাঞ্চিকা পূর্ণভাব রসে ।
 রূপাবেশে ঢল ঢল কৃষ্ণ ঘন তোবো ।
 চারি পাশে কাস্তি মালা মধ্যে কালা টান ।
 লুকায় গোপিণী তাথে পিৱীতেৰ ফাঁদ ॥
 প্ৰেম ফাঁদে শ্যাম চান্দে দৃঢ় বাক্সিৱাছে ।
 অধীন কৱিয়া সদা নিকটে রেখেছে ॥
 হেম ঘটে শ্যামৱস রাখিয়ে গোপনে ।
 আঙ্গাদৰে দুঁহে দুঁহা কেহ নাহি জানে ॥
 বিষয় আশ্রয় শ্যাম রস আঙ্গাদিতে ।
 হেম ধাম রূপ কাম আশ্রয় তাহাতে ॥
 ধৰয়ে পোৰয়ে পালে আঙ্গাদৰে পুন ।
 আশৰ্য্য ভাঙাৰ প্ৰেম বাড়ে অমুক্ষণ ॥
 কৃষ্ণময়ী কৃষ্ণ তার ভিতৰ বাহিরে ।
 ধাহা ধাহা নেত্র পড়ে তাহা কৃষ্ণ ক্ষুরে ॥

হেন রতি সামর্থাৰ সামঞ্জস্যা হয় ।
 কৃপে রসে নিরূপম মাধুৰ্য্য আশ্রয় ॥
 বসিক শেখৰ কৃষ্ণ নিষ্ঠ চিন্ত তাৱ ।
 কায় বাক্য মনে সদা কৃষ্ণ ব্যবহাৰ ॥
 কৃপাশ্রয়ে গ্ৰাধাভাৰে কৃষ্ণেৰ সেবনা ।
 নিবিড় ঘমত্ব কৃষ্ণে আত্ম সমৰ্পণ ॥
 তুমি আমি ঘুচে আমি আমাতেই তুমি ।
 পৱাণ বল্লভ তাৱ কৃষ্ণ হয় স্বামী ॥
 রামে রমে মনোৱমে সামৰ্থা শৃঙ্খারে ।
 কৃষ্ণ স্বামী ইথে সামঞ্জস্যা নাম ধৰে ॥
 রসে রতি কৃপে গতি কৃষ্ণ তুষ্ট কৰি ।
 সামৰ্থাৰ সামঞ্জস্যা কৃষ্ণ মনোহাৰি ॥
 ধৰণী কহিছে নিভাই চৱণ ধৰি ।
 এতেক কহিল আৱ কহিতে না পাৰি ॥ ৮ ॥
 তাৰুণ্য লাবণ্য সাৱ কাৰুণ্য আধাৱ ।
 ভাৰ রসে পৱিপূৰ্ণ কৃপেৰ পাথাৱ ॥
 আদ্যাস্ত শৃঙ্খাৱ রসে ছানি ভাৰ সিঙ্কু ।
 তাৰাতে উপজ্ঞে যৈছে তাৰুণ্যেৰ বিন্দু ॥
 নিবিড় শৃঙ্খাৱ রসে পুষ্ট সেই বিন্দু ।
 দৰশে পৱশে বাড়ে আনন্দেৰ সিঙ্কু ॥
 আনন্দে লাবণ্য পুষ্ট বাড়ে অনিবাৱ ।
 বাড়িয়া অবধি নাই অথল পাথাৱ ॥
 সে পাথাৱে মিশি পুন ভাৰ সিঙ্কু বাড়ে ।
 তাৰাতে পৱশ হয় কাৰুণ্যেৰ ধাৱে ॥
 তাথে ভাৰ সিঙ্কু পুন লাবণ্যে মিশাৱ ।
 লাবণ্য সায়ৰ তাৰে উছলিয়া ধাৱ ॥
 কৃপে কৃপ তুষ্ট শৃষ্ট কাৰুণ্য পাথাৱ ।
 আউটি মাৰিয়া হয় কাৰুণ্য আধাৱ ॥

কৃষ্ণ প্রাপ্তোর উপায় বহুবিধি হয় ।

কৃষ্ণ প্রাপ্তোর তারতম্য বহুত আছয় ॥

কিন্তু যার সেই রস সেই সর্কোত্তম ।

তটস্থ হঞ্জা বিচারলে আছেত তরতম ॥ ৩২

রসামৃতে । যথোন্তর রসো স্বাদু বিশেষোভাস ময়াপি ।

বৃত্তির্বাশনয়া স্বাদী ভাসতে কাপি কস্যচিৎ ॥ ১৯

কস্যচিৎ গোপীজনস্য, শ্রীরাধিকাখ্যস্য অর্সো কাপি, অনির্বচনীয়া রতি,
সামর্থ্যক্রিপ, বাসনয়া প্রেম, প্রণয়, স্নেহ, মান, রাগ, অনুরাগ, মহাভাবতরা,
স্বাদী, স্বাদযুক্ত ভাসতে দেবৌপ্যতে, সর্কোৎকার্ষণ বর্ণতে । যথা উত্তরং
উত্তরং উত্তরং, যথাসাওথা স্বাহবিশেষাৎ, স্বাদাতিরিক্তাং, উভ্লাসময়ী মাদন,

---

করণ্য আধারে ভাব রস পরিপূর্ণ ।

কৃপের পাথার ধার কারুণ্য সে ধন্য ॥

হেন রতি সনে কতি উপমা না পাই ।

একশি উপমাক্ষয়ে যথেষ্টৈবৈবাহি ॥

সামর্থ্য সামর্থ্য রতি সহ তার গণ ।

গনহৈতে আর পাই এক মহাজন ॥

রসরাজ মহা ভাব দ্রুতে এক ক্রুপ ।

সামর্থ্য সামর্থ্য রতি সহ আনপ ॥

বিষয় আশ্রম ইথে আশ্রম বিষয় ।

কৃষ্ণের করয়ে রাধা রাধা কৃষ্ণ হয় ॥

সগণ গোরাঙ্গ পদে ডুবাইয়ে মন ।

কহিছে ধুরণী ধরি নিতাই চরণ ॥ ১ ॥

সধ্য বাঁসন্য বধুর এই ত্রিবিধি অন্তরঙ্গ সাধন, অতএব মহাপ্রভু “ইহা
উত্তম” এইক্রম উক্তি করিয়াছেন । রামানন্দ সর্বশেষে “কাঞ্জা প্রেম সর্ব
সাধ্য সার” এইক্রম বলিলে পর মহাপ্রভু কোনও কথাই কহেন নাই । ইহাতে
এই বাক্য তাহার মৰ্ম্ম স্পর্শ করিয়াছে ইহাই সূচিত হইয়াছে ॥ ২২ ॥

ମଦନ, ମୋହନମହୀ ଅପି ନିଶ୍ଚର୍ଷେ, ଶ୍ରୀବରଜେତୁ ଶ୍ରୀରାଧିକାୟ ମେଷାଂବ୍ରତି ନାନ୍ୟ-
ସାମିତିଧବନିତଃ । ୧୯

କାବ୍ୟମଞ୍ଜରୀ । ଅଶ୍ରୋତ୍ତରେ ଦୋହେ ହଁହ ଜାନି ଅଧିକାର ।
 ଉତ୍କି ଦ୍ୱାରେ କହେ ରାସ ମିଦ୍ଦାସ୍ତେର ସାର ॥
 ଦାସୀ ସଥ୍ୟ ବାଂସଲ୍ୟ ଶୃଙ୍ଗାର ଭାବ ଚାରି ।
 ଶ୍ଵାସୀରତି ଭେଦେ ରମ ଏ ଚାର ବିଚାର ॥
 ରତି ଗାଢ଼ ହୈଲେ ପ୍ରେମ ଏହି ସାଧ୍ୟ ସୀମା ।
 ନିର୍ମଳ ଚିନ୍ତେତେ ଉପଜାୟ ସବେ ପ୍ରେମା ॥
 ପ୍ରେମଗାଢ଼ ହୈଲେ ହୟ ମେହ ମାନ ପ୍ରଗମ ।
 ଅଗମ ପରେ ରାଗ ଅଲୁରାଗ ଭାବ ହୟ ॥
 ଭାବେର ସମଗ୍ର ଆର ରାଗେର ବିଭାବ ।
 ଏକତ୍ରେ ବିଲାସ ଯହାତ୍ମବ ଆଖ୍ୟାତାର ।
 ତଟଷ୍ଠ କହି ନିକଟଷ୍ଠ ଭାବେର ହୈଲେ ।
 କରିଲେ ଆସ୍ଵାଦ ରମ ତର ତମ ମିଲେ ॥ ୨୦

ଆନନ୍ଦ ଜଗ୍ନ ମହାପ୍ରଭୁର ଆଗ୍ରହାତିଶ୍ୟ ଦର୍ଶନେ ରାଘନନ୍ଦ ଭାବ ଜାନିଯା
 ଆପନା ଆପନିଇ କହିତେ ଲାଗିଲେନ । ଇହାର ପର ଆର ମହାପ୍ରଭୁ ଅଶ୍ରୁ କରେନ
 ନାହି ।

ରମେ ଚିତ୍କଣ ତାହେ କାମ ରମମୟ ।
 ରତିର ବାସନା ହୈତେ ସ୍ଵାଦ ଯୁକ୍ତ ହୟ ॥
 ଉତ୍ତର ଉତ୍ତର ସ୍ଵାଦେ ରମୋଲ୍ଲାସ ହୟ ।
 ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲାସେ ତାରେ ମାଦନ ଦେ କର ॥
 ମାଦନ ଆସ୍ଵାଦେ ହୟ ମଦନ ଉଲ୍ଲାସ ।
 ତତ୍ତ୍ଵ ଆସ୍ଵାଦେ ଦେ ମୋହନ ସ୍ଵପ୍ରକାଶ ॥

ମୋହନୀୟା ରୂପ ରତ୍ନ ସାମର୍ଥୀ ଧରିଲେ ।
 ଗୋବିନ୍ଦ ମୋହନୀ ରାଧା ଏକମାତ୍ର ହୁଲେ ॥
 ତାହା ହେତେ ତାର ଗଣ ଆନେ ଅସ୍ତ୍ରବ ।
 ଧରଣୀ ନିତାଇ ସଙ୍ଗେ କରେ ଅନୁଭବ ॥ ୧ ॥
 କାମ ପଞ୍ଚ ପ୍ରେମ ପଞ୍ଚ ଭାବ ବ୍ରିଧାକାର ।
 କାମ ପଞ୍ଚ ସାଧନେତେ ରତ୍ନିର ପ୍ରଚାର ॥
 ଉଦିତ ମେ ରତ୍ନ କାମ ରମେ ପୋବେ ପାଲେ ।
 ଧରିଲା ପୁଷ୍ପିଲେ ପାଢ଼ ହସ ସାମ୍ୟକାଳେ ।
 ଉଦୟେତେ ଆଦ୍ୟ ରତ୍ନ ଶୃଙ୍ଖଳାର ଆଧ୍ୟାନ ।
 ଉଦସ ଆରଣ୍ୟେ ବାଂସଲ୍ୟ ରତ୍ନ ନାମ ॥
 ପୂର୍ଣ୍ଣଦୟେ ସଥ୍ୟ ରତ୍ନ ଚାଙ୍ଗଲ୍ୟ ପ୍ରଚୂର ।
 ଆଗ ସାମ୍ୟେ ଦୀନ୍ୟ ରତ୍ନ ରତ୍ନ ରମ୍ପ ପୁର ॥
 ସାମ୍ୟେ ଶାନ୍ତ ରତ୍ନ ଅନ୍ତେ ତାର ପ୍ରେମ ନାମ ।
 ରତ୍ନିର ଗାଢ଼ି ଲାଗି ପ୍ରେମ ଅନୁପାନ ।
 ଥେମ ପଞ୍ଚ ଭଜି ପୁନ ଭାବ ପଞ୍ଚ ହସ ।
 ଦେଇ ପଞ୍ଚ ଶ୍ଵାସୀ ଭାବ ଶାନ୍ତକାର କରିଲା ।
 ଶ୍ଵାସୀ ଭାବେ ପ୍ରେମ ରମ ସାମଗ୍ରୀମିଳିଲନେ ।
 କୁଣ୍ଡ ଭଜି ସ୍ଵରପେ ମେ ପାଇ ପରିଣାମେ ॥
 ଇଥେ କୁଣ୍ଡ ରତ୍ନ ପୁନ ଦୁଇ ବିଧ ହସ ।
 ତ୍ରିଶର୍ଯ୍ୟ ଜୀବ ମିଶ୍ର କେବଳୀ ଭୈଦ କରି ।
 କେବଳୀର ଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରେମେ ତ୍ରିଶର୍ଯ୍ୟ ନା ଜାନେ ।
 ତ୍ରିଶର୍ଯ୍ୟ ଦେଖିଲେ ନିଜ ସମସ୍ତନା ମାନେ ॥
 ତାଥେ ଶାନ୍ତ ରମେ ସ୍ଵରପ ବୁଦ୍ଧି ହସ ।
 କୁଣ୍ଡେ ଏକ ନିଷ୍ଠ ଭାବ ପରାଧର୍ମମର ॥
 ଦାମ୍ୟେ ଅଭ୍ୟ ଭଜି ଦେଖି ମେବା କରେ ଦୃଢ଼ ।
 କୁଣ୍ଡ ମୋର ପ୍ରିଭ୍ୟ ତ୍ରାତା ଏହି ଭବେ ଦଢ଼ ॥
 ସାକ୍ଷାଂ ପାଇରେ ପ୍ରିଭ୍ୟ ସର ଭାରେ ଦିରେ ।
 ତାହାର ମେବନ କରେ ତାହାରି ହଇସେ ॥

ସଥେ ସେ ବିଶ୍ୱାସମୟ ନାହିଁ ଭିନ୍ନା ଭିନ୍ନ ।
 କୁଷ୍ଣ ସେ ଜୀବନ ଧେନ ଜଳେ ଥାକେ ମୌନ ॥
 ମମତା ଅଧିକ କୁଷ୍ଣେ ଆହୁ ସମ ଜୀବନ ।
 ଅତଏବ ସଥ୍ୟ ରସେ ବଶ ଡଗବାନ ॥
 ବାଂସଲ୍ୟ ପାଲେ ପୋଷେ ମେବା କରେ ପୁନଃ ।
 ପାଲ୍ୟ ଭାବେ କୁଷ୍ଣେ କରେ ତାଡ଼ନ ଭର୍ତ୍ତନ ॥
 ମଧୁର ଭାବେ କୁଷ୍ଣ ନିଷ୍ଠା ମେବା ଅତିଶୟ ।
 କାନ୍ତ ଭାବେ ନିଜ ଅଙ୍ଗ ଅର୍ପଣ କରୟ ॥
 ଅଞ୍ଜ ଦିଲ୍ଲା ପ୍ରେମ ମେବା କରେ ନିରନ୍ତର ।
 ଅତଏବ ମଧୁରେତେ ଭାବ ସମାହାର ॥
 ସମାନ୍ତର ଭାବେ ପ୍ରେମୀ ବାଡ଼େ ଅମୁକ୍ଷଣ ।
 ଜୀବନଦ ହେମ ପ୍ରେମ ବିଶ୍ଵକ ଲକ୍ଷଣ ॥
 ମେଇ ପ୍ରେମ ସାରା ପରିଚର୍ଯ୍ୟା ମେବା କରେ ।
 ଆଦରେତେ ରେହ ମାନ ପ୍ରଗତ ନାମ ଧରେ ॥
 ତ୍ରୈମେ ବାଡ଼ି ରାଗ ଅନୁରାଗ ଭାବ ହୟ ।
 ମହାଭାବ ସ୍ଵର୍ଗପେତେ ରାଧିକା ଆଶ୍ରମ ॥
 ରାଗେ ରସେ ତ୍ରୈମେ ଡଗମଣି ମହା ଭାବ ।
 ଶର୍ଵ ମାଧୁରୀର ସୀର ମାଧୁରୀତେ ଶାତ ମା
 ଧରଣୀ କହିଛେ ଇଥେ ନାହିକ ଉପମା ।
 ଏକଶାତ୍ର ନଦେ ପୁରେ ଗୋରା କୀଚାସୋନୀ ॥

କୋନ କୋନ ଶ୍ରେଷ୍ଠ “ଯାର ଯେଇ ଭାବ” ଓ କୋନ କୋନ ଶ୍ରେଷ୍ଠ “ସାର ଯେଇ ରସ”
 ଏଇକପ ପାଠ ଆଛେ । କିନ୍ତୁ ଯଥନ ରମେଇ ଭାବେର ପୁଣି ଓ ଭାବୋଲାସ ହୟ ଏବଂ
 ରସ ଦ୍ୱାରାଇ ଭାବ ଆସ୍ଵାଦ୍ୟ ତଥନ “ଯାର ଯେଇ ଭାବ” ଏହି ପାଠଟି ଶୁଣୁ ବଲିରା ବୋଧ
 ହୟ । ଶାନ୍ତ ଦାସ୍ୟ ସଥ୍ୟ ବାଂସଲ୍ୟ ଓ କାନ୍ତ ଭାବ, ଶାନ୍ତ ଦାସ୍ୟ ସଥ୍ୟ ବାଂସଲ୍ୟ ଓ
 ମଧୁର ରସାଶ୍ରୟେ ଆସ୍ଵାଦନ ହିଁଥାକେ । ଶାନ୍ତ ରସେ ସ୍ଵର୍ଗପ ବୁଦ୍ଧିର ଉଦୟେ କୁଷ୍ଣେ
 ଏକନିଷ୍ଠତା ହୟ ଓ ତାହାତେ କୁଷ୍ଣ ନିଷ୍ଠା ଓ ତୃଷ୍ଣା ତ୍ୟାଗ ଏହି ଦୁଇ ଶୁଣ ବର୍ତ୍ତମାନ,
 ଅତଏବ ଶାନ୍ତ ରସେ ଶାନ୍ତ ଭାବ ଆସ୍ଵାଦନ କରିତେ କରିତେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଦାସ୍ୟ ରସେ

ପୂର୍ବ ପୂର୍ବ ରମେର ଶୁଣ ପର ପରେ ହସ ।
 ଏକ ଦୁଇ ଗନଣେ ପଞ୍ଚ ପର୍ଯ୍ୟାନ୍ତ ବାଡ଼ୟ ॥
 ଶୁଣାଧିକ୍ୟେ ସ୍ଵାଦାଧିକ୍ୟ ବାଡ଼େ ପ୍ରତି ରମେ ।
 ଶାନ୍ତ ଦାସ୍ୟ ସଥ୍ୟ ବାସଲ୍ୟେର ଶୁଣ ମଧୁରେତେ ବୈଦେ ॥
 ଆକାଶାଦିର ଶୁଣ ଯେନ ପର ପରଭୂତେ ।
 ଏକ ଦୁଇ ଗନଣେ ବାଡ଼େ ପଞ୍ଚ ପୃଥିବୀତେ ॥
 ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କୃଷ୍ଣପ୍ରାପ୍ତି ଏଇ ପ୍ରେମା ହେତେ ।
 ଏଇ ପ୍ରେମାର ବଶ କୃଷ୍ଣ କହେ ଭାଗବତେ ॥ ୨୪
 ଭାଗବତେ । ମସି ଭଜି ହି ଭୂତାନାଂ ଅମୃତ ଭାସ କଲାତେ ।
 ଦୃଷ୍ଟା ଯଦ୍ୟମିନ୍ ମେ ମେହ ଭବତି ନାଂ ମଦାପନଃ ॥ ୨୦

ଭୂତାନାଂ ମସି ବିଷୟେ ଭଜିଃ ହି ନିଶ୍ଚିତଃ ଅମୃତ ଭାସ କଲାତେ । ଭବତି ନାଂ
 ଯେ ପ୍ରେମ ମେ ମେହ ମଦାପନଃ ଭାବେନ ଦୃଷ୍ଟା ଆସି । ମଦାପନଃ, ମମ ଆପନଃ,
 ଅନ୍ତରଙ୍ଗୀ ଆତ୍ମା । ୨୦

ଶୁଣାଧିକ୍ୟ ବଶତଃ ରମାନ୍ତରା ବେଶ ହସ ବଲିଆ ଦାସ୍ୟ ରମେର ଆସ୍ଵାଦ୍ୟ ଦାସ୍ୟ ଭାବେ
 ନିକଟିଷ୍ଠତା ଜନ୍ମ ତାହାର ସେବନ ଶୁଣେ ଆକର୍ଷିତ ହଇଆ ଦାସ୍ୟ ରମେ ଦାସ୍ୟ ଭାବ
 ଆସ୍ଵାଦିତ ହସ । କିନ୍ତୁ ସେ କାଳେ ବ୍ୟାପିଆ କେବଳ ଶାନ୍ତ ରମେ ଶାନ୍ତଭାବ
 ଆସ୍ଵାଦନ କରା ହସ ମେହ କାଳେ ମେହ ଶାନ୍ତ ଭାବଇ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବଲିଆ ମନେ ହସ ଏବଂ
 ଏଇଙ୍କପ ମନେ ନା ହଇଲେ ଏକ ରମ ଦାରା ଏକ ଭାବ ମନ୍ଦ୍ରଣ ଆସ୍ଵାଦନ ହଇତେ ପାରିତ
 ନା । ଏଇଙ୍କପେ ସଥ୍ୟ ରମେର ଅମଙ୍କୋଚ ଶୁଣେ ଦାସ୍ୟ ରମ ହଇତେ ; ବାସଲ୍ୟ ରମେର
 ମମତା ଧିକ୍ୟଶୁଣେ, ସଥ୍ୟ ରମ ହଇତେ, ଏବଂ ମଧୁର ରମେର ନିଜଙ୍ଗ ଦାନେ ଦେବନ
 ଶୁଣାଧିକ୍ୟେ ବାସଲ୍ୟ ରମ ହଇତେ, ଆକର୍ଷିତ ହଇଆ ସଥ୍ୟ, ବାସଲ୍ୟ ଓ କାନ୍ତଭାବ
 ଆସ୍ଵାଦିତ ହସ ଓ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ସ୍ଵାଦାଧିକ୍ୟ ଓ ଅମୁଭୂତ ହସ । ଅତଏବ ରମ ରତ୍ନ
 ଭେଦେ ଭାବେର ତଟିଷ୍ଠ ହଇଆ ବିଚାର କରିଲେ ଆସ୍ଵାଦେର ତରତମ ପରିଲକ୍ଷିତ
 ହସ । ୨୩

কাব্যমঞ্জরী । আকাশ বায় অশি জল ক্ষিতি পঞ্চ ভুতে ।
 শব্দ স্পর্শ কূপ রস গন্ধ শুণ তাথে ॥
 ক্রমে ক্রমে বাঢ়ি পাঁচ ক্ষিতিতে মিলয় ।
 বিভূতি পাইয়া পুন বৃক্ষ নাহি হয় ॥
 তৈছে ভাব পঞ্চ মিলি মধুর নাম ধরে ।
 শ্বেহের জনক সেই ভয় যায় দুরে ॥
 শ্বেহের ভজনে কৃষ্ণ দেয় আপনাকে ।
 কৃষ্ণ প্রাপ্তির উপায় এই দেখাইল লোকে ॥
 দেখাইল সীমা এই সাধ্যের নির্ণয় ।
 ইহা হৈতে রাধা প্রেম সর্বাধিক হয় ॥
 অণয় অমুরাগে ভাব হয় নব নব ।
 অপরিমিত অলৌকিক সব অসম্ভব ॥
 তার অমুকূপ কৃষ্ণ না পারে সাধিতে ।
 অতএব খণি হয় কহে ভাগবতে ॥ ২৪

“ময়ি ভক্তি হি” ইত্যাদি এই শ্লোকের উল্লেখ করিয়া চরিতামৃতের মধ্য লীলার অয়োদশ পরিচ্ছেদে “এই শ্লোক শুনি রাধা, খণ্ডিল সুকল বাধা, কৃষ্ণ প্রাপ্তি প্রতীত হইল ।” এইকূপ বর্ণিত হইয়াছে আর এখানে “পরিপূর্ণ কৃষ্ণ প্রাপ্তি হয় ইহা হৈতে । এই প্রেমের বশ কৃষ্ণ কহে ভাগবতে ॥” এইকূপ কথিত আছে । ভাব রস ভেদে তরতমে কৃষ্ণপ্রাপ্তির কথা বলিয়া এখন পরিপূর্ণ কৃষ্ণ প্রাপ্তির কথা বলা হইল । পরিপূর্ণে আর তর তম নাই ইহাই বুঝিতে হইবে অন্যথা পরিপূর্ণ বলা যাইতে পারে না । কৃষ্ণের নিত্য পরিপূর্ণত্বই সহজ । তবে যে প্রাপ্তির তারতম্য সে কেবল আপকের ভাবরসের তারতম্য মাত্র । সাধ্য প্রেমের বীতিই এইকূপ অতএব বৈচিত্র দর্শন হইয়া থাকে । তবে সহজ দৃষ্টিতে সহজ দর্শনই হয় । অতএব এই প্রেমা হইতে পরিপূর্ণ

କୃଷ୍ଣର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଦୃଢ଼ ସର୍ବକାଳ ଆଛେ ।

ଯୈଯୈହେ ଭଜେ କୃଷ୍ଣ ତାରେ ଭମେ ତୈଛେ ॥

ଏହି ପ୍ରେମାର ଅନୁକ୍ରମ ନା ପାରେ ଭଜିତେ ।

ଅତ ଏବ ଋଣି ହସ୍ତ କହେ ଭାଗବତେ ॥ ୨୫

ଭାଗବତେ । ନ ପାରୁୟେ ହହଂ ନିରବଦ୍ୟ ସଂୟୁଜାଃ

ସ୍ଵମାଧୁ କୃତ୍ୟଃ ବିବୁଧାସୁଧାପିବଃ ।

ସାମା ଭଜନ୍ ଦୁର୍ଜ୍ଜର ଗେହ ଶୃଙ୍ଖଳାଃ

ସଂବୃଶାତଦ୍ୱଃ ପ୍ରତି ଯାତୁ ସାଧୁନାଃ ॥ ୨୧

କୃଷ୍ଣପ୍ରାପ୍ତି ଏହିକ୍ରମ ଉଲ୍ଲେଖ ଆଛେ । ପ୍ରେମଇ ସାଧ୍ୟବନ୍ଧ ଯାହା ଦ୍ଵାରା ତରତମେ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ । ଏଥିନ ଚରମେ ସେ ପ୍ରେମେର ଉଲ୍ଲେଖ ହଇଲ ଇହା କୋନ ପ୍ରେମ ? ଏବଂ ତାହା ସାଧ୍ୟ ନା ରାଧ୍ୟ ?

କୃଷ୍ଣ ରତ୍ନ ତାର ଆଦୟନ୍ତ ନାଇ ।

ମହଜ ଭାବେତେ ସଦାଇ ହୁଏଇ ॥

ଛାଡ଼ିଯା ତାହାର ତ୍ରୁପ୍ତି ଭାଗ ।

କେବଳା ଧରିଯା ଉପଜେ ରାଗ ॥

ମେ ରାଗ ପୂର୍ବ ସେ ପ୍ରେମ ହୁଏ ।

ପୂର୍ବାରାଗ ପ୍ରେମ ଜୀନିଯେ ତାମ ॥

ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କୃଷ୍ଣ ଇହାତେ ପାଇ ।

ଏ ପ୍ରେମେ ଗୌରଜ ନାହିକ ଭାଇ ॥

ତାଥେ କୃଷ୍ଣ ବଶ ଆପନି ହୁଏ ।

ଅନ୍ତୁତ ମହିମା ଏ ପ୍ରେମେ କଷ ॥

ତାହେ କୃଷ୍ଣ ଭଜେ ଗୋପୀଣି ସବ ।

ରାଧା ରତି ତାହେ ମିଶାଯେ ଲବ ॥

ଅତେବ ସାଧ୍ୟେର ଅବଧି ଏହି ।

ଇହା ପରେ ବାଧ୍ୟ ଜୀନିବେ ସେଇ ॥

ଧରଣୀ ଧରିଯା ଲଭହ ପ୍ରେମ ।

ଯୈହେ ଜୀବନଦ କବିଲ ହେମ ॥ ୨୫

ଶ୍ରୀମୁଖେନେବ ଉତ୍କଂ । ହେ ଗୋପ୍ୟ ସାଯଂ ଶୃଷ୍ଟତଃ । ନିରବଦ୍ୟ ସଂସ୍ଥାଂ, ନିରସ୍ତର
ସଂଘୋଗ ସାମାଂ, ବୋସୁଆକଂ ବିବୁଧାସୁଶାପି, ଚିରକାଲେନାପି, ସ୍ଵସାଧୁକୃତ୍ୟଂ,
ସ୍ଵକୀୟଂ ଅତ୍ୟପକାର କର୍ତ୍ତୁଁ, ନପାରୟେ ହହଂ, ନଶକ୍ରୋମ୍ୟହଂ । ସାଂଭବତ୍ୟଃ ଗୋପ୍ୟଃ
ଦୁର୍ଜ୍ଜରା ଅଜରଯାଃ ଗେହଶୃଙ୍ଗଳାଂ ଲୋହମୟ ପାଶମୟାଂ ସଂବୃଷ୍ୟ, ନିଃଶେଷଂ ଛିନ୍ନା
ଛେନଂକୃତ୍ତା ଆଭଜନ ତ୍ରେତାମ୍ଭାଂ ବୋସୁଆକଂ ସାଧୁନା, ସାଧୁକୃତେଗ ମୌଶିଲୋନୈବ,
ଅଭିଯାତୁ ପ୍ରତିକୃତଂ ଅନୁନ୍ୟଂ ଝଣଦାୟନ୍ତ ଭବତ । ନତୁ ମୃକ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟପ କରନୈବ
ଇତି ଧରନିତଃ । ୨୧ ॥

କାବ୍ୟମଞ୍ଜରୀ । ଅନୁରାଗ ମହାପ୍ରେମେ ଐଛେ ଧରେ ବଳ ।

ମେ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟମୃତେ କୁଷ୍ଠେ କରଯେ ଚଞ୍ଚଳ ॥

ମାନ ବାଭିମାନେ ବିଧାତାର ଆୟ ଚାହେ ।

ବିଶ୍ୱରେ ଗୋପୀର ଭାବ ଅନ୍ତ୍ରତ କହେ ॥

ଏହି ହେତୁ ଅନୁରାଗ ଭଜିତେ ନା ପାରେ ।

ରାଧିକାନୁରାଗ ସାବଦ ନା ହୁଏ ଅନ୍ତରେ ॥

ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ନା ବାଡ଼େ କରୁ ଅନୁରାଗ ବିନେ ।

ମନି ଶୋଭା ପାଇ ଧେନ ବାହିଲେ କାଞ୍ଚନେ ॥ ୨୫

ନିପଟ୍ଟ ମାନବୀ ଭାବ କୁଷ୍ଠେ ଶାମ୍ବୀ ନାହି ॥

ହୁଏ ସାର ଫିଶରବ ଗନ୍ଧ ତାହେ ପାଇ ॥

ଲୁକାଇତେ ଚାହେ ନାରେ ଲୁକୌତେ ଆପନା ।

ଗୋପୀ ଶୁଦ୍ଧ ଭାବେ ଶୁଦ୍ଧ ଭାବ ସାର ଜାନା ॥

ଅତଏବ ଶୁଦ୍ଧ ନହେ ଚାହେ ଶୁଦ୍ଧିବାରେ ।

ବିଷୟ ପ୍ରବାହ ତାହେ ସଦୀ ରାଦ କରେ ॥

ସ୍ଵସାଧୁ କର୍ତ୍ତ୍ୟର ଲାଗି କୁଷ୍ଠେର ପ୍ରସାଦ ।

ଶୁଦ୍ଧିଯା ଶୁଦ୍ଧିତେ ଚାହେ ମାହି ପୂରେ ଆଶ ॥

ଶୁଦ୍ଧକ ଗୋପୀର ଭାବେ ଲୋଭ ହୁଏ ମନେ ।

ସାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଆସାନ ନହେ ଗୋପୀ ଭାବ ବିନେ ॥

ଯଦ୍ୟପି କୁଷଣ ମୌନର୍ଥ୍ୟ ମାଧୁର୍ୟେର ଧୂର୍ୟ ।

ତ୍ରଜ ଦେବୀ ସଙ୍ଗେ ତାର ବାଡ଼ୟେ ମାଧୁର୍ୟ ॥ ୨୬

ଭାଗବତେ । ତାତି ଶୁଣୁତେ ତାତି ଭଗବାନ ଦେବକୀମୁତଃ ।

ମଧ୍ୟେ ମନିନାଂ ହୈମାଣଂ ମହାମାର କତୋ ଯଥା ॥ ୨୨ ॥

ତତ୍ତ୍ଵ ରାମ ମଣଲେ ଭଗବାନ ଦେବକୀମୁତଃ ସଶୋଦାନନ୍ଦନ ଗୋପୀଭିର୍ଭିର୍ଭି ସମଃ
ଅତି ଶୁଣୁତେ ମହା ଶୋଭାବାନ ଭବତି ଇତ୍ୟର୍ଥ । ଯଥା ହୈମାନାଂ ମନିନାଂ ମଧ୍ୟେ
ମହା ମାରକତଃ, ହେମ କିଞ୍ଚି ବିଦ୍ୟ୍ୟ ମନିନାଂ ମଧ୍ୟେ ମହେନ୍ଦ୍ରଲୀଳ ମନି
ଶୁଦ୍ଧଦିତର୍ଥ ॥ ୨୨ ॥

କାବ୍ୟମଞ୍ଜରୀ । ଅହୁରାଗ ପରେ ଭାବ ମହା ଭାବ ନାମ ।

ତାହା ଶୁନିବାରେ ପ୍ରଭୂର ବାଡେ ମନ କାମ ॥ ୨୬

ଗୋପୀ ଭାବେ ଉତ୍ସର୍ଗ ଗୁରୁ ହର କରେ ।

ନିପଟ୍ଟ ମାତୁଷ ହସ ଅହୁରାଗ ଧରେ ॥

ଯାହା ଧରି ଗୋପୀ କାଟେ ଗୃହେର ଶୃଙ୍ଗଳା ।

ତୁର୍ଜରା ସେ ପତି ପତ୍ର ଭାବ ମନେ ମେଳା ॥

ଯାହା ଧରି ଭଜେ କୁଷଣ ନାହି କୋନ ଆଶ ।

ଶୁଦ୍ଧ କୁପୀ କୁଷେ ଦିତେ ଶୁଦ୍ଧେର ନିର୍ଯ୍ୟାଶ ॥

ବିଷୟେ ବିଷୟ ଯୋଗ ବିଷୟ ବାଡେ ତାତେ ।

ବିଷୟ ଆସାଦେ କୁଷ ମନ ଶୁଦ୍ଧେ ମାତେ ॥

ଗୋପୀ ଭାବ ବିନା ନହେ ତାହା ନିବାରଣ ।

ମାନେ ଅଭିମାନେ ଗୋପୀ କରସେ ଶୋଧନ ॥

ନିଜ ଭାବ ନିଲ ଗୋପୀ ନାହି ପ୍ରତି ଆଶ ।

ଶୁଦ୍ଧମାତ୍ର ପୁରାବାରେ କୁଷ ଅଭିଲାଷ ॥

ଅତଏବ ଅହୁରାଗ ଭଜିବାରେ ନାରେ ।

ଝଣି ହୈଲୁ ବଲେ କୁଷ ଗୋପୀ ଭାବ ତରେ ॥

ଧରଣୀ କହିଛେ ଝଗ ସୁଧିବାରେ ଗୋରା ।
 ରାଧା ଅନୁରାଗେ ହେଲ ଯେନ ଥେପାପାରା ॥ ୨୫
 କୃଷ୍ଣ ମେ ସୁନ୍ଦର କୁପେ ଗୁଣେତେ ମଧୁର ।
 କୁପେ ଗୁଣେ ବ୍ରଜ ଦେବୀ ଅତି ସୁମଧୁର ॥
 କୁପେ ଗୁଣେ ମାଥା ମାଥି ଭାବ ଚମକାର ।
 ମେ ଭାବେ କୃଷ୍ଣ ମାଧୁରୀ ବାଡ଼ୟେ ଅପାର ॥
 ଅତଏବ ଗୋପୀ ଭାବ ସନ୍ଧ କରେ ।
 ଭାବିନୀଗଣେ ସନ୍ଧ ଶ୍ରୀରାମ ବିହାରେ ॥
 ଆଦ୍ୟ ରାମେ ଦେବକୀ ତମୁଜ ଭଗବାନ ।
 ଗୋପୀ ସଙ୍ଗେ ଭାବ ରଙ୍ଗେ ଶୋଧେ ଆଶ୍ରମ ॥
 ଯୋଗ ମାୟା ପ୍ରଭାବେ ମେ ଏ ରାମ ବିଲାସ ।
 ଯଥେ ସାନ୍ତ୍ଵନ ରତ କୃଷ୍ଣ ହନ ସ୍ଵପ୍ରକାଶ ॥
 ହେମ ମଣି ମାରକତେ ଜଡ଼ାଜଢ଼ି ଭାବ ।
 ମଧ୍ୟଗତ ମାରକତେ ସୁଶୋଭା ବିଭାବ ॥
 ଆଶ୍ରମ ଅନୁଭାବେ ବାଡ଼ୟେ ମାଧୁର୍ୟ ।
 ସଶୋଦା ନନ୍ଦନ କୃଷ୍ଣ ମାଧୁର୍ୟେର ଧୂର୍ୟ ॥
 ହେମ କୁଣ୍ଡ ବିଦ୍ୟନ୍ମଣି ମାଧେ ଇନ୍ଦ୍ରଗୀଳ ।
 ଲୌଳାମୟ କୃଷ୍ଣ ତେନ ଦେଖେ ଅର୍ଥିଲ ।
 ଆଦ୍ୟ ରାମେ ଭାବ ରମେ ପ୍ରେସେର ବିଲାସ ।
 ଆନନ୍ଦ ହିରାସ କହେ ଏ ଧରଣୀ ଦାସ ॥ ୨୬

ସିନି ଦେବକୀସ୍ତ ତିନିଇ ସଶୋଦାନନ୍ଦନ ଏବଂ ଶ୍ରୀରାମମ୍ଭଲେ ଗୋପୀଗଣମହ
 ବିହାରେ ତାହାରଙ୍କ ଶୋଭା ବୁନ୍ଦି ହଇଯାଇଲ ।

ସଶୋଦାନନ୍ଦନ କୃଷ୍ଣ ସହଜେଇ ମାଧୁର୍ୟେର ଧୂର୍ୟ କିନ୍ତୁ ବ୍ରଜଦେବୀଗଣମହ ମାଧୁର୍ୟ
 ବୁନ୍ଦି ହେଯାଉ ତାହାର ଆର ଅନୋର୍ଦ୍ଦୟ ସମାନ ଥାକିତ ନା । ଅର୍ଥାତ୍ ସର୍ବୋକର୍ତ୍ତା
 ଆଶ୍ରମ ହଇତ ।

ଅଭୁ କହେ ଏହି ସାଧ୍ୟା ବଧି ସୁନିଶ୍ଚର ।
 କୃପା କରି କହ ଯଦି ଆଗେ କିଛୁ ହୁଏ ॥
 ରାୟ କହେ ଇହାର ଆଗେ ପୂଛେ ହେଲ ଜନେ ।
 ଏତ ଦିନ ନାହିଁ ଦେଖି ଆହୁରେ ଭୁବନେ ॥
 ଇହାର ମଧ୍ୟେ ରାଧାର ପ୍ରେମ ସାଧ୍ୟ ଶିରୋମଣି ।
 ସାହାର ମହିମା ସର୍ବ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ବାଧାନି ॥ ୨

ପଞ୍ଚ ପୁରାଣେ । ସଥା ରାଧା ପ୍ରିୟା ବିଷ୍ଣୁ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ପ୍ରିୟଙ୍କ ତଥା ।
 ସର୍ବ ଗୋପୀୟ ଦୈତ୍ୟକା ବିଷ୍ଣୁ ରତ୍ୟନ୍ତ ବଲଭା ॥ ୨୩ ॥

ଯଥା ଯେନ ପ୍ରକାରେଣ ବିଷ୍ଣୋः ଶ୍ରୀନନ୍ଦନନ୍ଦନ୍ସ୍ୟ ପ୍ରିୟା ଗୋପାଧିକା ରାଧିକେବ,
 ତଥାତ୍ସ୍ୟ ରାଧାରୀ ପ୍ରିୟଙ୍କ କୁଣ୍ଡମେବ । ଏକା ସା ରାଧିକା ସର୍ବେଶୁ ଗୋପୀଶୁ ମଧ୍ୟେ
 ଶ୍ରୀବିଷ୍ଣୁ ଶ୍ରୀନନ୍ଦନନ୍ଦନ୍ସ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବଲଭା ସର୍ବୋତ୍ତମା ପ୍ରେସ୍‌ସୀତ୍ୟର୍ଥଃ । ମାହାଭାବ
 ସ୍ଵରୂପତ୍ରେ ପରୋଚୁତ୍ତାଂ ଚ ଅତିଶୟେଣ ପ୍ରିୟତମେ ତ୍ୟର୍ଥଃ । ଅତ୍ର ବିଷ୍ଣୁ ଶକ୍ତାନ୍ୟ
 ସାମାନ୍ୟତୋ ବୃତ୍ତି ସଶୋଦା ସ୍ତନନ୍ଧୟଃ ଇତି କ୍ଳାନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥

ଭାଗବତେ । ଆନନ୍ଦା ରାଧିତୋ ନୂଂ ଭଗବାନ୍ ହରିରୀଶ୍ୱରଃ ।

ସରୋ ବିହାର ଗୋବିନ୍ଦଃ ଶ୍ରୀତୋରୀ ମନୟ ଦ୍ରହ୍ମଃ ॥ ୨୫ ॥

କଟିଗୋପୀ ଗୋପୀଭ୍ୟଃ କଥୟତି ହେ ଗୋପ୍ୟଃ ଭଗବାନ୍ ହରିରମାନ୍ ମନୋହରଃ ।
 ଉଦ୍ଧରଃ ଅସ୍ତ୍ରଦ୍ୱାଙ୍ଗନୀୟ ରମଣୋ ନନ୍ଦକୁମାରଃ । ନୂଂ ନିଶ୍ଚିତଃ । ଅନନ୍ତା ଗୋପ୍ୟ

କାବ୍ୟମଞ୍ଜରୀ । ଉତ୍ତରେ ଉତ୍ତର ମନ ଜାନେ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତରେ ।

ଏ ପ୍ରଶ୍ନେ ରାୟେର ମନେ ଲାଗେ ଚମକାରେ ॥

ଅଭୁ ଯେଇ ପ୍ରଶ୍ନ କୈଲ ଲୋକେ ନାହିଁ ମାନେ ।

ସଂଘୋଗେ ସମଗ୍ର ରମ ତାଇ ସବେ ଜାନେ ॥

ସାହାର ଅନ୍ତରେ ହୁଏ ରାଧିକାର ଭାବ ।

ବିଯୋଗେ ସଂଘୋଗ ତାର ସହଜ ସଭାବ ॥

ବୃଷଭାନୁଜୟା ରାଧୀଯା ଆରାଧିତଃ ବଶୀକୃତଃ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ । ସମ୍ମାନ ନୋହିଅନ୍ତିମ ଗୋପ
ରମଣୀ ସମୁଦ୍ରାନ୍ତରେ କାନ୍ତାରେ ବିହାସ ତ୍ୟାଗଂ କୃତ୍ଵା ପ୍ରୀତଃ ଶ୍ରୀତିମାନମନ୍ତ୍ର
ସାଂ ଗୋପୀଃ ବୃଷଭାନୁଜାଂ ଅନୟତ୍ ନିର୍ଜଳ ସ୍ଥାନେ ରହଃ ଆପ୍ତବାନ୍ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ । ୨୪ ॥

ଇଲ୍ଲିଯେର ଶ୍ରୀ ଏକ ଅତୀତ୍ତିଯ ଆର ।
ଲିଖିଯେ କିଞ୍ଚିତ୍ ତାର ଶୁନୁ ବିଚାର ॥
ନାଁକା ତ୍ରିବିଧ ଏହି କହୁରେ ସକଳେ ।
ଅପ୍ରାକୃତ ରମ ଇହା ହିତେ ବିରଳେ ॥
ତାର ମଧ୍ୟେ ଅତୀତ୍ତିଯ ପରମ ବିରଳ ।
ପରାକର୍ତ୍ତା ଅମୁରାଗେ କରେ ଝଲମଳ ॥
ଆପନ ସଭାବ ସର୍ବେତ୍ତିର କରେ ତ୍ୟାଗ ।
କୃଷ୍ଣମୟ ଜଗ ଦେଖେ ଜଗତେ ବୈରାଗ ॥
ବିଶ୍ଵଲଙ୍ଘ ବସେ କରେ ସଜ୍ଜୋଗ ଆରାଦ ।
ସଜ୍ଜୋଗେତେ ବିଶ୍ଵଲଙ୍ଘ ବିରହ ଉନ୍ନାଦ ॥
ଅପ୍ରାକୃତ ପରାକର୍ତ୍ତା ଏହି ଭାବ ସାର ।
କୃଷ୍ଣର ବଲଭା ଇଥେ ତାର ପରିବାର ॥
ଶୁଣି ପ୍ରଭୁ ବିତର୍କେ କହୁରେ ଅନ୍ୟ ଭାସ ।
ସାହାର ଶ୍ରବଣେ ରାୟେର ଅଧିକ ଉଲ୍ଲାସ ॥ ୨୭

ବୃତ୍ତି ବଳ ଆଦି ସକଳ ଛାଡ଼ି । ଶ୍ରୀଯଶୋଦା ଶୁନକ୍ଷୟ ଯେ ହେବି ॥
ଶ୍ରୀନନ୍ଦନନ୍ଦନ ବିଷୁଣୁ ମେ ହସ । ଇହା ଛାଡ଼ା ଆର କିଛୁ ମେ ନୟ ॥
ବିଶୁଣୁପ୍ରିୟା କୃଷ୍ଣ ବଲଭା ରାଧା । ରାଧା ପ୍ରିୟା ରାଧା କୁଣ୍ଡ ମେ ସାଧା ॥
ସର୍ବ ଗୋପୀ ଦେବା କରିବେ ତାର । ମହା ଭାବିନୀର ସ୍ଵରୂପ ସାର ॥
ପରୋଡ଼ା ନିର୍ମଳ ରାଗେର ଧନି । ଅତି ପ୍ରିୟ କରି ପରାଣେ ଗନି ॥
ଶ୍ରୀନନ୍ଦନନ୍ଦନ ବିଷୁଣୁ ବଲଭା ହସ । ପ୍ରିୟା ହିତେ ପ୍ରିୟାର ସରସୀ କରି ॥
ଧରଣୀ ମାରାରେ କୁଣ୍ଡ ମେ ସାର । ଅପାର ମହିମା ନାହିକ ପାର ॥

ଶ୍ରତି କନ୍ୟାଗଣ ପ୍ରଭୃତି ସାହାରା କାମ ପରବଶ ହଇୟା ଗୋପୀ ଆମୁଗତ୍ୟେ ଗୋପୀତ ପ୍ରାପ୍ତ ହନ ତାହାରା ଗୋପୀମଣ୍ଡଳ ସମୁହେର ବହିର୍ଭୂଲେ ଅବସ୍ଥିତି କାଳେ, ରାଜେ କୁଷାନ୍ତର୍ଦ୍ଵାନେ, ପରବର୍ତ୍ତୀ ଗୋପୀମଣ୍ଡଳେର କୋନ୍ତ ଗୋପୀକେ କହିଯାଛେ ‘ହେ ଗୋପୀ, ଭଗବାନ, ଆମାଦେର ମନୋହାରି ହରି, ଆମରା କାମାମୁଗା, ଆମାଦେର ବଶୀ ଦ୍ୱିତୀୟ—ତାହାର ରୂପୈଶ୍ଵର୍ୟେ ମୁଖ୍ତା ହେତୁ ଆମରା ବାଞ୍ଚି ପରବଶ ହେଉାଯ୍ୟ, ତିନି ଆମାଦେର ରମଣ ରୂପେ ନନ୍ଦକୁମାର—ଅର୍ଥାଏ ରମଣ ଜ୍ଞାନ ସେ ଆନନ୍ଦ ତାହାତେ ସାହାର ଉତ୍ସପତି ମେଇ ବସ୍ତ ରୂପଇ ହଇୟାଛେ । କିନ୍ତୁ ହାଯ ! ଆମରା ଗୋପରମଣୀ ତିନି ଗୋପୀରମନ ହଇୟାଓ ଏମନ ନିଶାୟ ଆମାଦିଗକେ କାନ୍ତାରେ ତ୍ୟାଗ କରିଯା, ଐ ଗୋପୀ, ସାହାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ରୂପ—ଭକ୍ତ୍ୟାଦିଗୁଣେ ସ୍ଵପ୍ରକାଶ ହଇୟା ତାହାତେ ଅର୍ଥାଏ ତତ୍କପ ସ୍ଵପ୍ରକାଶ ରୂପେ ପୂର ନିର୍ମାଣ କରତ ମେଇ ପୁରେ ଜୟାଗ୍ରହଣ କରିଯା, ରାଧ୍ୟ ଭକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଗୋପୀରମଣକେ ବଶୀଭୂତ କରିଯାଇଛେ । ଆର ଗୋପୀନାଥ ଓ ମେଇ ପ୍ରେମାରାଧନପରା ଗୋପୀ ରାଧିକାକେ ରହଣ୍ଡେର ରହସ୍ୟେ ଲଇୟା ଲୁକାଇଲେନ । ଇହାର ତାଙ୍ଗର୍ଯ୍ୟ ତରଳ ଅମୁରାଗ ଛଡାଇୟା ଥାକେ ଗାଡ଼ ଅମୁରାଗ ଏକମାତ୍ର ରହସ୍ୟ ସ୍ଥାନେ ଆବଦ୍ଧ ହୟ ।

ଏଥନ ପ୍ରେମିକେ ପ୍ରେମିକେ ପରିଚୟ ଆରଣ୍ୟ ହଇଲ, ଅତଏବ ରାମାନନ୍ଦ ରାୟ ଓ ମହାପ୍ରଭୁ ଉଭୟଙ୍କେ ସମ୍ୟକ ସୁଧିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିତେ ଲାଗିଲେନ । ମହାପ୍ରଭୁ ନିକାରାରେ “ଏହି ସାଧ୍ୟାବଧି ସୁନିଶ୍ଚୟ” ଅର୍ଥାଏ ଏହି ବସ୍ତ ହେ ସୁନିଶ୍ଚୟ ଅତଏବ ସାଧ୍ୟାବଧି ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତେ ଉପନୀତ ହଇୟା ଅନ୍ଧଚାଳେ ‘ଇହାର ଆଗେ ଆର କିଛୁ ଆଛେ କିନା କୁପା କରିଯା ବଳ ଏହିରୂପ କହିଯାଛେ । କୁପା ଶବ୍ଦ ପ୍ରୋଗେ ଦୈନ୍ୟ ଓ ଆରଓ ଆଗେ ସାହା ଆଛେ ତାହା ଆମାର ଅବିଦିତ ନାହିଁ ଆମାର ନିକଟ ପ୍ରକାଶ କରିତେ କୁପଣ୍ଠା କରିଓ ନା ଇହାଇ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୂଚିତ ହଇଲ । ଏହି ସାଧ୍ୟାବଧି ପ୍ରେମାର ଆଗେ ସେ ବାର୍ତ୍ତା ତାହା ସୁଧାଇବାର ପାତ୍ର ଜଗତେ ଆଛେ ଏତଦିନ ତାହା ଆମି (ରାମାନନ୍ଦ ରାର) ଜାନିତାମ ନା । ତୁମି ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ରୂପେ ମେଇ ପାତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖିଯା ଆର ବଲିତେ ଅପେକ୍ଷା କି କରିବ । ଇହା ରାମାନନ୍ଦ ମୁଖେ ବଲିଲେନ ବଟେ କିନ୍ତୁ ମେଇ ପାତ୍ର ବସ୍ତ ବର୍ତ୍ତମାନ କି ନା ହିଁ ନିକାର ଜାନିବାର ଜନ୍ୟ କଥିନ୍ତି ସଙ୍କୋଚେ କହିଲେନ,

“ଇହାର ମଧ୍ୟେ ରାଧାର ପ୍ରେମ ସାଧ୍ୟ ଶିରୋମଣି ।

‘ଧାହାର ସହିମା ସର୍ବ ଶାନ୍ତିତେ ବାଧାନି ।’”

ଶାନ୍ତ୍ରେ ଯାହା ବିଦିତ ସେଇ ରାଧାପ୍ରେମ ସାଧ୍ୟଶିରୋମଣି ବଲିଆ ଅବିଦିତ ରାଧା
ରାଧା ପ୍ରେମକେ ଗୋପନ କରିଲେନ ।

ପ୍ରେମେ ପରିମାଣ ନାହି ନାହି ଲୌକିକତା ।

ଶକ୍ତା ଘୋଗ ନାହି ତାଥେ ଅନୁରାଗ ସଥା ॥

ଶ୍ରୀବଗେ ନସ୍ତନେ ମନେ ଜାନିବାରେ ନାରେ ।

ବାହ୍ୟ ବସ୍ତ୍ର ନହେ ସେହ ବୁଦ୍ଧି ଅଗୋଚରେ ॥

ଶୁଦ୍ଧ ବୁଦ୍ଧି ଯାର ତାର ରତି ବୁଦ୍ଧି ହୟ ।

ଅନୁଭବେ ବସ୍ତ୍ର ଜାନି ଅନ୍ତରେ ରାଧୀର ॥

ପ୍ରଣୟେର ପାର ରାଗ ଅନୁରାଗ ନାମ ।

ପ୍ରେମ ଅନୁରାଗେ ଗୋପୀ ଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରେମଧାର ॥

ଆଦ୍ୟ ସେ ଶୃଙ୍ଗାର ରସ ରାନେ ପରଚାର ।

ସାରଦୀୟ ରାନେ ହୟ ପ୍ରେବର୍ତ୍ତ ଶୃଙ୍ଗାର ॥

ପରକୀୟା ରସ ଦେଥ ହୟ ତାର ପୀର ।

ବ୍ରଜବିନ୍ଦୁ ଅନ୍ୟତ୍ର ନୀ ଦେଖି କୋଥା ଆର ॥

ବ୍ରନ୍ଧ ହୈତେ ଜଗଂ ସର୍ବ ମାୟାର ପ୍ରକାଶ ।

ମାୟିକ ଜଗତେ କୋଥା କୁକ୍ଷେର ବିଲାସ ॥

ବ୍ରନ୍ଧ ପରେ ତାର ପରେ ନନ୍ଦେର ଛୁଲାଳ ।

ବ୍ରଜ ରମଣୀ ଚିତ୍ତେ ଧେନ ସେ ଶୁଲାଳ ॥

ଛୁଲାଳ ଶୁଲାଳ ମିଲି ପ୍ରେମେର ଶୃଙ୍ଗାର ।

ଯାହାତେ ପରମ ରସ ପରକୀୟା ସାର ॥

ଆଜ୍ଞାୟ ପ୍ରଚାର ହୟ ପରକୀୟା ଦ୍ୱାରେ ।

ପରକୀୟା ରସ ବସ୍ତ୍ର ଆଜ୍ଞାୟ ସଙ୍କାରେ ॥

ସଙ୍କାରେ ଶ୍ରୀକଟ ଆଜ୍ଞା ଜଗତେ ବିଲାସ ।

ଜଗଂ ସେ ବ୍ରଜ ହୟ ତାହାର ପରଶେ ॥

ଅତ୍ରେବ ବ୍ରଜ ବିନୁ ଅନ୍ୟତ୍ର ନହେ ବାସ ।

ପ୍ରେମେର ଲହରୀ କହେ ଏ ଧରଣୀ ଦାସ ॥

ଉଲ୍ଟା କଥା କହିଯା ଭରେ ଫେଲିବାର ମାନସେ ପଞ୍ଚାନ୍ତରକେ ବୁଝିବାର ଯେ ଚେଷ୍ଟା
ତାହାକେ ବିତର୍କ ବଲେ ।

ପ୍ରଭୁ କହେ ଆଗେ କହ ଶୁଣିତେ ପାଇ ଶୁଖେ ।
 ଅପୂର୍ବାମୃତ ନଦୀ ବହେ ତୋମାର ଶୁଖେ ॥
 ଚୁରି କରି ରାଧା ନିଳ ଗୋପୀଗଣ ଡରେ ।
 ଅଞ୍ଚାପେକ୍ଷା ହୈଲେ ପ୍ରେସେର ଗାଢ଼ ତାନାଙ୍କୁରେ ॥
 ରାଧା ଲାଗି ଗୋପୀ ସଦି ସାକ୍ଷାତ୍ କରେ ତ୍ୟାଗ ।
 ତବେ ଜାନି ରାଧାଯ କୁଷେର ଗାଢ଼ ଅନୁରାଗ ॥ ୨୮

କାବ୍ୟମଞ୍ଜରୀ । ସଦ୍ୟପି ରାଧା କୁଷେର ପରମ ପ୍ରେସ୍‌ଦୀ ।
 ଚୁରି କରି ଲୈଲ କେନ ଅନ୍ୟ ଭୟ ବାସି ॥
 ବିନା ଅପିକ୍ଷାର ଗୋପୀ ତ୍ୟଜିଲେ ସାକ୍ଷାତ୍ ।
 ଗାଢ଼ ଅନୁରାଗ ତବେ ହଇତ ବିଦ୍ୟାତ ॥
 ସମତାର ହୁଇ ମନ ଶୁଖ ପରେ ପ୍ରୀତ ।
 ତବେ କୁଷେ ଦେଖି କେନ କପଟ ଚରିତ ॥
 ଶୁଣିଯେ ରାସେର ମନେ ପରମ ଉତ୍ସାସ ।
 କରିବେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଯାହେ ବିତର୍କ ବିନାଶ ॥ ୧୮

“ପ୍ରଭୁ କହେ” ଅବଧି “ଗାଢ଼ ଅନୁରାଗ” ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମହାପ୍ରଭୁ ରାମାନନ୍ଦ ରାୟଙ୍କେ ବିତର୍କେ କହିଯାଇଲେନ । ଜାନିଯା ଆସ୍ଵାଦନ ଜଣ୍ଯ ଯେ ଶୁଖ ତାହାଇ ପ୍ରକୃତ ଶୁଖ, ଆର ଅଜାନତ ଆପନା ହଇତେ ଉତ୍ପର ଶୁଖ ଶୁଖି ନହେ କାରଣ ତାହା ପୁନରାବ୍ରାତ ଅଜ୍ଞାତସାରେ ହୁଥେ ମିଳାଇଯା ସାମ୍ରାଜ୍ୟ । ଅତଏବ ମହାପ୍ରଭୁ କହିଲେନ, ହେ ରାମାନନ୍ଦ ତୋମାର ବାକ୍ୟରୂପ ରମେର ନଦୀତେ ଅପୂର୍ବ ଅମୃତ ପ୍ରବାହିନୀ ଉତ୍ତର ଉତ୍ତର ପ୍ରବାହିତ କରିଯା ଶୁଖ ଦାଓ । ଇତ୍ୟାକାର ପ୍ରଶ୍ନେ ଯେ ଆଦ୍ୟ ରମେର ଉତ୍ତରେ କରିଯା ପ୍ରଶ୍ନ କରା ହଇଯାଛେ ଇହାଇ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୟ ଆର ଏହି ପ୍ରଶ୍ନାନ୍ତର୍ଗତ ଯାହା ତାହା ସମ୍ପଦ ଆମି ଜାନି ଏହି ସଙ୍କେତ କରିଯା ଆହୁ ଆଗେ ବଲିତେ କହିଯାଛେନ ।

ଦାରଦୀର୍ଘ ରାସେ କୁଷ ରାଧା ଚୁରି କରେ ।
 ସାକ୍ଷାତ୍ ନା ନିଳ ତାରେ ଗୋପୀଗଣ ଡରେ ॥

ରାସ କହେ ତୋହା ଶୁନ ପ୍ରେମେର ମହିମା ।

ତ୍ରିଜଗତେ ରାଧା ପ୍ରେମାର ନାହିକ ଉପମା ॥

ଗୋପୀଗଣେର ରାମ ନୃତ୍ୟମଣ୍ଡଳୀ ଛାଡ଼ିଯା ।

ରାଧା ଚାହି ବନେ ଫିରେ ବିଲାପ କରିଯା ॥ ୨୯

ଗୀତଗୋବିନ୍ଦେ । କଂସାରି ରପି ସଂସାର ବାସନା ବନ୍ଦ ଶୃଂଖଲାଂ ।

ରାଧା ମାଧ୍ୟାଯ ହୃଦୟେ ତ୍ୟାଜ ବ୍ରଜମୁନ୍ଦରୀଃ ॥ ୨୫

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଉତ୍କର୍ଷମାହ । କଂସାରି ଶ୍ରୀନନ୍ଦନନ୍ଦନ କୁଚିତ୍ତାଂ । ହୃଦୟେ ସୌଯାନ୍ତରି
ରାଧାଂ ବୃଷଭାନୁ ତନର୍ଥାଂ ଆଧ୍ୟାତ୍ମା ଆସମ୍ୟକ ପ୍ରକାରେଣ ହୃଦୟେ ଧୂର୍ବା ବ୍ରଜମୁନ୍ଦରୀ,
ବ୍ରଜାଙ୍ଗନାଃ ନିଶିକାନ୍ତାରେ ତେତ୍ୟାଜିତବାନୁ ଅର୍ଥାଂ ହୃଦୟେ ତନ୍ଦାରଣ ପୂର୍ବକଃ
ଶାରଦୀୟ ରାମାନ୍ତରିକ୍ଷଫୁର୍ତ୍ତା ଚଲିତ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ । ରାଧାଂ କୀର୍ତ୍ତନାଃ ଅପି ନିଶ୍ଚଯେଣ
ପୂର୍ବାନୁଭୂତ ଶୃତ୍ୟପହାପିତା ବିଷୟମୂଳ୍କା ବାସନା ସମ୍ୟକ ସାରଭୂତଯା ଆକ୍ରମିତ
କୁପାଂ ପରମାଶ୍ରମ ମିତ୍ୟର୍ଥ । ସଥା କଞ୍ଚିତ ବିବେକୀ ପୁରୁଷଃ ତାରତମ୍ୟେ ସାରବଞ୍ଜ
ନିଶ୍ଚଯାଂ ତଦେକ ଚିତ୍ତଃ ତମନ୍ୟଂ ସର୍ବଃ ତ୍ୟାଜତି ତଥାମପି ତାଙ୍କ ତ୍ୟାଜ
ଇତ୍ୟଭିପ୍ରାୟଃ । ୨୫

ସରମ ବାଶ୍ରମୀ ରାମେ ସାପେକ୍ଷାନୁ ରାଗ ।

କାମ ବୃତ୍ତି ବଲ ହେତୁ କାପଟେର ଦାଗ ॥

ତରଲ ତରଲ ତାଇ ଗାଢ଼ତା ନା କ୍ଷୁରେ ।

ଅପେକ୍ଷା ଲାଗିଯା ଭୟେ ଆସେ ସାଯ ଫିରେ ॥

ନିକଳିପେକ୍ଷ ହୈଲେ ଅନୁରାଗ ଗାଢ଼ ହସ ।

ଅଗ୍ର ଶ୍ଵିତ ଜାନେ ଅନୁରାଗ କ୍ଷୀଣ କର ॥

ଗୋପୀ ରମ ରାଧା ରମ ସକ୍ଷାତେ ସାକ୍ଷାତେ ।

ସାକ୍ଷାତେ ତେଜୟେ କୁଷ ଗୋପନପେକ୍ଷାତେ ॥

ତବେ ଜାନି ଗୋପୀତ୍ୟାଗ କୈଲ ରାଧା ଲାଗି ।

ତବେ ଜାନି ରାଧାର କୁଷ ଦୃଢ଼ ଅନୁରାଗୀ ॥

ଏମତ ନା ହୈଲେ ବୁଝ ସେ କାଳେ ତଥନ ।

ସଞ୍ଚୋଗ ବିଲାସ ରମ ଥଣ୍ଡିତ ଲକ୍ଷଣ ॥

ଶୀତଗୋବିନ୍ଦେ । ଇତଞ୍ଚତ ଶାମଲୁଷ୍ଟ୍ୟ ରାଧିକା-

ମନ୍ଦ୍ରବାଣ ବ୍ରଗଥିନ୍ନ ମାନସଃ ।

କୃତାମୁତାପଃ ସକଲିନ୍ଦ ନନ୍ଦିନୀ-

ତଟାନ୍ତ କୁଞ୍ଜେ ବିଷମାଦ ମାଧବଃ ॥ ୨୬

ତଦନନ୍ତରଂ କୃତ୍ୟ ମାହ । ମାଧବଃ ଶ୍ରୀରାମବିହାରୀ । ଈତୋ ତଞ୍ଚାଃ ଶ୍ରୀରାମ
ମଣ୍ଡଳାଃ । ତତଞ୍ଚାଃ ସର୍ବଦିକ୍ଷାଃ ତାଃ ରାଧାଃ ଅନୁଷ୍ଟ୍ୟ ଅନ୍ଵେଷଣଃ କୃତ୍ୟ ଅପ୍ରାପ୍ତା ।
ଅନ୍ତର୍ବାଣ ବ୍ରଗଥିନ୍ନ ମାନସଃ କନ୍ଦର୍ପବାଣେନ ବ୍ରଗ ଥିନ୍ନଃ ଦୁଃଖିତଃ ମାନସଃ ଯମା ଏବତ୍ତୁ-
ସନ୍ ସ ରାମବିହାରୀ ରାମମଣିହିତ୍ୱା ରାଧାମାଆପ୍ତାଃ କଲିନ୍ଦନନ୍ଦିନୀ ତଟାନ୍ତ କୁଞ୍ଜେ
ସମୁନାତୀରେ କାନନ କୁଞ୍ଜେ ବିଷମାଦଃ । ୨୬

ଏହି ହୁଇ ଶ୍ଳୋକେର ଅର୍ଥ ବିଚାରିଲେ ଜାନି ।

ବିଚାରିତେ ଉଠେ ଯେନ ଅମୃତେର ଥିଲି ॥

ଶତ କୋଟି ଗୋପୀ ସଙ୍ଗେ ରାମ ବିଲାସ ।

ତାର ମଧ୍ୟେ ଏକ ମୂର୍ତ୍ତେ ରହେ ରାଧା ପାଶ ॥

ସାଧାରଣ ପ୍ରେମ ଦେଖି ସର୍ବତ୍ର ସମତା ।

ରାଧାର କୁଟିଲ ପ୍ରେମା ହଇଲ ବାମତା ॥

କ୍ରୋଧ କରି ରାମ ଛାଡ଼ି ଗେଲା ମାନ କରି ।

ତାରେ ନା ଦେଖିଯା ବ୍ୟାକୁଳ ହୈଲା ହରି ॥

ସମ୍ୟକ ବାସନା କୁଞ୍ଜେର ଇଚ୍ଛା ରାମ ଲୀଲା ।

ରାମ ଲୀଲା ବାସନାତେ ରାଧିକା ଶୃଞ୍ଜଳା ॥

ତାହା ବିନା ରାମଲୀଲା ନାହି ଭାବ ଚିତେ ।

ମଣିଲୀ ଛାଡ଼ିଯା ଗେଲା ରାଧା ଅନ୍ତେଷ୍ଟିତେ ॥

ବିଶ୍ରମ ରମାଭାବେ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ତାହାତେ ।

ଦୁଃଖ ମିଳି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁରାଗ ଘାଥେ ॥

ପ୍ରବାସେ ବିତର୍କଭାବ ବିଶ୍ରମ ନାଶେ ।

ଧରଣୀ ଆଶ୍ରମ ତାଇ କୈଲ ସେଇ ଆଶେ ॥ ୨୮

ଇତ୍ସତ ଭ୍ରମି କାହା ରାଧା ନା ପାଇସା ।
 ବିଷାଦ କରେନ କାମ ବାଣେ ଶ୍ରୀମ ହଞ୍ଚା ॥
 ଶତକୋଟି ଗୋପୀତେ ନହେ କାମ ନିର୍ବାପନ ।
 ଇହାତେହି ଅନୁମାନି ଶ୍ରୀରାଧିକାର ଶୁଣ ॥ ୩୦

କାବ୍ୟମଞ୍ଜରୀ । ଶର୍ବ ବସନ୍ତ ଦୁଇ କାଳେ କୈଲ ରାମ ।
 ସାରଦୀସ ରାମ କରି ଗମନ ପ୍ରବାସ ॥
 ଶ୍ରୀରାଧିକାର ସମ ଶୁଣ କୋନ ନାହିକାତେ ।
 ଆଛେ କିନା ଆଛେ ହସ ଏକାମନା ଚିତେ ॥
 ମଥୁରା ଦ୍ୱାରକା ପୁରେ ନାନାବିଧ ରଙ୍ଗ ।
 କରିଲ ସତନେ କଷତ ରମଣୀର ସଙ୍ଗ ॥
 ଶ୍ରୀରାଧାର ସମ ଶୁଣ ନା ଦେଖି କୋଥାଯ ।
 କାମନାବାଡ଼ିଲ ବ୍ରଜେ ଦେଖି ଗୋପୀକାସ ॥
 ବସନ୍ତ ସମସ ଆସି ରାମ ଆବରଣ ।
 ଶତ କୋଟି ଗୋପୀ ଆନି ରାମେ ଅବେଶିଗ ॥
 ଶ୍ରୀରାଧିକା ସୁଥେଶ୍ଵରୀ ତାର ସୁଧ ଗଣ ।
 ଶ୍ରୀରାମ ମଞ୍ଜଲେ ରାମ କରେ ଦରଶନ ॥
 ତାର ମଧ୍ୟେ ଏକ ସୁଧ ରହେ ରାଧା ପାଶେ ।
 କୁଷଙ୍ଗ ରାମ କରେ ଦେଖି ପରମ ହରିଷେ ॥
 ରାଧା ଅଞ୍ଚ କିରଣ ସୁଗନ୍ଧ ମନୋରମେ ।
 ରମରେ କୁଷେର ମନ ଅଞ୍ଚ ଗୋପୀ ସନେ ॥
 ତାମବାବ ପରମ୍ପର ସନ୍ତୋଗେତେ ମନ ।
 ଏକେର ମିଳନେ ଆନେ ନା କରେ ସତନ ॥
 କୁଷଙ୍ଗ ପରିଶ୍ରମ କରେ ନାହି ଭାବ ଚିତେ ।
 ସାଧାରଣ ପ୍ରେମ ରାଇ ଦେଖେ ସର୍ବତ୍ରେତେ ॥

ନିଜ ସଥୀ ବିମୁଖ ନିରଥି ହୈଲ ମାନ ।
 ବିଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରେମେତେ ନହେ ସାଧାରଣ କାମ ॥
 ମାନେ ରାସ ଦରଶନେ ହଇଲ ବିମୁଖ ।
 ଶ୍ଵାନ ପରିତ୍ୟାଗ କୈଳ ମନେ ଭାବି ଦୃଥ ॥
 କୁଷଙ୍ଗ ମନଃକାମ ଜୀନିବାରେ ରାଧା ଗୁଣେ ।
 ଶତ କୋଟି ଗୋପୀ ହୈତେ ନା ହୈଲ ପୁରଣେ ॥
 ଅନ୍ତରେ ବାଡ଼ିଲ ଶୋକ ଆକୁଳ ହଇଯା ।
 ଇତ୍ସୁତଃ ଭର୍ମୀ ବୁଲେ ରାଧା ଅବେଦିଯା ॥
 ଶୋକଭାବ । ଇଷ୍ଟନାଶ ଅନିଷ୍ଟକେ ରନ ପରି କିଛୁ ନା ରସାୟ ।
 ଶୋକଭାବ ଜୀନ ନ କିଛେ ସୋ ଜଗଜନମେ ଆଯ ॥
 କଂସ ଶକେ ରୋଗ ଶୋକ ଦୃଥ ଭବ ଭୟ ।
 କୁଷଙ୍ଗ ସ୍ପର୍ଶେ ତାର ଲେଶ କଢ଼ ନାହି ରୟ ॥
 ତଥାହି । କଂସ ରୋଗେ ଚ ଶୋକେ ଚ ଦୁଷ୍ଟେ ଚାପି ଭବ ଭୟ ।
 ହେନ କୁଷଙ୍ଗ ରାଧା ପ୍ରେମେ ଶୋକେତେ ଆତୁର ।
 ଏଇ ପ୍ରେମ ବିନା କୁଷଙ୍ଗ ପ୍ରାପ୍ତି ବହ ଦୂର ॥
 ଶୁନିଯା ପ୍ରଭୂର ମନେ ଆନନ୍ଦ ବାଡ଼ିଲ ।
 ଶୁନିବାରେ କୁଷଙ୍ଗ ତ୍ୱର ପୁନ ପ୍ରାପ୍ତ କୈଳ ॥ ୨୯ । ୩୦

ରମେ ରାସ ସରମ ବମସ୍ତ ଇଥେ ଜୀନି ।
 ମହାସତ୍ତ୍ଵା କାମ କୁଷଙ୍ଗ ବିଲାସ ତାଥେ ମାନି ॥
 କାମ ରମେ ଭାବ ହୟ ତାହାତେ ଉଲ୍ଲାସ ।
 ମେହି ଦେ ଶୃଙ୍ଗାର ନାମ ରମେର ବିଲାସ ॥
 ରମେର ବିଲାସେ ରାସ ମଣ୍ଡି ବନ୍ଧନ ।
 ଅମୁଭାବେ ଶତକୋଟି ଗୋପୀର ଘଟନ ॥
 ସତ ଗୋପୀ ତତ କୁଷଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଜଡ଼ା ॥
 ଅନ୍ତର୍ମୁଖିତ ପଦ୍ମ ମଧ୍ୟ ନୀଳ ପଦ୍ମ କୋଡ଼ା ॥

ପଦ୍ମେ ପଦ୍ମ ମଧୁ ଖାସ ତାହେ ପଦ୍ମ ପୋଷେ ।
 ଗୋପୀ ଭାବେ ରାସ ରମେ କୃଷ୍ଣ କାମ ତୋଷେ ॥
 ବହୁ ମଣ୍ଡଳ-କୁଣ୍ଡଳୀ ଭାବ ଅନୁରାପ ।
 ଯୋଗ ମାୟା ରଚେ ରାସ ରମେର ସ୍ଵରୂପ ॥
 ତାହାତେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ କୃଷ୍ଣ ହନ ସ୍ଵପ୍ରକାଶ ।
 ଇଚ୍ଛା ମନେ ଆସ୍ତାଦିତେ ରମେର ନିର୍ଯ୍ୟାଶ ॥
 ଇଚ୍ଛାମୟୀ ରାଧା ରୂପ ଶୁଣେ ଆକର୍ଷିଲ ।
 ମଣ୍ଡଳୀ ଛାଡ଼ିତେ କୃଷ୍ଣ ଯାହେ ମନ କୈଲ ॥
 ପ୍ରକ୍ଷଟ ଛାଡ଼ିତେ ନାରେ ଗୋପୀରେ ଡରାୟ ।
 ରାଧାରୂପ ଚୁରି କରି ସ୍ଵରୂପେ ମିଶାୟ ॥
 ସାପେକ୍ଷାଲୁରାଗ ତାହେ କାମ ସଜ୍ଜା ଜାରେ ।
 ତଥି ଲାଗି ପ୍ରବାସ କୃଷ୍ଣେର କାମ ତରେ ॥
 ପରବାସେ ରାଗ ଭାବ ଅନୁ ବିଚାରିଯା ।
 ଲାଲସା ବାଢ଼ିଲ ହିଯା ଶ୍ରୀରାଧା ଲାଗିଯା ॥
 ତାଥେ ଅନୁରାଗ ବାଡ଼େ ନିତି ନବ ନବ ।
 ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିତେ ଚାହେ ରାଧା ଅନୁଭବ ॥
 ତାହା ଲାଗି ନବ ବୁନ୍ଦାବନ ଦ୍ଵାରକାୟ ।
 ରାଧା ସାଧ୍ୟ କୈଲ ବ୍ରଜେ ପାଇତେ ରାଧିକାମ୍ଭ ॥
 ଅନୁଭବେ ଭାବୋଲ୍ଲାସ ବ୍ରଜ ପ୍ରତି ମନ ।
 ବସନ୍ତ ସମୟ ପାଇ ପୁନ ଆଗମନ ॥
 ବାସନ୍ତୀ ରାସ ବିଲାସ ଇଚ୍ଛା କୃଷ୍ଣ ମନେ ।
 ଜାନିଯା ମେ ଇଚ୍ଛା ଶକ୍ତି କରି ସମାଧାନେ ॥
 ନାହିଁ ଯୋଗ କ୍ରିୟା ହିଥେ ଯୋଗ ମାୟା ଶକ୍ତି ।
 ଏ ରାସ ବିଲାସେ ମାତ୍ର ଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି ॥
 ସନ୍ତୋଗ ବିଲାସେ ବିଶ୍ଵଲଭେତ୍ର ବିକାଶ ।
 ଦେଖାବାରେ ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି କୈଲ ପରକାଶ ॥
 ବାସନ୍ତୀ ରାସେତେ ଗୋପୀ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଭଜେ ।
 ଭଜିତେ ଭାଙ୍ଗିଲେ ଭାବ ଶୁଦ୍ଧ ନହେ କାଜେ ॥

ରାଧାକୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ ତାର ନିଜଗଣ ସନେ ।
 ରାଧାଭାବେ ରାଧା ପାଶେ ଦେଖେ ଏକ ମନେ ॥
 ବିଭୋଲ ଗୋପିନୀଗଣ ନା ଜାନେ ସଞ୍ଚୋଲ ।
 ରମାବେଶେ ସେଇ ଶୁଦ୍ଧ ବେଡ଼ା ଭୟ ଜାଲ ॥
 କେହ କାରେ ନାହି ହେରେ ରମେ ଚର ଚର ।
 କୃଷ୍ଣ ଶୁଦ୍ଧ ମନେ ନାହି କାପେ ଥର ଥର ॥
 ରମ ଭଙ୍ଗ ଦେଖି ରାଇ ବିମୁଖ ହଇଲା ।
 ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ତାର ସନେ ମଣ୍ଡଳୀ ଛାଡ଼ିଲା ॥
 ଶ୍ରୀରାଧିକା ମାନ ଭାବେ ହଇଲା ଥଣ୍ଡିତ ।
 ଯାଥେ ସାଧାରଣ ଦେଖେ କୁକୁର ଚରିତ ॥
 ଅକ୍ଳେଶ କେଶବ ମୁଢ଼ ଏହି ରାଧା ଭାବେ ।
 ମୁଢ଼ ମଧୁମନ କ୍ଳେଶ କର ଅମୁଭବେ ॥
 ଥଣ୍ଡିତା କଲହେ ଯାଏ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅନ୍ତର ।
 ରାଧାର ବିରହେ କୃଷ୍ଣ ହଇଲା କାତର ॥
 ସେ ଭାବ ଜାନିଯା ଲେଖେ କବି କରିଲେବୁ ।
 ଶୁଲଗିତ ଛନ୍ଦାବଲୀ ଯାଥେ ପଦ୍ମାଦେବ ॥
 ବୁଝଇ ମରମ ସାଧୁ ସଙ୍ଗେ ମନ ଦିଯା ।
 ଶୁଦ୍ଧଦାର୍ଥ ଲାଭେ ଅଛୁଲିତ ହବେ ହିୟା ॥
 ଧରଣୀ କହିଛେ କଥା କହିତେ ନା ଜାନି ।
 ନିଜ ହିୟା ବୁଝାଇତେ କରି ଟାନାଟାନି ॥ ୧
 ଇତଃ ହେଥା ତତୋ ସେଥା ଏମତି ବୁଝାଇ ।
 ଇତନ୍ତତୋ ଇଞ୍ଜିତେ ସେ କୋନ ହାନ କର ॥
 ଇତଃ ରାମେ କୃଷ୍ଣ କାମ ଜଗତ ସଫଳ ।
 ତତୋ ଭାବ ରାମେ ସେବେ ଗୋପୀର ମଣିଲ ॥
 ଏକେ ରମ ରାମ ଆରେ ଭାବ ରାମ ଶଲୀ । ,
 ଗୋପୀ ସନେ କୃଷ୍ଣ କ୍ରୀଡ଼ା ବାନ୍ଧିଯା ମଣିଲୀ ॥
 ତାଥେ ଇଥେ ଅମୁସରି ଗୋପୀକାର ଗଣ ।
 ରାଧା ଭାବ ଲାଭ ନହେ ତାହେ ଉନମନ ॥

ରାଧାର ସ୍ଵଭାବ ଭାବେ କୃଷ୍ଣ କାମ ମୟ ।
 ଅନନ୍ତେର ପଞ୍ଚବାଣେ କ୍ଷିଣି ମନ ହୟ ॥
 ବାଗବିନ୍ଦ ବ୍ରଣ କ୍ଷୀର ଅନୁତପ୍ତ ହିୟା ।
 କଲିନ୍ଦ ନନ୍ଦିନୀ ବହେ ବୁକଦରବିୟା ॥
 ପ୍ରବାହିନୀ ତୌରେ ତଟେ ଅନ୍ତ କୁଞ୍ଜେ ବସି ।
 ବିଷାଦେ ଆପବେ ତଥା ମାଧ୍ୱ ପ୍ରବାସୀ ॥
 ଉନ୍ମାଦ ଲକ୍ଷଣେ ସେଇ ସଲେ ମେହି କରେ ।
 ବନେ ବନେ ରାହି ଚାହି କୁଞ୍ଜେ କୁଞ୍ଜେ ଫିରେ ॥
 ପ୍ରେମ ଅନୁରାଗ ବିନ୍ଦୁ ତାର ଶୈୟ ନୟ ।
 ବ୍ରଜେଶ୍ଵର ଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରେମ ରାଧାର ହନ୍ୟ ॥
 ରାଧାର ହନ୍ୟ ଧରେ କରେ ଅନୁରାଗ ।
 ନିପଟିଆ ସାମ୍ବ ତାର ସତ କାମ ଦାଗ ॥
 ନିଦାଗ ନିଧାର ପ୍ରେମ ଭବେ ଜ୍ଞାନି ହୟ ।
 ଧରଣୀ କହିଛେ ସବେ ଚରଣ ଆଶ୍ୱର ॥ ୨ ॥
 କଂସାରି କୃଷ୍ଣର ଶୋକ ବଡ଼ ଅସ୍ତ୍ରବ ।
 କି କଥା ବଲେ ଗ୍ରହେ କର ଅନୁଭବ ॥
 ଶୁରଣେ ଦର୍ଶନେ ସ୍ପର୍ଶେ ଶୋକ ତାପ ହରେ ।
 ହେନ କୃଷ୍ଣ ଶୋକ ଇହା କି ବୁଝ ଅନ୍ତରେ ॥
 ଇଷ୍ଟେ ସାର ସିକୀ ରାଗ ସ୍ଵରୂପ ଲକ୍ଷଣ ।
 ଇଷ୍ଟେ ଆବିଷ୍ଟତା ତଟଙ୍ଗୀ ଲକ୍ଷଣ କଥନ ॥
 କୃଷ୍ଣ ଇଷ୍ଟ ରାଧା ରାଧା କୃଷ୍ଣ ଇଷ୍ଟ ହୟ ।
 ସାରସିକୀ ଇଷ୍ଟମୟୀ ରାଗାୟିକା କୟ ॥
 ଇଷ୍ଟେ ଗାଢ଼ ତୃଷ୍ଣା ତାର ଆଛେ ଅନୁକ୍ଷଣ ।
 ଆବିଷ୍ଟ ହିୟା କରେ ସଦା ଆରାଧନ ॥
 ତାହେ ଶକ୍ତା ଯୋଗ ନାହି ନାହି ପରିମିତି ।
 ଅନୁରାଗେ କୃଷ୍ଣ ବାନ୍ଧା ହୁଦେ ନିତ୍ୟ ସ୍ଥିତି ॥
 ବାହିବେ ସଦାହି ବାମ୍ୟ ବକ୍ର ବ୍ୟବହାର ।
 ଯାହାତେ ରାଗିନୀ ରାଗ ବାଡ଼େ ଅନିବାର ॥

ପ୍ରଭୁ କହେ ସାହା ଲାଗି ଆଇଲ ତୋମା ହାନେ ।
 ସେଇ ସବ ତତ୍ତ୍ଵ ବସ୍ତୁ ହୈଲ ମୋର ଜ୍ଞାନେ ॥
 ଏହି ତ ଜାନିଲ ସାଧ୍ୟା ବଧି ସୁନିଶ୍ଚଯ ।
 ଆଗେ କିଛୁ କହ ମୋର ଶୁଣିତେ ମନ ହୟ ॥
 କୁଷେର ସ୍ଵରୂପ କହ ରାଧାର ସ୍ଵରୂପ ।
 ରସ କୋନ ତତ୍ତ୍ଵ ପ୍ରେମ କୋନ ତତ୍ତ୍ଵରୂପ ॥
 କୃପା କରି ଏହି ତତ୍ତ୍ଵ କହତ' ଆମାରେ ।
 ତୋମା ବିନା ଇହା କେହ ନିର୍ମଳିତେ ନାରେ ॥

ଦେ ରାଗ ଧରିତେ କୃଷ୍ଣ ନାରେ କୋନ ମତେ ।
 ସାପେକ୍ଷ ପ୍ରେମେତେ ରାଗ ନାହି କ୍ଷୁରେ ଚିତେ ॥
 ଅତଏବ ଇଷ୍ଟେ ତାର ଗାଢ଼ ତୃକ୍ଷା ନାହି ।
 କାର୍ଯ୍ୟାନ୍ତିକା କୃଷ୍ଣ କରି ଇଥି ଲାଗି ଗାଇ ॥
 ଇଷ୍ଟେ ଆବିଷ୍ଟତା ନାହି ଅନ୍ୟତ୍ର ବିଲସେ ।
 ଶ୍ଵତ୍ତ କୋଟି ଗୋପୀ ସଙ୍ଗେ ସାଥେ କୈଲ ରାମେ ॥
 ବାସନା ରାମେତେ ରସ ଆଶ୍ରମ ମିର୍ଯ୍ୟାଶ୍ରମ
 ରସ ଭଙ୍ଗ ହୈଲ ତାହେ ଉପଜିଲ ଆସ ॥
 ରାଗିନୀର ରାଗ ତାହେ ଉଛଲି ଉଠିଲ ।
 ମାନେ ରାମ ସ୍ତଲୀ ତ୍ୟଜି ଅନ୍ୟତ୍ର ଚଲିଲ ॥
 ଇଷ୍ଟନାଶ ଅନିଷ୍ଟେର ସ୍ଵଚନା ଦେଖିବା ।
 ଗାଢ଼ ତୃକ୍ଷ ଲାଗି କୃଷ୍ଣ ଶୋକ ଭାବ ହିୟା ॥
 ସଂସାର ବାସନା ଯତ ଶ୍ରୀବ୍ରଜ ସୁନ୍ଦରୀ ।
 ତ୍ୟଜିତେ ଆଶ୍ରମ କୈଲା ଶୃଙ୍ଖଳା କୌଶାରି ॥
 ଦେ ଭାବେ ଆବିଷ୍ଟ ହତେ ଶୋକାବିଷ୍ଟ ମନ ।
 ରାଧାପ୍ରେମ ରୂପ ଶୁଣ ଚିନ୍ତା ଅମୁକ୍ଷଣ ॥
 ଆବିଷ୍ଟତା ହୟ ଚିତ୍ତେ ରାଧା ପ୍ରେମ ଶୁଣି ।
 ହରଦୟେ ଉଦୟ ରାଧା ରୂପ ଚିନ୍ତାମଣି ॥
 ତାହାର ପ୍ରଭାବ ଭାବ ଆବେଗେର ତରେ ।
 ଧରଣୀ କହିଛେ ସାଇ ଚରଣେତେ ଧରେ ॥ ୨୯ । ୩୦

ରାୟ କହେ ଇହା ଆମି କିଛୁଇ ନା ଜାନି ।
 ସେ ବାଣୀ କହାଓ ତୁମି ତାଇ କହି ଆମି ॥
 ତୋମାର ଶିଙ୍ଗାୟ ପଡ଼ି ଯେନ ଶୁକ ପାଠ ।
 ସାକ୍ଷାଂ ଦ୍ଵିତୀୟ ତୁମି କେ ବୁଝେ ତୋମାର ନାଟ ॥
 ହଦୟେ ପ୍ରେରଣ କରି ଜୀବ୍ରାୟ କହ ବାଣୀ ।
 କି କହିସେ ଭାଲ ମନ୍ଦ କିଛୁଇ ନା ଜାନି ॥ ୩୧
 ପ୍ରଭୁ କହେ ମାୟାବାଦୀ ଆମିତ ସମ୍ମ୍ୟାସୀ ।
 ଭକ୍ତି ତ୍ବ ନାହି ଜାନି ମାୟାବାଦେ ଭାସି ॥

ମହାପ୍ରଭୁ କହିଲେନ, ରାମାନନ୍ଦ, ତୋମାର ନିକଟ ଆମାର ସେ ଜନ୍ୟ ଆଗମନ ତାହା ସିନ୍ଧ ହଇଲ । “ତ୍ବ ବଞ୍ଚ କୁର୍ବଣ୍ବ ପ୍ରେମରୂପ” ଇହାଓ ଜାନିଲାମ । ଇହାଇ ସାଧ୍ୟାବଧି ହଇଲେଓ ଆରା ଆଗେ କିଛୁ ଶୁନିତେ ମନ ହିତେଛେ । ଏତଏବ କୁଷେର ସ୍ଵରୂପ, ରାଧିକାର ସ୍ଵରୂପ, ରମ କୋନ ତତ୍ତ୍ଵ, ପ୍ରେମ କୋନ ତତ୍ତ୍ଵ, ଓ ରୂପ କୋନ ତତ୍ତ୍ଵ, ଆମା ପ୍ରତି କୃପା ପ୍ରକାଶ ପୂର୍ବକ ବୁଝାଇଯା ବଳ କାରଣ ଏହି ସକଳ ତତ୍ତ୍ଵ ନିରାପଦ କରେ ଏମନ ଆର ଦ୍ଵିତୀୟ ପାତ୍ର ନାହି ।

ବିନୟେର ଥିଲି ରାମାନନ୍ଦ ରାୟ କହିଲେନ, କୁଷେର ସ୍ଵରୂପ ରାଧାର ସ୍ଵରୂପ, ରମତତ୍ତ୍ଵ, ପ୍ରେମତତ୍ତ୍ଵ, ଓ ରୂପ ତତ୍ତ୍ଵ ଇହାର ଆମି କିଛୁଇ ଜାନି ନା । କାରଣ ମାଧୁର୍ୟେର କଥା ମଧୁର ଭକ୍ତଗଣେର ବଲିବାର ଅବକାଶ ନାହି । କେବଳ ଗ୍ରିଖର୍ୟ ଜାନିଗଲିହି ତାହା ବର୍ଣନା କରିଯା ଥାକେନ । ତବେ ଇତଃପୂର୍ବେ କଥାଛଲେ ସାହା ବଲିଯାଛି ତାହା ବାଣୀ କୁପେ ତୁମିଇ ବଲିଯାଛ ଆମାର ବାକ୍ୟେସେ କେବଳ ଶୁକ ପଠନ ଆର ମାତ୍ର । କାରଣ ଆମି ନିଃଶକ୍ତି କେବଳ ମାନୁଷ ବହିତ’ ନାହି । ଆର ତୁମି ସାକ୍ଷାଂ ଦ୍ଵିତୀୟ, କାରଣ ଆମାର ନିକଟ ବର୍ତ୍ତମାନ ଶକ୍ତି ସମ୍ପଦ ମାନୁଷ ବିଗ୍ରହ । ଆମା ହିତେ ଗୋପନ ଥାକିବାର ସେ ଚେଷ୍ଟୀ ତାହାଇ ତୋମାର ମାୟା ନାଟ ଏବଂ ତଞ୍ଜନ୍ୟାଇ ହଦୟେ ପ୍ରେରଣ କରିଯା ଆମାର ଜିହ୍ଵାୟ ବାଣୀକୁପେ ପ୍ରକାଶ ପାଇତେଛ । ତୋମାର ଏହି ମାୟାନାଟ କେ ବୁଝିତେ ପାରେ । ଅତଏବ ଅବୁଦ୍ଧ ମାନୁଷ ଆମି ସାହା ବଲିଯାଛି, ସାହା ବଲିତେଛି ବା ସାହା ବଲିବ ତାହାର ଭାଲ ମନ୍ଦ ବିଚାର କିଛୁଇ ଜାନି ନା । ୩୧

ସାର୍କର୍ତ୍ତୋମ ସଙ୍ଗେ ମନ ନିର୍ଶଳ ହଇଲ ।
 କୁଷଭକ୍ତି ତତ୍ତ୍ଵ କହ ତାହାରେ ପୁଛିଲ ॥
 ତିଂହ କହେ ଆସି ନାହି ଜାନି କୃଷ କଥା ।
 ସବେ ରାମାନନ୍ଦ ଜାନେ ତିଂହ ନାହି ହେଥା ॥
 ତୋମାର ଠାଇ ଆଇଲ ତୋମାର ମହିମା ଶୁଣିଯା ।
 ତୁମି ଆମାୟ ସ୍ତତି କର ସମ୍ମାସୀ ଜାନିଯା ॥
 କିବା ବିପ୍ର କିବା ନ୍ୟାସୀ ଶୁଦ୍ଧକେନ ନସ୍ତି ।
 ଯେହ କୃଷ ତତ୍ତ୍ଵଦେତା ମେହ ଶୁରୁ ହସ୍ତ ॥
 ସମ୍ମାସୀ ବଲିରେ ମୋରେ ନା କର ବକ୍ଷନ ।
 କୃଷ ରାଧା ତତ୍ତ୍ଵ କହି ପୂର୍ଣ୍ଣ କର ମନ ॥ ୩୨

ପୁନରାୟ ଶହାପ୍ରଭୁ କହିଲେନ, ଆମି ମାର୍ଗବାଦୀ ଅର୍ଥାଏ ମାର୍ଗାର ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ-
 କାରୀ କାରଣ ଆମି ଏବଂ ଆମାର ମାର୍ଗ ଉତ୍ତରେଇ ମୁହଁ । ଆମାର ମାର୍ଗା ଆମାକେ
 ଅଛନ୍ତି ନା କରିଲେ ଆମି ଶୁଷ୍ଟ ହିତେ ପାରିନୀ । ମାର୍ଗବାଦୀ ହିଲେଓ ଆମି
 ଆମାର ମହଜ ସ୍ଵଭାବେ ସର୍ବ ମହାର କରତ ସମ୍ମାସୀ ହିଁ । ଆମାର ଏହି ସଂହରଣ
 ଜନ୍ୟ ଯେ ତ୍ୟାଗ ତାହାକେ ଉପାଦାନ କରିଯା ମାର୍ଗ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସଂମାର ରଚନା କରେ ।
 ଆମାର ଏହି ଅସଂ ଅଂଶ ହିତେ ଜଗନ୍ତ ଉତ୍ପନ୍ନ ବଲିଯା ଆମି ମାର୍ଗବାଦୀ ସମ୍ମାସୀ ।
 ଆମି, ଆମାର ମାର୍ଗ, ଓ ଆମାର ଅମଦାଂଶ ଉତ୍ପନ୍ନ ଜଗନ୍ତ ଆମାର, ଇତ୍ୟାକାର
 ଅଭିମାନ ଜନ୍ୟ ଓ ଭକ୍ତି ତତ୍ତ୍ଵ ନା ଜାନାୟ, ମାର୍ଗବାଦେ ଭାସମାନ । ଆମାର
 ଅମଦାଂଶ ଉତ୍ପନ୍ନ ଜଗତେଇ ସକଳେ ଆମାକେ ଉପଲବ୍ଧି କରେ, ଅତଏବ ଏହି ଅସତେ
 ଆମା ଦର୍ଶନ ଓ ଅସଂ, କାରଣ ଏଇକ୍ରପ ପ୍ରକାର ଦର୍ଶନ ମାର୍ଗ ଜନ୍ୟାଇ ହିୟା ଥାକେ ।
 ଆମାର ଅସଂ ହିତେ ସତେ ଗମନେର ଦ୍ୱାରାସ୍ତର୍କପ ସାର୍କର୍ତ୍ତୋମେର ମଙ୍ଗ ପ୍ରଭାବେଇ
 ଆମି ନିର୍ଶଳ ଭାବେ ପ୍ରତୀରମାନ ହିଁ । ନିର୍ଶଳିକୃତ ମନ ସାର୍କର୍ତ୍ତୋମ ଦ୍ୱାରେଇ ଭକ୍ତି
 ତତ୍ତ୍ଵବେତ୍ତାର ଉଦ୍‌ଦେଶ ପାଇ । ରାମାନନ୍ଦ ତୁମିଇ ମେହ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବନ୍ତ । ଅତଏବ କୁଷ
 ଭକ୍ତି ତତ୍ତ୍ଵବେତ୍ତା ବଲିଯା ତୋମାର ମହିମା ଶ୍ରବଣ କରତ ଆମି ତୋମାର ନିକଟ
 ଆସିଯାଛି । ଏଥନ ତୁମି କିମ୍ବ ସମ୍ମାସୀ ବୁଦ୍ଧ, ଆମାକେ ଜାନିଯାଓ, ସ୍ତତି
 କରିତେଛ କେନ ? ମାର୍ଗବାଦୀତ୍ୱ ନିରଶନେର ଜନ୍ୟ ସମ୍ମାସ କରିଲେ କି ହିବେ ?

ସଦ୍ୟାପି ରାୟ ପ୍ରେମୀ ମହା ଭାଗବତେ ।

ତାର ମନ କୃଷ୍ଣ ମାୟା ନାରେ ଆଚ୍ଛାଦିତେ ॥

ତଥାପି ପ୍ରଭୁର ଇଚ୍ଛା ପରମ ପ୍ରବଳ ।

ଜାନିତେହ ରାୟେର ମନ ହୈଲ ଟଲମଳ ॥

ରାୟ କହେ ଆମି ନଟ ତୁମି ସୂତ୍ରଧାର ।

ସେଇ ମତ ନାଚାଓ ସେଇ ମତ ନାଚିବାର ॥

ମୋର ଜିହ୍ଵା ବୀଗାୟିତ୍ର ତୁମି ବୀଗା ଧାରୀ ।

ତୋମାର ମନେ ସେଇ ଉଠେ ତାହାଇ ଉଚ୍ଚାରି ॥ ୩୩

ଆୟ୍ମାମାତ' ତାହାତେ ସାଇବାର ନୟ । କାରଣ ଆୟ୍ମାମାହି ସମ୍ବ୍ୟାସ କରଣେର ମୂଳ କାରଣ । ଭକ୍ତି ତ୍ୱରିତ୍ତାର ଉଦ୍‌ଦେଶକାରୀ ସାର୍ବଭୌମ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ବ୍ୟାସ ଜନିତ ଅହଙ୍କାର ଅପଗତ ହିଲେ, ଶୁଦ୍ଧତମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନନ୍ତ ହୟ । ତବେ କୃଷ୍ଣ ଭକ୍ତି ତ୍ୱରିତ୍ତ କଥା ଶୁନିବାର ଇଚ୍ଛା ଜନ୍ମେ ଏବଂ ସାର୍ବଭୌମ ଦ୍ୱାରେ ଭକ୍ତି ତ୍ୱରିତ୍ତାର ଉଦ୍‌ଦେଶ ପାଇୟା ଉଦ୍‌ଦିଷ୍ଟ ବନ୍ତ ଲାଭେ ଅବିଚାରେ କିଶ୍ମାଶ-ପୁରୁଷ ଶ୍ଵରୁକଟେ ଆଶ୍ରଯ କରିଲେ କୃଷ୍ଣରାଧା ତ୍ୱରି ଶୁନିଯା ମନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୟ । ତୁମି ଆମାର ସମ୍ବ୍ୟାସୀ ସ୍ଵରୂପେ ସେଇ ଅବସ୍ଥାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ ଦେଖିଯାଓ ଆମାକେ ସମ୍ବ୍ୟାସୀ ବଲିଯା କେନ ବଞ୍ଚିନୀ କରିତେଛ । ରାମାନନ୍ଦ ଏହି ସଂସାରେ ବିଶ୍ରିତ କି, ସମ୍ବ୍ୟାସୀଇ କି, ଆର ଶୁଦ୍ଧଇ କି ସେ କେହ କୃଷ୍ଣ ତ୍ୱରିତ୍ତା ସେଇ ଶୁରୁ । ଅତଏବ କୃଷ୍ଣରାଧା ତ୍ୱରି ବଲିଯା ଆମାର ମନ ପୂର୍ଣ୍ଣ କର କାରଣ କେବଳ ମାତ୍ର ରାଧାକୃଷ୍ଣ ତ୍ୱରି ଜାନିଯା ଆମି ଅପୂର୍ଣ୍ଣଇ ଆଛି । ୩୨

ମହାପ୍ରଭୁର ଏହିକୁପ ଉତ୍କଳ ଶ୍ରବଣାନ୍ତର ରାମାନନ୍ଦ ରାୟ, ସଦିଓ ମହାଭାଗବତେ ଅର୍ଥାତ୍ ରାଧାକୃଷ୍ଣେ ପ୍ରେମୀ ଆର ତେଜନ୍ତ କେବଳ କୃଷ୍ଣମାୟା ତାହାକେ ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରିତେ ପାରେ ନା ତାତ୍ତ୍ଵାଚ ପ୍ରଭୁ ଶକ୍ତି ସମ୍ପଦ ସମ୍ବ୍ୟାସୀର ଇଚ୍ଛା ପରମ ପ୍ରକୃଷ୍ଟରୂପେ ବଲବତୀହତ୍ୟାୟ ଜାନିଯାଓ ତାହାର ମନ ଟଲମଳ କରିଯା ଉଠିଲ, କହିଲେନ ଆମି ନଟ ତୁମି ସୂତ୍ରଧାର ଅତଏବ ତୁମି ଆମାକେ ସେଇକୁପହି ଆମାର ନର୍ତ୍ତନ । ଆମାର ଜିହ୍ଵା ବୀଗାୟିତ୍ର ତୁମି ବୀଗାଧାରୀ, ଅତଏବ ତୁମି ସାହା ମନେ କରିତେଛ ତାହାଇ ଆମି ଉଚ୍ଚାରଣ କରି । ଆମାର ନିଜେର କିଛୁଇ କରିବାର ନାହିଁ ତବେ ତୋମାର ଇଚ୍ଛା ଶକ୍ତି ପ୍ରଭାବେ ତୁମି ସାହା କରାଇୟା ଲାଭ ତାହାଇ କରିତେ ହୟ । ୩୩

ରାମାନନ୍ଦ ନିଳନ ଗ୍ରହ ଏକତ୍ର ଲିଖିଲ ।
 ଦୁଇଭାଗ କରିବାରେ ଗୋମାଞ୍ଜୀ କହିଲ ।
 ସେ ଲାଗି କହିଲ ତାହା ବୁଝିତେ ନା ପାରି ।
 ଦୁଇ ଭାଗ କରିଲୁ ଗ୍ରହ ଆଜ୍ଞା ଅମୁନାରି ॥
 ଅର୍ଥମ ଥଣ୍ଡେତେ ସାଧ୍ୟ ବସ୍ତୁର ନିର୍ମି ।
 ପୃଥକ ପୃଥକ ତାହା କରିଲ ନିର୍ମି ॥
 ଦଶବିଧ ବନ୍ଧ ପାତ୍ର ଭେଦେ ଦେଖାଇଲ ।
 ଶୁନିଶ୍ଚର କରି କାନ୍ତା ପ୍ରେମ ନିର୍ଦ୍ଧାରିଲ ॥
 ତାର ମଧ୍ୟେ କାନ୍ତା ଭାବ ସାଧାବଧି କହେ ।
 କାନ୍ତା ପ୍ରେମେ ସାଧିଲେ ମେ ସଂଭୂତ ରହେ ॥
 ପୁନ କାନ୍ତା ଭାବେ ହୟ ଅଧିନ ତାହାର ।
 ଏହି ଲାଗି କୁଷଙ୍ଗ ଖଣ୍ଡ କହେ ଗ୍ରହ ତାର ॥
 ଦ୍ଵିତୀୟ ମାତ୍ରର ବଶ ଜାନି ଇହା ହେତେ ।
 ମାତ୍ରରେ ଦ୍ଵିତୀୟରେ ଖେଳା ସାଧ୍ୟବଧି ତାତେ ॥
 ତାର ମଧ୍ୟେ ରାଧା ପ୍ରେମ ସାଧ୍ୟ ଶିରୋମଣି ।
 ସାହାର ଅବୀନ କୁଣ୍ଡ କହେନ ଆପନି ॥
 ତବେ ଶ୍ରୀରାଧାର ଗ୍ରେମ ମହୁଁ କହିଲ ।
 ରାଧାକୁଣ୍ଡ ବିଳାମରେ ଅନ୍ତ ଦେଖାଇଲ ॥
 ତବେ ଅଭୁ ପୁଛେ ରାଧେ କୁଣ୍ଡର ସର୍କଳପ ।
 କହିବାରେ କହେ ପୁନ ରାଧାର ସର୍କଳପ ॥
 ରମତତ୍ତ୍ଵ ପ୍ରେମତତ୍ତ୍ଵ ରାପତତ୍ତ୍ଵ ପୁଛେ ।
 ଦ୍ଵିତୀୟେ କହିତେ ଆଜ୍ଞା କହିଲ ତା' ପାଛେ ॥
 କୁଣ୍ଡରାଧା ତତ୍ତ୍ଵ ତାହେ କହିବ ବିନ୍ଦାରି ।
 ସେମନ ଶୁନିଲ ଅଭୁ ରାଧେ ବନ୍ଦୀ କରି ॥
 ରାଧାକୁଣ୍ଡ ଲୌଳା ତତ୍ତ୍ଵ ବିଳାମ ତାହାର ।
 ତାର ପ୍ରେମ ରମ ଆଦି ସେ କୈଳ ବିଚାର ॥

ମେ ସବ ଲିଖିଲ ଆମ୍ବ ଥଣ୍ଡେତେ ବିବରି ।
 ଶାମାନନ୍ଦ ପଦ ହମ୍ବ ହନ୍ଦେ ମମରି ॥
 ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଆଜ୍ଞା ଉନ୍ନଟୁ ମକଳି ।
 ନା କରିଲେ ମରେ ରାମ ତାଇ ଏ ବିକଳି ॥
 ବିକୁଳିତେ ଥଣ୍ଡ ଦୁଇ ପୃଥକ କରିଲ ।
 ଅଭିରାମ ରାମଦାସ ଶରଣ ଲାଇଲ ॥
 ଶୁବୁଦ୍ଧି ଶୁଦ୍ଧିଦାତୀ ବଡ କୃପା କରେ ।
 ସମ୍ମାବେଶେ ଆସି ଦେଥା ଦେଇ ଘୁମ୍ବୋରେ ॥
 ପରଶିତେ ଚରଣ ହଇଲ ନିଜ୍ଞା ଭଙ୍ଗ ।
 ଅଭାତ ହଇଲ ମନେ ଭାବେର ତରଙ୍ଗ ॥
 ଭାବିତେ ଚରିତ ଚିତ୍ତ ଚିତ୍ତନ୍ୟ ଚରିତ ।
 ମନେତେ ପ୍ରତୀତ ଅର୍ଥ ହୈଲ ଅନ୍ତ ଝୀତ ।
 ହୈତ୍ୟ ଚରିତ ଶ୍ରୁତ ବିଚାରିତେ ଦେଖି ।
 ଏକ ବିରାଜ ଗୌନ ଆଜ୍ଞା ଥଣ୍ଡ କରି ଲିଖି ॥
 ଦୁଇ ଥଣ୍ଡ କରିଲମ ମେ ଶକ୍ତି କଲୁମାର ।
 ବହ ଥଣ୍ଡ ଏଚାରିବେ ଆସି ପୁନର୍ବାର ॥
 ଇଚ୍ଛା ଭରି ଅକଟ କହିରେ ସବ ବାଣୀ ।
 ମନେତ ଉଦ୍‌ବାଦି ପ୍ରେମ ସାରଲ୍ୟେର ଥିଲି ॥
 ମୋ ଅତି ଅଧିମ ତାର ଶୂତ ମାତ୍ର କୈଗ ।
 ରଙ୍ଗିଲା ନିତ୍ୟାଇ ଟାଦ ଯେନ ଲେଖାଇଲ ॥
 ଶ୍ରୀଚିତ୍ତନ୍ୟ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଅଦେତ ଚରଣ ।
 ଭକ୍ତ ବୁଲ ପଦ ରେଣୁ ମନ୍ତ୍ରକ ଭୂଷଣ ॥
 ଶ୍ରୀଷକ୍ରମ କ୍ଲପ ରଘୁ ଆର ମନାତନ ।
 ଜୀବ ଡଟ୍ଟ ରଘୁ ଆର ଗୋପାଳ ଚରଣ ॥
 କୃଷ୍ଣଦାସ କବିରାଜ ଚରଣ ଯୁଗଳ ।
 ଧରଣୀ ଭୂଷଣ ହସ୍ତ ଚରିତ ନିର୍ମଳ ॥

ସବାର ଚରଣ ରେଣୁ ପ୍ରତି କରି ଆଶ ।
ରାମାନନ୍ଦ ମିଳନ କହେ ଏ ଧରଣୀ ଦାସ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀଚିତନ୍ୟ ଚରିତାନ୍ଵାଦନେ
ରାମାନନ୍ଦ ମିଳନ ।
ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ ।
ସମାପ୍ତ ।
